

3123

27115

U-47

183

9

Am. 14.
No. 518.

1965-1966

2000

2010

№ 2 6543

Spicy

ԻԳՆԱՏԻՈՍ ԼՈՅՈԼԱ

ՆՐԱ ԿԵԼՆՔԸ ԵՒ ՀԱՄԱՐԱԿԵԼՆ ԳՈՐԺՈՒՆԵՌՈՒԹԻՒՆԸ

(ՊԱՏԿԵՐՈՎ)

0005

ԳԻՆՆ Է 30 Կ.

ԿԱԶՄԵՅ
ԼԵՒՈՆ Մ.-ԱԴ.

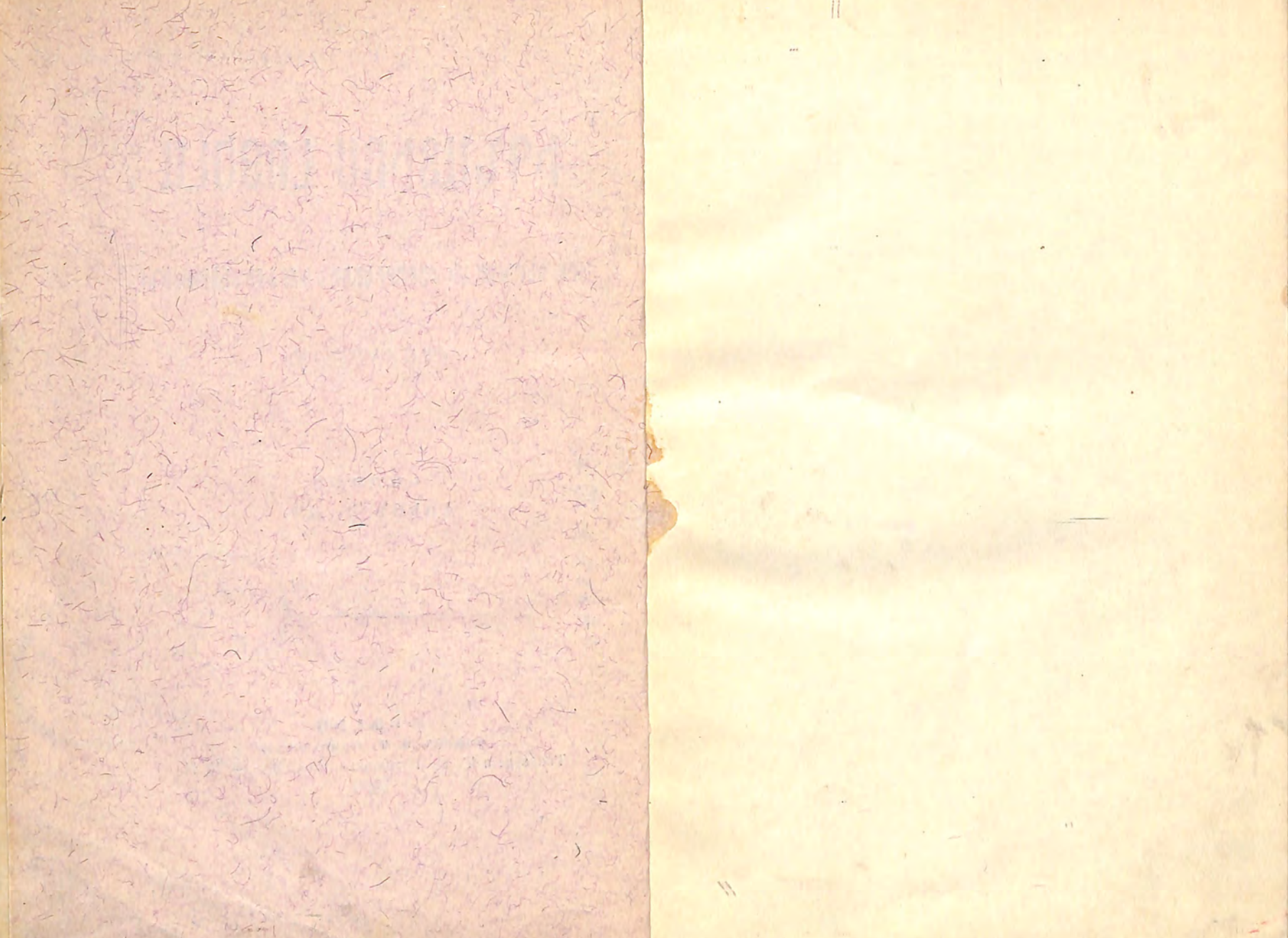

ԹԻՖԼԻՍ

ՏՊԱՐԱՆ Տ. Մ. ՌՕՏԻՆԵԱՆՑԻ

Типография Т. М. Ротинянца, Гол. пр., д № 41.

1899

ԼՈՅՕԼԱ:

ԻԳՆԱՏԻՈՍ ԼՈՅՕԼԱ

ՆՐԸ ԿԵԸՆՔԸ ԵՒ ՀՅՍԵՐԿԵԿԸՆ ԳՈՐԺՈՒՆԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

(ՊԱՏԿԵՐՈՎ)

ԿԱԶՄԵՅ

ԼԵԻՈՆ Մ.-ԱԳ.

ԹԻՖԼԻՍ

ՏՊԱԳՐԱՆ Տ. Մ. ՌՕՏԻՆԻԱՆՑԻ

Типография Т. М. Ротинянца, Гол. пр., д. № 41.

1899

2012

ՓԼՈՒՍ Ե.

ԼՍՊԻՑ ՊԵՌԵՆԱԼԻՊԷ ԱԶՆՈՒՆԱԾՆԵՐ

Իւրաքանչիւր անձն, որ իւր գործունէութեամբ ժամանակակիցների ուշադրութիւնը գրաւելով հասարակութեան կեանքի ընթացքի վրայ որեւէ կերպով ներգործական դեր է խաղում և պատմութեան տարեգրութեան մէջ տեղ բռնում, ալի անձը պէտք է որ իւր սեպհական կենսագրութիւնըն ունենալ: Բայց կենսագրութիւն գրողները մեծ մասամբ կամ պատմական անձնաւորութեան երկըրպագուներն ու բարեկամներն են լինում և կամ նրա անբարեացականներն ու թշնամիք: Առաջինները իրանց հերոսին դրուատում են, նրան փառացի փառս բարձրացնում, ամեն տեսակ ընտիր լատկութիւններով օժտուած համարում նրան, հազարաւոր չեղած ու չարած գործեր, նույն իսկ հրաշքներ վերագրում նրան, իսկ բոլորովին աչքաթող են անում, չեն լիշատակում ոչ մի բան, ոչ մի գործ, որ թէև տեղի է ունեցել, բայց որ՝ աչսպէս

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 1-го Юля 1899 года.

1108 | 16753-58
42

թէ այնպէս, չէ կարող իրանց հերոսի համար նը-
պաստաւոր լինել, և վերջիվերջոյ մի այնպիսի ի-
դէալական անձնաւորութիւն են պատկերացնում,
որ գոյութիւն ունեցած իսկական անձի հետ ոչ
կապ է ունենում, ոչ նոյն իսկ հեռաւոր նմա-
նութիւն: Միւս կենսագիրներն էլ միանգամայն
դրանց հակառակն են անում:

Եւ շնորհիւ այդ դատապարտելի վարմունքի
անաչառ պատմաբանը լաճախ դժուար կացութեան
մէջ է դրում իրան՝ չիմանալով թէ ինչպէս անէ,
որ իր ձեռքի տակ եղած պատմական նիւթերից
կարողանայ ներկայացնել քանի իսկական պատ-
կերը գծագրել, իրաւ է այդպիսի դէպքերում պատ-
մական քննադատութիւնը օգնում է պատմաբա-
նին՝ հնարաւորութիւն տալով նրան ընտրութիւն-
ներ անել կենսագիրների միմեանց հակասող ցու-
ցումներից, բայց բանն է որ շատ անգամ թէ
պատմական քննադատութիւնը և թէ նոյն իսկ
պատմաբանի նրբամտութիւնը անզօր են հանդի-
սանում, եթէ առձեռն նիւթերը շատ քիչ են և
քոլորովին միակողմանի: Եւ հէնց պատճառն էլ
այդ է, որ բազմաթիւ պատմական անձնաւորու-
թիւններ մինչև օրս էլ սխալ կերպով են պատկե-
րացած մեզ:

Ճիշդ նոյնպիսի դժուարութիւններ են ներ-
կայանում նաև Լոյսլայի կենսագրութիւնը գրել
կամեցողի համար. վասնզի նրա կենսագիրները

համարեա բացառապէս եզուիտներ լինելով՝ ամեն-
քի գրուածքներն էլ փալում են միակողմանիու-
թեամբ և մանաւանդ կողմնապահութեամբ: Անկա-
րելի է առանց ծիծաղի կարդալ եզուիտ կենսա-
գիրներից շատերի նկարագրութիւնները:

Դրանց հակառակ՝ Զիսուսեան կարգի թշնա-
միրների կողմից ներկայացրած ուշադրութեան ար-
ժանի պատմական նիւթերն այնպէս անզօրն և ան-
նշան են, այդ կենսագիրների մեծամասնութիւնը
այնքան քիչ ծանօթութիւն ունի Լոյսլայի մասին,
այնպէս լաճախ են չփոթում նրա նպատակներն
ու գործողութիւնները իւր հիմնած կարգի հինգ-
երորդ գեներալ Ալաւդիոս Ակվավիլի նպատակնե-
րի ու գործողութիւնների հետ, որ Լոյսլայի մասին
գրել փափագողը չի իմանում իսկապէս ինչի վրայ
կանդ առնէ: Ահա այդ պատճառով հաւանական է
թէ եզուիտական կարգը հիմնողի՝ քիչ թէ շատ
ճշմարտապատում կենսագրութիւնը շատ բաց տե-
ղեր պէտք է ունենայ, աւելի շատ բան ևս ընդ-
միջա մոռացուած և ուրեմն ոչ-անթերի կերպով
պարզաբանող Լոյսլայի անձնաւորութեան ինչ լի-
նելը, ինչպէս որ կը փափագէր աման մէկը, որին
հետաքրքրում է ժ.Ձ. դարու այդ գործիչի անձնա-
ւորութիւնը:

Ապանիալի հիւսիսային մասում, սպանիական Նաւարրալի արեւմտեան սահմանի վրայ, Գըւիպուսկոյա անունով մի փոքրիկ դաւառ կար, որի լեռնոտ ու անտառապատ լինելը նպաստում էր տեղական բնակիչներին երկար միջոց պաշտպանել իրանց արդէն ունեցած արտօնութիւնները և ազատ ու անկախ մնալով՝ կառավարուել իրանց ազգային սովորութիւններով։ Գաւառի բնակիչներն էին ֆրանսիական գասկոնացիների ցեղակից վեստգոտներն ու բասկերը, որոնք իրանց համարում էին կելտիբէրներից սերուած. դրանք շատ քաջ էին և վերին աստիճանի փառասէր։ Աղքատացած աղնուականութիւնը իւր համար մի առանձին պարծանք էր համարում, որ իրանք ծագումն են առել շատ հին սերունդից։ Այդ աղնուականներն ապրում էին իրանց փոքրիկ ամրոցներում, որոնք հնումը իրանց միջի բնակիչներին պաշտպանում էին մաւրերի ու արաբների դէմ, իսկ վերջերում՝ ներքին կռիւների միջոցին, փոքրիկ իշխանների դէմ։ Այդ իշխաններից մինն էր Լոյօլալի պապ Ինիզո Լօպէցը։

Ժե դարու երկրորդ կիսին Ինիզո Լօպէցի սերունդներից մէկը—Բելիտրամ Լօպէցը տիրապետում էր Օնիէց և Լոյօլա ամրոցներին մի փոքր տարածութեամբ գետնի հետ։ Սակայն նիւթական սուղ միջոցները, բազմաճաճ ընտանիքը և կոմսութեան տիտղոսը վաղուց կորցրած ծլւրուող սե-

րունդը շատ դժուար կացութեան մէջ էին դրել սինէօր Լօպէցին, որին մնում էր իւր հին ծագումով միայն պարծենալ։ Բելիտրամ Լօպէցը նախապատիւ էր համարում իւր կնոջ և 12 որդիերանց հետ ապրել վերոյիշեալ Լոյօլա ամրոցում։

1491 թ., Լոյօլա ամրոցում աշխարհ եկաւ սինէօր Լօպէցի 13-րդ որդին, որին անուանեցին Ինիզո, ալսինքն Իգնատիոս։ Եղուիտ-կենսագիրներն աշխատում են հաւատացնել, որ մանկան մայրը՝ փափագելով ս. Աստուածածնին նմանել, երկունքը բռնած միջոցին դնում մտնում է գոմը, ուր ազատուելով նորածին մանկանը դնում է մըսուրի մէջ։ Այնուհետեւ երբ հարց է ծագում, թէ թիչ դնեն մանկան անունը, իբրեւ թէ նորածինը բարձր և պարզ կերպով ձայն է տուել. «Ինիզո է իմ անունը»։ Դժուար հանգամանքների մէջ աշխարհ եկած ալդ 13-րդ դաւակը մի ծանր բեռն էր նիւթականապէս բոլորովին անապահով ծնողների համար, ուստի նրան լանձնեցին իւր կնքահօրը՝ արքունիքի նախկին զանձապահ Խուան Վելասկոյին։

Խուան Վելասկոն՝ համարեա մեկուսացած, հանդիմտ կերպով ապրում էր հին-կաստիլեան Արեվալօ փոքրիկ քաղաքում իւր սանիկի հետ, որի մանկութիւնը, բնականաբար, շատ միակերպ էր անցնում։ Փոքրիկ Ինիզոն բացի կաստիլեան բար-

բառով գրել-կարդալ սովորելուց ուրիշ ոչ մէկ բանով աչքի չէր ընկնում իւր հասակակիցներից:

Վեյսակօն՝ շնորհիւ պալատի հետ ունեցած նախկին կապերի, կարողացաւ իւր ազնուական սանիկին տեղաւորել Ֆերդինանդ Գ-րդի պալատում իւրեւ մանկլաւիկ:

Հոխութեան մէջ սնուած հարուստ պալատականների վարած պարապ ու աննպատակ կեանքը, մեծաշուք Իդարելլային շրջապատող բազմաթիւ գեղեցկուհիները, ասպետական անմիտ ու անբովանդակ վիպասանութիւնների ընթերցումը, որ լետոյ աչնպէս լաւ ծաղրի ենթարկեց Սերվանտէսը իւր «Դոն-Քիշոտ» անմահ գրութեամբով, այդ ամենը միասին, ասես թէ, նպաստեցին որ փոքրիկ Ինիզոն էլ միւսների նման լինի:

Պատանի Իգնատիոսը շատ գեղեցիկ էր — բարձրահասակ, վալեյշակադմ, ճարպիկ, վերին աստիճանի լեզուազար ու լեզուանի, վերին աստիճանի լիզամուլ, սիրում էր նաև խմել. խսկ առանձնապէս մինչ աչն աստիճան սիրահար էր պատերազմական փառքին, որ լինելով խիստ զգալուն և ինքնասէր, պատրաստ էր ամեն բան զոհել աչդ նպատակի համար: Եւ ուրեմն զարմանալի չէ, որ պալատի՝ անգործութեան դատապարտուած միակերպ և ունաչն կեանքը փառասէր պատանու վառ երեակալութեանը յագուրդ տալ չկարողանալով, ձանձրացրեց նրան: Եւ Իգնատիոսը՝ ժամանակի ասպետա-

կան սովորութեամբ, թաղուհու սիրուն նաժիշտներից մէկին իւր սրտի սիրած ընտրելով, թողեց պալատը և դնաց մտաւ զինուորական ծառայութիւն:

Բնաւորութեամբ չարժուն պատանին՝ որի գլուխը լիքն էր առասպելական ասպետների անհաւատալի քաջագործութիւններով, իւր հոգու բոլոր զօրութեամբ նուիրուեց պատերազմական գործին, որ լի էր ամենաչն տեսակ արկածներով: Այդ ժամանակուաչ նրա ծառայական գործունէութեան վերաբերալ մանրամասն տեղեկութիւններ չեն հասել մեզ, ալլ միաչն աչքքանն է լալտնի, որ անվէներ քաջութեամբ, եռանդով ու վարչական ձիրքով օժտուած երիտասարդ Լօպէցը իւր վրաչ է դարձրել իրան հովանաւորող դքսի ուչադրութիւնը և կարճ միջոցիչ լետոյ ամենաքաջ սպայի համբաւ ստացել:

1516 թ. յունուար ամսին վախճանուեց Ֆերդինանդ Գ-րդը, որին լաջորդեց իւր թոռը՝ Կարոլոս Ա-ը՝ տակաւին 16 տարեկան մի պատանի: Սահամարում էր իրան մրակ զօրեղ թագաւիրը աչխարհիս երեսին, ինչպէս որ էր խկապէս, որովհետեւ նրա իշխանութեանն էին ենթարկվում Սպանիան, Բալէարեան կղզիները, Նէապոլը, Սիցիլիա կղզին, ընդարձակ Մեքսիկան, Արևելեան Հընդկաստանը և Պերուն. իսկ 1519 թ. յունուարի 12-ից էլ միւս պապի՝ Գերմանական Մաքսիմիլիան Ա կալ-

սեր մահուանից չետոյ ժառանգութիւն ոտացաւ նաեւ Գերմանիան, Չեխիան, Նիդերլանդիան, Բուրգունդիան և վերակոչուեց Կարոլոս Եւ Ալքթան մեծութիւնը խելքից հանեց պատանի թագաւորին, ինչ որ ուշադրութիւն չդարձնելով Նոյնում 1516 թ. օգոստոսի 13-ին Փրանսիական թագաւորի հետ կռած դաշնագրի վրայ, որի զօրութեամբ Նաւարրան ընդմիջտ պիտի պատկանէր Նաւարրայի թագաւոր Յովհաննէս դ'Ալբրէին՝ 1520 թ. վճռելով իւր մէջ անպատճառ տիրապետել նաեւ վիճելի նահանգին, Ֆրանսիային պատերազմ չաշտարարեց:

Սպանիական զօրքը՝ Կաստիլիայից և Կատալոնիայից չառաջ խաղալով, արագութեամբ նուաճեց հարաւային Նաւարրան և ստիպեց Յովհաննէս թագաւորին փախուստ տալ Ֆրանսիա: Նաւարրայի Պամպելունա քաղաքի միջնաբերդը չանձնըւեց երկտասարդ Լօպէցին: Սպանիացիք արդէն պատրաստվում էին շարժուել դէպի հիւսիսային Նաւարրա, երբ Փրանսիական զօրքը գնհերալ Ֆուա-Լեսպառն առաջնորդութեամբ իջաւ Պիրենեան լեռներից, չաղթական կերպով անցաւ ողջ Նաւարրան և եկաւ պաշարեց Պամպելունա ամրոցը: Սպանիական զօրքն ու քաղաքի բնակիչները թէպէտեւ սկզբում մեծ ջանք գործ դրին թշնամու չարձակումներին դէմ դնելու, բայց վերջիվերջոյ վճռեցին քաղաքը թշնամուն չանձնել. սակայն այդ մտքի հետ չհամաձայնեց միմիայն միջնաբեր-

դի հարիւրապետ Լօպէցը, որ լեռնցու չամառութեան հետ նաեւ պարտաճանաչ զինուոր էր. նա վճռեց իւր փոքրաթիւ կտրիճներով դիմադրել իրանցից տասն անգամ զօրեղ թշնամուն: Ո՛չ միջնաբերդի պաշարից բոլորովին զուրկ լինելը և ոչ պաշտպանների թուի խիստ սակաւութիւնը չվհատեցրին Լօպէցին: Անօգուտ արիւնհեղութեան առաջն առնելու համար գնհերալ Ֆուա-Լեսպառն առաջարկեց անձնատուր լինել՝ խորհելու համար քանի մի օր ժամանակ տալով: Սակայն իրասածի հարիւրապետը կտրական կերպով մերժեց այդ առաջարկութիւնը և այլևս չկամենալով անձնատուր լինելու մասին լսել անգամ՝ սուրը ձեռին, շուրջըն առած իւր մի բուռը քաջերը, համարձակ գրնաց միջնաբերդի խրամատի մօտ սպասելու թըշնամուն:

Ֆրանսիացիք չարձակումը սկսելով՝ գրոհ տըւին միջնաբերդին: Կատաղի կռուի միջոցին պարսպից մի քար ընկաւ և փշրեց Լօպէցի ձախ ոտքը, ապա հրադէնից արձակուած մի գնտակ դիպաւ աջ ոտքին և միջնաբերդի անվեհեր պաշտպանը վայր ընկաւ անզգայացած: Այդ դժբաղդութիւնը նրա կտրիճների վրայ վհատութիւն բերաւ, զգացին որ իրանք չի պիտի կարողանան երկար դիմադրել, ուստի շտապեցին անձնատուր լինելու: Ֆուա-Լեսպառն գնահատելով Լօպէցի անվեհեր քաջութիւնն ու արժանաւորութիւնը, հրամայեց

խնամքով վերցնել կիսամեռ հերոսին և փոխադրել անվնաս մնացած տներից մինը, ուր և բժշկական առաջին օգնութիւնը հասցրին: Երբ Լօպէցն ուշի եկաւ և իրան մի քիչ լաւ զգաց, ցանկութիւն չափտեց հեռանալու: Մեծահոգի Ֆուա-Լեսպառը իւր ստորադրեալներէ միջոցով նրան ապահով հասցրեց հայրենի Լոյօլա ամրոցը:

1521 թ. իւնիսի 20-ին Լսկվիրոսի տակ Փրանսիական զօրքը սարսափելի պարտութիւն կրելով, շտապով փախաւ անցաւ Պիրենեան լեռնաշղթան, իսկ սպանիական զօրքը առաջանալով՝ վերջնականապէս զրաւեց սպանիական Նաւարրան, որ և միացուեց Կարոլոս Ե-րդի կաշուածքներին:

Մինչդեռ տեղի էին ունենում լիշեալ անցքերը, դժբաղդ Լօպէցը՝ անկողնում պառկած, թախծութեամբ զգում էր, որ իւր առաջ ընդմիշտ փակուած է զինուորական ասպարէզը: Նրա ձախ ոտքի փշրուած ոսկորները լաւ չէին կպչում: Հրաւիրուած բժիշկները հարկ համարեցին՝ քիչ ու միչ իրար եկած ոսկորները նորից տեղահան անել, որպէսզի իրար չարուեալու գործողութիւնը աւելի արագութեամբ կատարուի: Ինչպէս վկայում են նրա կենսագիրներն ու ներկայ եղողները, այդ վիաբուժական սարսափելի գործը կատարելու միջոցին նրա գէմքի վրայ չեն նկատել ոչ երկիւղի և ոչ տանջանքի ամենաանշան հետք անգամ: Վէրքը բուժուելիս ծնկի վրայ աւելորդ մսի մի գունտ գոյա-

ցաւ, որ շատ էր անհանգստացնում հիւանդին: Անվեհեր Լօպէցը թախանձանքով խնդրեց իրան դարմանող բժիշկներին՝ սղոցել կտրել այդ աւելորդ միսը: Բայց նրանք իոյս չունենալով վտանգաւոր անդամահատութեան չաջող եղքի մասին, խորհուրդ տուին հիւանդին ետ կենալ այդ մտքից: Սակայն Լօպէցը հաստատ մնաց մի անգամ մտքին դրածին և բժիշկները կտրեցին աւելորդ մսի գունտը: Այնուհետեւ իբրեւ այդ վէրքերի հետեանք, երբ մի ոտը միւսից կարճ մնաց, Լօպէցը կարճ ոտի վերալից երկաթէ ծանր մեքենայ կապել տուաւ, որ հետզհետէ ձգելով պէտք է երկարացնէր կարճ ոտը և միւսին հաւասարացնէր: Եւ թէպէտ այդ գործողութիւնը նրան շատ ցաւ էր պատճառում, բայց զարմանալի անկողնութեամբ նա երկար ժամանակ շարունակեց ոտի վրայ կրել այդ ծանրութիւնը: Միայն սուելի շատ ցաւը նրա համար այն եղաւ, որ այդ բոլոր արհեստական միջոցներն ու դրանց պատճառած տանջանքները ոչ մի արդիւնք չտուին և նա ընդմիշտ կաղ մնաց:

Թէ անդամահատութեան պատճառած սաստիկ ցաւերը և թէ դրանցից առաջացած ծանր հարինքը թէպէտեւ վաղուց էին անցել, բայց վէրքերը շատ դանդաղ էին առողջանում, որի համար և դատապարտուած էր շարունակ անկողնին ծառայելու: Ճշմարիտ է՝ Լօպէցի մտքերի նախկին պարզութիւնն ու գործունէութեան ծարաւը հետզհետէ

վերադառնում էին նրան, սակայն նա պարտաւոր էր, կամ աւելի ճիշդն ասած՝ ստիպուած էր տեղի մէջ հանգիստ ու անշարժ մնալ, որպէսզի դժուարութեամբ իրար եկած վէրքերը նորից չբացուէին:

Ահա այդ ծանր և դանդաղ ապաքինման միջոցին՝ անգործութիւնից զգացած ձանձրութիւնը փարատելու նպատակով վրայ ընկաւ ընթերցանութեան. միակ բանը, որ թուէ էր տրուած նրան: Նա խնդրում էր ասպետական գրքեր տալ իրան, որպէսզի գոնէ մտքով կարողանար մասնակից լինել իւր սիրած պատերազմական փառաւոր լաղթանակներին: Ամեն մի հիդալգոյի—սպանիական ազնուականի տան գլխաւոր զարդերից մինը գրադարանն էր համարուած, որի մէջ ասպետական վիպասանութիւններ գտանուելը պաշտաւորական էր. հաւանական է թէ Լոյօլա ամբողջի գրադարանում ևս պիտի լինէին այդ գրքերից. սակայն մի հոգատար ձեռք՝ որ անշուշտ որդու հիւանդութեամբ մորմոքուող մօրը պիտի լինէր, փոխանակ Տերուզի, Լովէյրալի և Վիստասի հեղինակութիւնների՝ «Վարք սրբոց», «Յիսուսի կեանքը» և «Ծաղիկ սրբոց» կրօնական բովանդակութեամբ գրքերը տուաւ նրան կարդալու: Սկզբում թէպէտ լոկ անտանելի տաղտուկութիւնից ազատուելու համար ստիպուած էր կարգաւ այդ գրքերը, բայց հետզհետէ սկսեց հետաքրքրուել նրանց բովանդակութեամբ: Առանձին ուշադրութեամբ սկսեց կարդալ մանաւանդ

Փրկչի երկրաւոր կեանքի նկարագրութիւնը, ինչպէս նաև Դոմինիկեան և Ֆրանցիսկեան միաբանական կարգերը հիմնարկողները—ս. Դոմինիկի և ս. Ֆրանցիսկ Ասսիզացու կենսագրութիւնները: Աշխոյժ Լօպէցը՝ որ մեծ լափշտակութեամբ էր կարգում այդ գրքերը, իւր մէջ մի ալ կոչումն զգաց. վասնզի երկարատե հիւանդութիւնից դեռ ևս կատարելապէս չամրացած նրա երեակայութիւնը այն դրութեան մէջ էր, որ պատրաստ էր ընդունելու ամեն ինչ. Հետեապէս շատ բնական է, որ նա միանգամայն ընկնէր այդ կրօնական գրքերի աբաժ զօրեղ տպաւորութեան տակ: Եւ Պամպելունայի անվեհեր հարկւրապետը հաստատապէս մշտքին դրաւ թողնել այս աշխարհի փուշ կեանքը՝ որ լի է հաղար ու մի մեղքերով, և դառնալ անապատական: Մի անգամ ալդպէս վճռելուց լետու աջուհետև նա սկսեց ծանր ու թեթեւանել այդ միտքը: Լօպէցի մէջ ծագեց մի ներքին կռիւ—մի կողմից կեանքի հրապուրիչ բաւականութիւնները՝ ասպետական փառքի ծարաւը, սիրուն կանանց գգուանքը և առհասարակ այն ամենը, ինչ որ կարող էր հրապուր ունենալ 30-ամեայ մի տղամարդու համար. իսկ միւս կողմից՝ բոլորովին առանձնութիւն, կրօնական եռանդով վառուած մեծագործութիւններ, անձնուրացութիւն և մանաւանդ Աստծու ողորմածութեանն արժանանալու կարելիութիւն: Նրա մէջ տեղի ունեցող այդ ներքին կռիւը

լամառութեամբ շարունակուեց ամբողջ ձմեռ։ Բայց վերջիվերջոյ հոգեւոր ասպարիզում փառաւորուելու հաւանականութիւնը լաղթող հանդիսացաւ և իգնատիոս Լօպէցը՝ լեռնցուն լատուկ անկողողող վճռով վերջնականապէս կանգ առաւ իւր բոլոր անցեալն իսպառ մոռացութեան տալու և մի նոր, դեռ ևս իրան անծանօթ կեանք սկսելու մտադրութեան վրայ։

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՍՈՒՐԲ ՄԵՐԻՆՍԻ ԶՍՏՈՒՆԵՐԸ ԵՎ ԵՍՊԵՏՐԸ:

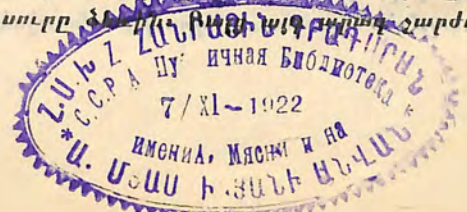
Իգնատիոս Լօպէցը բոլորովին անպատրաստ էր իւր նոր ընտրած կոչմանը նուիրուելու, որովհետեւ նա միանգամայն զուրկ էր այն անհրաժեշտ նախապատրաստութիւնից, առանց որի ոչ ոք չէ կարող և չպէտք է համարձակուի՝ Աստծու խօսքը քարոզելու։ Բացի դրանից նա չգիտէր, թէ ինչ է լինելու իւր բռնելիք դիրքը հասարակութեան վերաբերմամբ. իսկ իւր ապագայ գործունէութեան համար ևս դեռ մի որոշ ծրագիր չուներ։ Եւ պալատի նախկին մանկլաւիկն ու քաջ սպան ձեռնարկեց իւր անձը հեղութեան ու խոնարհութեան վարժեցնելու՝ փափագելով անձամբ փորձել իւր

անձը տուժելու և նուաստանալու բոլոր դժուարութիւնները։

Իգնատիոսի ծնողներին լալտնի էր իրանց որդու մտադրութիւնը, ուստի աչքի առաջ ունենալով նրա գրգռուած հոգեկան տրամադրութիւնն ու խելառ բնաւորութիւնը, զաղտնի հսկողութիւն նըշանակեցին նրա վրայ։ Սակայն սուտ հիւանդը ամենքին էլ խաբեց. 1522 թ. մարտ ամսի կիսին մի առաւօտ շատ վաղ վերկենալով՝ ուխտաւորի համար անհրաժեշտ համարուած քանի մի իրեղէններ կապեց ջորու թարքին և առանց մէկին մի խօսք ասելու զաղտնի կերպով թողեց հայրենի ամրոցն ու գրաստի գլուխն ուղղեց դէպի Մօսկուսեբերատի վանքը, ուր գտանվում էր ս. Աստուածածնի հրաշագործ պատկերը։

ձանապարհին Լօպէցը հանդիպելով մի մաւրի՝ հետը կրօնական վէճ սկսեց. մաւրը չարզանքով չխօսեց ս. Կոլսի մասին։ Լօպէցը փորձեց դեռ համոզմունքի ոյժով ներգործել անհաւատի վրայ, բայց հետզհետէ տաքանալով ու մաւրի ընդդիմախօսութիւնից ևս աւելի զայրանալով՝ համբերութիւնը կորցրեց և քարոզչի մէջ զարթեց քաջ սպայի ոգին. նա անմիջապէս մերկացրեց սուրը, որ լիբր մահմեղականին պատժէ։ Լօպէցի այդ չանկարծակի բարկութիւնից վախեցած մաւրը մտրակեց ձիուն ու փախաւ. նրա ետևից բնիկ հոգեւոր ասպետը՝ մերկացրած սուրը ձեռքին զարթողու-

1108 / 16753-58
42

թիւնը բարերար ազդեցութիւն ունեցաւ Իգնատիոսի վրայ. նրա բարկութիւնն անցաւ և նա սկսեց աւելի սառնօրէն դատել. նա հասկացաւ, որ իւր այն աստիճանի զայրուիթը միանգամայն անտեղի էր։ Այդ մտմտունքի մէջ նա արդէն մօտենում էր այնտեղին, ուր ճանապարհը երկու էր բաժանվում — աջ կողմինը մաւրի կացած գիւղն էր տանում, իսկ ձախինը՝ դէպի վանքը, ուր ինքն էր գնում։ Իւր ցեղակիցների մեծամասնութեան նման Լօպէցը ևս հաւատում էր ճակատագրին. այդ պատճառով նա վճռեց ջորու կամքին թողնել և սանձը բաց թողեց այն նպատակով՝ որ եթէ ջորին դէպի գիւղը գնայ, այն ժամանակ կարելի է իւր տուած ասպետական երդումը լուծել. իսկ եթէ դէպի վանքը տանող ուղին բռնէ, կընչանակէ ս. Կոլսիս ալքպէս է հաճելի։ Կենդանին զգալով սանձի թուլանալը՝ աշխուժութեամբ չափ ընկաւ և հասնելով ճանապարհի բաժանման տեղին, ծռուեց դէպի ձախ։

Լօպէցը երբ ս. Աստուածածնի մատուռին հասաւ, անհրաժեշտ համարեց ասպետական օրէնսդրքի թելադրած բոլոր կանոնների համեմատ վարուել և վերջնականապէս իրան ս. Կոլսի ասպետ հուշակելուց առաջ, վճռեց այդ վերջին գիշերը ս. Աստուածածնի պատկերի առաջ գիշերապահութիւն անել։ Այդ նպատակով նա հազաւ իւր ասպետական շքեղ դէնք ու զրահը և հէնց որ մթնեց՝ ալքպէս կազմ ու պատրաստ դրութեամբ սկսեց պահ-

պահութիւն անել Աստուածամօր պատկերի առաջ։ Ամբողջ գիշեր ջերմաւանդութեամբ աղօթեց և դառնադին լաց եղաւ. ապա երգուեց՝ Աստուածամօր անկեղծ ու անձնուէր ասպետը լինել և ամեն բան կատարել միմիայն նրա փառքի համար։ Արդէն լուսանում էր և նա դեռ արթուն էր. իսկ երբ լոյսը բոլորովին բացուեց, նա իւր վերջին աղօթքն արտասանեց, ետ արաւ սուրը, վերցրեց սաղաւարտը և կախեց Աստուածածնի պատկերի առաջ սրունի վրայից. նոյնպէս հանեց իւր ասպետական միւս գէնք ու զրահը, թանկագին հագուստը՝ որ իրան ատելի հարստութեան մնացորդներն էին, և ընծալեց հէնց առաջին հանդիպած աղքատին։ Ապա ցնցոտիներ հազաւ, մէջքին մի թոկի կտոր կապեց և ալքպէս ոտքով ճանապարհ ընկաւ դէպի Մանրէղ, որ մի փոքրիկ քաղաք էր, և նոյնպէս նըշանաւոր իւր վանքով։ Իբրև ճշմարիտ ասպետ նա ալք ամենը կատարեց ս. Աստուածածնի աւետման տօնի օրը։

Մանրէղ հասնելուն պէս Լօպէցը գնաց մըտաւ վանքի հիւանդանոցը և ալքտեղ սկսեց իւր փորձութիւնները։ Որովհետեւ Լօպէցը՝ ըստ կանոնի սահմանած տուրքը չէր լստուցել վանքին, ալք պատճառով միաբանութիւնը սկզբում չուզեց ընդունել նրան. միայն երբ Լօպէցը նորից սաստիկ հիւանդացաւ, միաբանութիւնն էլ՝ կամայականաբար հաշտուեց այդ մտքի հետ։ Իրան նուիրելով պա-

հեցողութեան ու աղօթքի, Լօպէցը վանքի հիւանդանոցի աղքատիկ ճաշն անգամ չափադանց ճոխ էր համարում, ուստի լաճախ հրաժարվում էր ալդ ճաշից: Ամբողջ օրեր նա աղօթելով էր անցկացնում. դադարեց երեսն ամիսը ու մազերը խուզել տալուց, եղունգները կտրտելուց. մարմնի վրայից քարեր ու երկաթէ շղթաներ էր կապոտում, ուսելիք հացի վրա մոխիր էր ցանում և քուրճ հագած՝ փողոցներն էր ընկնում ու ողորմութիւն հաւաքում: Հոգեոր ասպետի արտաքինը աֆն աստիճանի զգուշի էր, որ ամենքին էլ լիտ էր խըփում, ոչ ոք չէր կամենում նրան մօտենալ, ամենքն էլ զգուշանալով էին փախչում նրանից, վրան քարեր էին ձգում և տնաղ անում:

Գիշերները նա պառկում էր բոլորովին մերկ գետնի վրա, մարմնի վրայից երկաթէ շղթաներ ու քարեր կապկապած. բայց էլի չէր կամենում քուն մտնել, ալ աշխատում էր աղօթելով նինջը փախցնել և խորասուզվում էր մտածմունքների մէջ: Սակայն մինչ ալդ աստիճան իրան ստորացնելն ու անձը ալդպէս զրկողութեան ենթարկելն անգամ չատ քիչ էր թվում մոլեռանդ ասպետին. որովհետև նա աչնալէս էր կարծում, թէ ալդ ամենը հարկաւոր չափով չեն զսպում իւր բուռն բնաւորութիւնը, և ենթադրելով թէ չար ոգին դրանով իրան փորձել է կամենում, անհրաժեշտ համարեց աւելի խստապին ու ա-

ւելի ազդու փորձութիւնների ենթարկել իւր անձը: Նա վանքից հեռացաւ գնաց Մանրէզ քաղաքից 600 քալ հեռու, Միջերկրական ծովը թափուող Լիօբրեգատ գետի ժալոտ ափին մի լարմար քարայր գտաւ, որ փշոտ թփերը համարեա անմեքձենալի էին դարձնում: Լօպէցը մազլցելով ու փորսող տալով մեծ դժուարութեամբ բարձրացաւ և իւր սրտի ուղածին պէս տեղաւորուեց քարայրում ու սկսեց իւր բոլոր ժամանակը աղօթքով անց կացնել. նա կամ կրօնական լափշտակութեամբ Երկնային Ուսուցչի աստուածային լատկութիւնների վրա էր մտածում և կամ առաջին դարերի քրիստոնեաների նման ծանր ու կոպիտ աշխատանքով լողնեցնում ու զրկողութեան ենթարկում իւր անձը: Յաճախ նա մաքառում էր չար ոգու հետ, որ նրան փորձելու և ուղիղ ճանապարհից չեղելու համար անձամբ լախնվում էր Լօպէցին ամեն տեսակ կերպով: Այդ միանգամայն անմիտ ճգնութեամբ Լօպէցը հոգեկան աչնալիսի դրութեան հասաւ, որ կարծես նա ալլես ալս աշխարհից չլինէր. նրա համար ալլես գոլութիւն չունէին ժամանակի ու տարածութեան հասկացողութիւնները. նա դարձաւ մի մոլեռանդ, որի համար ալլես չկար առողջ դատողութիւն ասուած բանը: Մանկլաւիկ եղած միջոցին նա ոչ սէր ունէր և ոչ էլ ժամանակ, որ պէսդի ընթերցանութեամբ իւր միտքը կրթէր. բայց հիմա իւր ալդ հոգեկան վալրենի հիացման

մէջ ինքն իրան ացն գիտակցութեան եկաւ, թէ ինքն ի վերուստ ներշնչուելով՝ միանգամից իրան սեպականեց մարդկանց ներքին աշխարհը ճանաչելու գիտութիւնը: Եւ անա այդ հիւանդ երեակալութեան թարմ տպաւորութեան տակ կաստիլական բարբառով իւր «Հոգևոր վարժութիւններ»*) անուն շարագրութիւնը գրեց: Իգնատիոսի կենսագիրները վկայութեամբ այդ նրա առաջին գրական երկն է, որ վերջում անագին ազդեցութիւն ունեցաւ թէ հեղինակի ամբողջ կեանքի և թէ նրա հիմնած Յիսուսեան ընկերութեան պատմութեան ընթացքի վրայ: Եզոսիտները համարեա պաշտում են իրանց կարգը հիմնողի այդ շարագրութիւնը, որ իսկապէս գրուած է ասպետական վիպասանութիւնների ոգով և որից պարզ երևում է, թէ հրաժարեալ սպան մինչ որ աստիճան չփոթ ու աղօտ հասկացողութիւն է ունեցել քրիստոնէական մաքուր հաւատի պարզ վարդապետութեան մասին, թէ նա ինչ սխալ ու թիւր հասկացողութիւն է եղել կազմած Փրկչի անձնաւորութեան վերաբերմամբ և թէ որքան հեշտութեամբ կարելի պիտի լինէր այդպիսի երկի հեղինակին մեղադրել՝ իբրև նետտորական աղանդաւորի, եթէ միայն կաթոլիկ հաւատաքննիչները — դոմինիկեան ինկվիզիթօրները կամենային մի քիչ աւելի խստութեամբ վերաբե-

*) Exercitia spiritualia.

րուել դէպի նրան, ինչպէս որ վերաբերվում էին հաղարաւոր աւելի անմեղ մարդկանց՝ ենթարկելով նրանց տմարդի տանջանքների:

Լօպէցն այդ գրքի մէջ մեծ աշխատանք է գործ գրել, որպէսզի կարելի լինի կենդանի մարդկանց անշունչ ու անզգալ մեքենաներ դարձնել, ուստի և աւելի լուրջ և խոհական քննադատները իրաւամբ ենթադրում են, որ այդ երկը Լօպէցը շարագրել է ոչ թէ իւր ճգնութեան միջոցին, այլ դրանից շատ ուշ, այն է՝ Փարիզ եղած ժամանակ, երբ աւելի բան գիտէր և բաւական տեղեկութիւններ էր ձեռք բերել խարդախ ու խորամանկ դիւանագիտութեան մասին, որ ապագայում ացնքան կարեւոր դեր պիտի խաղար եզոսիտների կարգի համար:

Շատ կարելի է թէ քաղցածութիւնից մեռնէր Լօպէցը իւր ճգնութեան մէջ, եթէ նրան զրտնելով կիսամեռ ընկած մի աղքատի մօտ՝ չբերէին Մանրէզ: Երբ մի փոքր կաղղւորուեց Փիզիքապէս և խեղք գլուխն եկաւ, Լօպէցը հասկացաւ որ իւր նպատակին հասնելու համար ամենից առաջ առողջութիւն է հարկաւոր. ուստի և անյապաղ մօրուքն ածիլել, թանձրացած մազերը խուզել տուաւ, կրտորտեց երկարացած եղունգները և մարդավարի շորեր հագաւ: Իսկ մինչ այդ քարայրում ճգնող մենակեցի համբաւն արդէն տարածուել էր նոյն իսկ քաղաքից դուրս, շրջակալ ժողովրդի մէջ, որոնք գունդագունդ գալիս էին Մանրէզ տեսնելու:

զարմանալի ճգնաւորին, դէպի որը ժողովրդէ մէջ կարեկցութիւն զարթեցնելու համար շատ էին աշխատել Լօպէցի բարեկամ բենեդիկտեան կրօնաւորները: Այդ հնարովի լուրերը հասան նաև մինչև Լոյօլա ամրոցը: Իգնատիոսի անդրանիկ եղբայր Մարտին-Պարցիաս Լօպէցը անյապաղ շտապեց գնալ Մանրէզ կորած համարուած եղբոր մօտ, որպէսզի իւր խորհուրդներով նրան դարձի բերէ: Բայց սրտացաւ եղբոր բոլոր անկեղծ խորհուրդներն ու աղաչանքները ասպարդիւն անցան, վասնզի այդ միջոցին իգնատիոսը հոգեկան աջակցի զրուծեան մէջ էր գտնվում, որ եթէ հիմա լինէր, նրան հոգեկան հիւանդի տեղ պիտի ընդունէին անշուշտ, և ուրեմն զարմանալու չէ, որ սիրող եղբոր նոյն իսկ համոզեցուցիչ խօսքերը որևէ ազդեցութիւն չարին հոգեկան հիւանդի վրայ: Սակայն ուղիղ ճանապարհից չեղուած եղբորը համոզելու այդ առաջին անլաճողութիւնից չուսահատուեց սիրող եղբայրը, այլ նա մնաց եղբոր մօտ էլի մի քանի օր, կրկին փորձեց համոզելու, և երբ տեսաւ թէ ամենևին բան չի լինելու, թափ տուաւ ձեռքը և տխուր ու տրտում մենակ վերադարձաւ տուն:

Իգնատիոս Լօպէցը աչքի է անցնում իւր շարադրած «Հոգևոր վարժութիւնները» և երբ ինքը իւր մէջ համոզվում է թէ իւր աշխատութիւնը ամեն կողմով կատարեալ է ու արժանիքաւոր, նա այսպէս է սկսում դատել—«եթէ ես Աստծուն շատ

տուի, բայց և տոկոսիքով ես ստացալ Նրանից առանց Աստծու անմիջական օգնութեան այսպիսի լիակատար և վերին աստիճանի ընտիր գիրք չարողրեմ միանգամայն անկարելի էր. ուստի այսպիսի ընտիր գիրք լինելուց չետոյ ալլես աւելորդ է Աւետարանը: Իւր մէջ հարցն այդպէս վճռելուց չետոյ Լօպէցը բենեդիկտեան միաբաններին խորհուրդ տուաւ է, թէ ինքը մտադիր է գնալ Նրուսադէմ՝ Փրկչի գերեզմանին երկրպագելու և ապա քրիստոնէութեան դարձնելու բոլոր մահմեդական սարակինոսներին: Վանքի միաբանութիւնը գովում է այդ տարօրինակ անապատական լեռնայան զգացումը և Լօպէցը իրան բոլորովին պատրաստ զգալով բոլոր անհաւատների հետ մենումենակ կռուելու, 1523 թ. փետրուարին վերցնելով իւր «Հոգևոր վարժութիւնները»՝ Մանրէզից ճանապարհ է ընկնում:

Պամպելունայի նախկին հերոսը, ոտքով և քուրձ հագած, Լիօբրեզատ գետի ընթացքով հասնելով Բարսելոն ծովեզրեայ քաղաքը, խորամանկութեամբ կարողանում է խաշիւա ուղևորուող մի մարտանաւ ձգել իրան: Այդ նաւը սարսափելի փոթորկի ենթարկուելով Միջերկրական ծովի վրայ, միայն հինգերորդ օրն է կարողանում խաբախ ձգել Պալէստա նաւահանգստում: Ալէկոնութիւնից բոլորովին լողնած ու ջարդուած լինելով, Լօպէցն ստիպուած է լինում մի քանի օր հանգիստ առնել

և ապա թէ դարձեալ ոտքով և ողորմութիւն խընդրելով դնալ Հռոմ, որպէսզի նախ քան դէպի սուրբ տեղերը ճանապարհուելը պապի օրհնութիւնն ստանայ:

Ծաղկազարդի կիւրակի է լինում, երբ իգնատիոսը հասնում է Հռոմ և բազմականների հետ աննկատելի կերպով ընդունուելով՝ նրանց հետ միասին ստանում է քահանայապետի տուած ընդհանուր օրհնութիւնը և հանգիստ սրտով ուղևորվում դէպի Վենետիկ՝ Երուսաղէմ գնացող նաւ նստելու:

Այդ ճանապարհորդութիւնը շատ դժուարութիւններ պատճառեց իգնատիոսին, որովհետև նոյն միջոցին տարածուած համաճարակ ժանտախտից ամալացած էր իտալիան. ամբողջ քաղաքներ ու գիւղեր բոլորովին դատարկուել էին. մարդիկ հարկերներով ընկնում մեռնում էին իրանց տներում, փողոցների մէջ, դաշտերի վրայ: Սարսափահար ժողովուրդը ամենքից խորշում էր անխտիր, իւրաքանչիւր անմեղ օտարականից երկիւղ էր զգում՝ նրան համարելով ժանտախտի տարածիչ: Ահա այդ պատճառով երբ տեսնում էին Լօպէցի՝ մեռելի պէս գունաթափ երեսը, պլպլացող աչքերը, զրկողութիւններից հալումաշ եղած ու ծիւրուած մարմինը, ամենքն էլ երես էին թեքում նրանից՝ իբրև անտապաքից և ամեն տեղից հալածում: Օրերով նա մի պատառ հաց չէր դնում բերանը, որովհետև

ումից ողորմութիւն էր խնդրում, ամենքն էլ դուռը ծածկում էին երեսին. և նա՝ ալիպէս քաղցած ու տանջուած, բաց երկնքի տակ էր լուսացնում գիշերները: Եւ թափառական հոգևոր ասպետը վերջըն աչքքան ուժից ընկաւ, որ քիչ մնաց մեռնէր Պաղուայի մօտ: Եզուիտ կենսագիրների ասութեամբ՝ այդ ուժասուքն ընկած միջոցին Լօպէցին երևացել է ինքը Յիսուս Քրիստոսը և քաջալերել ուժմիւթարել է նրան, խոստանալով իւր օգնութիւնը: Ասում են՝ այդ լալտնութիւնը այնպէս սրտապընդել է Լօպէցին, որ նա ողջ և անվնաս հասնում է Վենետիկի դռներին: Բաղդի բերմամբ էլ պահապանները ուշք չդարձնելով նրա վրայ՝ չեն հարցնում նրա ո՞վ լինելը կամ ինչ տեղից գալը և նա ազատ մտնում է քաղաք: Շատ հաւանական է, թէ նա բոլորովին աննկատելի մնար այդ ժամանակուայ արևմտեան Եւրոպայի վաճառականութեան կենդրոնատեղիի անտարբեր առևտրականներից, եթէ որ դէպքի բերմամբ օգնութեան չհասնէին նրան իւր հալրենակից վաճառականները, առաւել ևս մի ունևոր սպանիացի, որ երբ իմանում է Լօպէցի ուխտագնացութեան նպատակը, միջնորդում և ընդունել է տալիս նրան Պաղեստին ուղևորուող կառավարչական զինուորական նաւի վրայ, իսկ իւր սեպական միջոցներից ևս բաւականաչափ պաշար է հալթալթում տարօրինակ ուխտաւորին:

Ֆիզիքապէս ու հոգեպէս կազդուրուած Լօպէցն

աշխուժութեամբ իւր տեղը բռնելով չիշեալ նաւի վրայ, վճռում է անմիջապէս ձեռք առնել փչացած նաւաստիներին ուղղելու գործը և սկսում է քարողել: Երեսնայի պէս միամիտ ու կեանքի վերաբերմամբ անփորձ լինելով հանդերձ, Լօպէցը՝ անկիրթ մարդկանց միայն լատուկ այն աստիճան մեծամիտ ու յանձնապաստան էր, որ նա աջնպէս էր կարծում, թէ բաւական է որ ինքը մի բան կամենայ, անպատճառ կհասնի իւր նպատակին: Սակայն հէնց առաջին ընդհարումը, որ նա ունեցաւ իւր ընտրած ասպարէզի վրայ, պարզ ցոյց տուաւ, թէ իւր երեակալածից շատ աւելի դժուար է ձեռնարկած գործը: Նաւաստիները՝ վախեցած նրա դժուար հասկանալի բայց ոգևորուած քարողներից, սկզբում զղջալով՝ իրանց կեանքի ընթացքը փոխեցին: Բայց անսովոր լինելով խաղաղ ու հանգիստ կեանքի, նրանք շատ շուտով ձանձրացան և սկսեցին դեռ ընդդիմախօսել քարողչին, ապա բացարձակ կերպով կատարեալ ծաղր ու ծանակի առարկայ շինեցին նրա քարողած խիստ բարոյակա՜նութիւնը: Նաւաստիների այդ լանդուզն վարմունքը շատ դիպաւ թափառական հոգեւոր ասպետի սրտին, և նա սպառնաց նրանց երկնային պատժով: Բայց այդ անտեղի սպառնալիքը քիչ մնաց փորձանք բերէր նրա գլխին: Իսպառ ձանձրացած նրա անմիտ քարողներից և զալրացած նրա այդ սպառնալիքներից, նաւաստիները խօսքները մէկ

արին, որ հէնց առաջին հանդիպած պատեհ առիթին մի որեւէ անմարդաբնակ կղզու վրայ թողնեն նրան: Բայց բաղդի զարմանալի խաղով բարձրացած մի սաստիկ փոթորիկ քչեց տարաւ նաւը ուղղակի դէպի Կիպրոս կղզին: Ելալիսով նաւաստիները անկարող եղան իրանց մտադրութիւնն իրագործելու: Լօպէցը Կիպրոս կղզուց, նոյն նաւով, հասաւ Նաֆֆա, որտեղից 1523 թ. սեպտեմբերի 4-ին, միւս ուխտաւորների հետ, ոտք դրաւ Երուսաղէմ:

Մեր տարօրինակ ուխտաւորը Երուսաղէմ հասնելուն պէս անյապաղ վաճառեց իւր բոլոր ունեցած-չունեցածը, որպէսզի սովորական հարկը վճարելով սարակինոսներին՝ թոյլտուութիւն ստանալ Փրկչի դերեղմանին ու միւս սրբազան վայրերին երկրպագելու: Երկիւղած ջերմեռանդութեամբ նա ալցեւեց այն բոլոր տեղերը, որոնք սրբագործուած են Փրկչի երկրաւոր կեանքի լիշատակներով: Լօպէցը շատ արտասուք թափեց, երկար աղօթեց և ապա թէ վճռեց զիմէ իւր գլխաւոր նըպատակին: Բայց որպէս կարգապահութեան վարժուած զինուոր, Լօպէցը՝ նախ քան գործին ձեռնամուկ լինելը, դնաց Ֆրանցիսկեան միաբանութեան գլխաւորի մօտ և նրա օրհնութիւնը խնդրեց: Խեղացի և զգուշ առաջնորդը իւր օրհնութիւնը տալուց առաջ կամեցաւ դեռ հարցաքննել իրան բոլորովին անծանօթ քարողչին: Ո՛րքան ե-

ղաւ նրա զարմանքը, երբ տեսաւ թէ իւր դիմացինը ոչ միայն չգիտէ տեղական լեզուները, ոչ միայն անտեղեակ է մահմեդական կրօնին, այլ քրիստոնէական աստուածաբանութեան մէջ անգամ բոլորովին համբալ է։ Այդ աստիճան մոլեռանդ համարձակութեան վրայ միանգամայն ապշած ու զալրացած նա առանց ալլեալլութեան վռնդել տուաւ անմիտ քարոզչին Նրուսաղէմից, վճռապէս չալանելով որ շուտով քաշի իւր փաստփուտէն, եթէ չի կամենում իզուր տեղը զրկուել իւր կեանքից։ Լօպէցը՝ որ զինուորական նաւով գալիս հանդիպած զառն փորձերից արդէն մի քիչ ձեռք էր վերցրել իւր կոյր ու անմիտ ինքնահաւանութիւնից, ալժամ էլ բոլորովին շշմուշկով միաբանութեան գլխաւորի այդպիսի ընդունելութիւնից, շտապեց հնազանդութեամբ կատարել նրա հրամանը և քաղցած, պատառոտուն շորերով և համարեա ցրտից սառած ու կլիամեռ դրութեամբ, կարծես հրաշքով, կենդանի վերադարձաւ Վենետիկ։

Յամառ լեռնցին, որ ամենեւին չէր լուսահատուել իրան հետ պատահած այնքան անլաջողութիւններից, հաղիւ հանգստացած դժուարին ճանապարհորդութիւնից, ալժամ էլ մտքին դրաւ քրիստոնէութեան դարձնել... քրիստոնեայ վենետիկցիներին։ Միայն տարօրինակ քարոզչին այս անգամ կատարելապէս հիասթափուեց. չնայելով նրա՝ լան-

դըգնութեան հասած համարձակութեան, կաթոլիկ աստուածաբանները մի քանի գիտնական-աստուածաբանական վիճաբանութիւնների միջոցին ստորացրին և ծաղրի առարկայ շինելով՝ խայտառակեցին. նրանք փաստերով ու Ս. Գրքից վերցրած քաղուածքներով պարզ ապացուցեցին նրա անլատակ տգիտութիւնը, որ նա ոչ թէ պէտք է համարձակուի Աստծու խօսքի քարոզչի լինել, այլ դեռ պէտք է գրեւ-կարդալ սովորէ։

Ամթահար եղած թափառական հոգևոր ասպետի մտաւոր աչքերը վերջապէս բացուեցին և նա հասկացաւ իւր սխալը։ Եթէ Լօպէցի տեղը մի ուրիշ մարդ լինէր, ալդքան և ալդքան անլաջողութիւններից չետոյ, անկասկած, քարոզչական եռանդը իսպառ պիտի սառչէր և ձեռք վերցնէր ամեն բանից։ Բայց Իզնատիոս Լօպէցը շուտ վնասուողներից չէր, այլ նա լեռնցու լամառութեան ու հաստատամտութեան հետ ունէր նաև կամքի մեծ ոյժ և զարմանալի համբերութիւն։ Եւ նա սկըսեց լրջօրէն խորհել իւր աննախանձելի դրութեան մասին և միջոցներ որոնել իւր մտադրուած նպատակին հասնելու։

Նրուսաղէմ ուխտագնացութեան անլաջողութիւնը պէտք է երկու էական պատճառի վերագրել. ալդ պատճառներից առաջինը և ամենագլխաւորն այն է, որ Լօպէցը բոլորովին տգէտ էր իսկ երկրորդը՝ որ նա մինչև ալդ միայնակ էր գոր-

ծում: Վերջիվերջոյ նա համոզվում է, որ նախ և առաջ անհրաժեշտ է ուսում և գիտութիւն ձեռք բերել, հոգևոր ընկերակիցներ ճարել և ապա թէ միացած ուժերով գործի ձեռնարկել:

Արդէն հասակն առած 33 տարեկան Լօպէցի համար եթէ ոչ անկարելի, գոնէ շատ դժուար էր նոր սկսել՝ ուսում և գիտութիւն ձեռք բերելու, բայց այդ ուժից վեր խնդիրը չսարսափեցրեց նրան, այլ նա անպատճառ կամեցաւ ամեն ճիգն թափել մտադրուած նպատակին հասնելու: Եւ իւր նոր ձեռնարկելի խնդիրը Լօպէցն ալսպէս ձևակերպեց. «Եթէ ալս անհրաժեշտ է, ուրեմն անպատճառ պէտք է գլուխ բերել»: Իսկ հարցը միանգամ այդպէս վճռելուց չետոյ, նա գործը չետաձգելու վատ սովորութիւնը չունէր. միայն նա չկամեցաւ այն ժամանակուայ գիտութիւնների աղբիւր համարուած լատիներէնը խալիալում սովորել, վասնզի լաւ էէր տիրապետում իտալական լեզուին, այլ անհրաժեշտ համարեց վերադառնալ Սպանիա, և յատկապէս Բարսելօն, ուր երկու տարի առաջ անկարող եղաւ մուտք գործել՝ տարածուած ժանտախտի պատճառով: Բայց հակառակի պէս, այդ միջոցին իտալիայի հիւսիսային մասում պատերազմ էր ծագել Վարոլոս Ե-րդի և Ֆրանսիացոց թագաւոր քաջամարտիկ Ֆրանցիսկ Ա-ի միջև: Լօպէցին համակիր մարզիկ խորհուրդ տուին՝ Միջերկրական ծովի նաւահանգիստներից մէկին հասնելու համար

այնպիսի ճանապարհ ընտրել, որ թէպէտև շատ կողմնակի, բայց որ աւելի ապահով ու անվտանգ կըլինէր. սակայն նախկին սպան ալդալիսի ուղին նախապատիւ համարելը ստորացուցիչ համարեց իւր համար, ուստի քուրձ հագած, ոտքով համարձակ դուրս եկաւ Վենետիկից և ուղիղ գծով ճանապարհ ընկաւ դէպի Ջենովա: Սակայն զօրքերի տեղափոխութիւնները, գիշերապահ զօրքի չլիմաները, ճակատամարտերն ու նահանջող թշնամուն հետապնդելը, այդ ամենն էլ չափազանց շատ էին խանգարում ճանապարհորդի առաջ գնալուն, շատ անգամ էլ վտանգաւոր դրութեան մէջ դնում—պատահմամբ կարող էին սպանել, կամ իբրև լրտեսի գնդակահար անել: Գիւղերից մէկում սպանիական զօրքի մի ջոկատ կալանաւորեց նրան՝ ենթադրելով թէ ֆրանսիական լրտես է: Ողորմելի ճանապարհորդը՝ որ մեծ դժուարութեամբ համոզեց ջոկատի հրամանատարին իւր անմեղ լինելը, անկարող եղաւ ազատուել չրջիկ զօրքերի ծաղր ու ծանակից, դրանք հանելով խեղճի ցնցոտիները, բոլորովին մերկ դրութեամբ, տնաղ անելով չրջեցրին բոլորի առաջից: Պամպիլուռայի հերոսը հազիւ հազ կարողացաւ մի կերպ դուրս պրծնել նրանց ձեռքից: Վերջապէս՝ նոյն իսկ ի մեծ զարմանս իւր, անշնաս հասաւ Ջենովա, ուր իւր մանկլաւիկութեան ժամանակուայ ծանօթ, իսկ այժմ սպանիական ջոկատի հրամանատար Պօրտուեղէի աջակցու-

թեամբ տեղ ստացաւ մի նաւի վրայ, որ երթեալ
կում էր ձենովայի և Բարսեղօնի միջև:

Հէնց որ Բարսեղօն հասաւ, իսկոյն գնաց
տարրական դպրոցներից մէկը և իւր փափազը չափո-
նեց ուսուցչին ու թախանձեց որ իւր հասակի մե-
ծութեան պատճառով չդժուարանայ իրան ևս ըն-
դունել միւս աշակերտների թւում և իւր հետ ևս
աչնպէս վարուի, ինչպէս որ փոքրահասակ աշա-
կերտների հետ և ոչ մէկ բանով ջոկողութիւն չա-
նէ իրանց միջև: Արդեբալ ուսուցչիչը, որ մի բա-
րեհոգի մարդ էր, շատ զգացուեց նախկին սպալի
ալդ բռնի փափազի համար և իսկոյն իւր համա-
ձայնութիւնը տուաւ՝ խոստանալով ձրի ուսուցա-
նել: Իզաբելլա Ռօզէլ անունով մի հոգեսէր կին
էլ լանձն առաւ նոյնպէս ձրի կերակրել նրան՝
մինչև ուսման ընթացքն աւարտելը:

Ինչպէս ասացինք, շատ էլ հեշտ բան չէր մի
33 տարեկան մարդու համար՝ լատիններէն լեզուի
քերականութիւնը նոր սկսել սովորելը, բայց պա-
կաս ամօթ չէր նաև ալդ մտադրութիւնից ետ դառ-
նալը. ուստի Լօպէցը մեծ զգաստութեամբ ու հա-
ճոյքով իւր տեղը բռնեց աշակերտական սեղանի-
րից մէկի վրայ ու սկսեց մինչև ալդ իրան անծա-
նօթ մնացած իմաստութիւնն ուսանիլ՝ ուշադրու-
թիւն չդարձնելով ոչ երեխաների ծաղր ու ծանակին
և ոչ հասակաւորների տնազներին:

Լօպէցը՝ որ այժմ սկսել էր հետևողաբար գոր-

ծել, կամեցաւ ուսման հետ միաժամանակ գլուխ
բերել նաև ընկերակիցներ ձարելու գործը: Բայց
նա այդքանն էլ բաւական չհամարելով, կրկին
ձեռք առաւ իւր հին սովորութիւնը—ազատ ժա-
մերին սկսեց եռանդով քարոզել և կենդանի օրի-
նակ հանդիսանալ իւր խիստ կենցաղով:

Հանդամանքների բերմունքով քաղաքի հո-
գևորականութիւնը ոչ ուշադրութիւն էր դարձնում
անծանօթ քարոզչի վրայ և ոչ էլ դժուարութիւն-
ներ չարուցանում նրա քարոզչական գործունէու-
թեան դէմ: Եւ շնորհիւ ալդ չաճող հանդամանքի՝
նա հետզհետէ իւր կրակոտ և ոգևորութեամբ ար-
տասանած քարոզներով ամենքի ուշադրութիւնը
գրաւեց. քաղաքում համարեա մարդ չկար, որ ալդ
խիստ բարոյականութիւն քարոզողի վրայ չխօսէր
և շատ շուտով նախանձախնդիրների մի շրջան
կազմուեց նրա շուրջը: Լօպէցը լարմար առիթը
ձեռքից չփախցրեց. ալդ շրջանից իւր համար չորս
աշակերտ գտաւ: Չորսն էլ բոլորովին անփորձ
պատանիներ էին, որոնք զրաւուել էին լատին
լեզուի քերականութիւնը ջանասիրութեամբ ան-
ցիր անողի ոգևորած քարոզներից ու ճգնաւորա-
կան կենցաղավարութիւնից:

Ամբողջ երկու տարի ալդպէս անցկացնելուց
չտոյ՝ Լօպէցն ալլես չկամեցաւ զուր ժամանակ
կորցնել, ալլ ցանկացաւ գնալ բարձրագոյն դպրոց
մտնելու: Աշակերտներին յորդորելով որ իրան հե-

տեհն, ինքը Բարսեղօնից մենակ գնաց Ալիալա-դէ-
Պենարէս քաղաքը, որի նորաքաց համալսարանը
արդէն բարգաւաճ դրութեան մէջ էր, իսկ քաղա-
քը՝ որ կաստիլեան լուսաւորութեան կենդրոնա-
տեղին էր, բացի եպիսկոպոսանիստ լինելուց ալլե
բազմամարդ էր, հարուստ և եռուն կեանքով լի:
Այդտեղ լօպէցն սկսեց համալսարան չաճախել՝ դա-
սախօսութիւններ լսելու, իսկ համալսարանից դուրս
նա շարունակեց իւր աչն կենցաղը, որ վարում էր
կաստիլիացի մայրաքաղաքում: Այդտեղ ևս սկսեցին
նրա մասին խօսել, ապաշխարողներն մի ստուար
քաղմութիւն շրջապատեց քարոզչին. սև լօգիկով և
լալենգըր գլխարկով ուսանողը ընդհանուրն ուշա-
դրութեան առարկան դարձաւ: Իսկ կաստիլիացի
քարձր դասակարգի կանանցից երկուսը մինչ աչն
աստիճան ոգևորուեցին լօպէցի քարոզութիւննե-
րով, աստանդական կեանքի վերաբերեալ պատմու-
թիւններով և՛ Աստծու փառքի համար, նրա մտա-
դրած հիմնելիք հոգևոր կարգի հաստատմամբ, որ
վճռեցին նոյն ուղղութեամբ գործել. նրանք թողին
իրանց ամուսիններին ու զաւակներին, ծայտեալ
հեռացան իրանց տներից և միանալով քարոզչի
միւս աշակերտներին հետ, սկսեցին նրա ետեից թրև
գալ:

Տիկիւնների ալդալիսի անվախել ու խալտառակ
վարմունքը՝ հասարակութեան ընտիր մասի մէջ
արտունջի ահագին փոթորիկ բարձրացրեց: Իսկ

ինկվիզիցիան, որ թափառական հոգևոր ասպետի
եկած օրից աչալրջութեամբ հետևում էր լօպէցին,
անմիջապէս ձեռքալալելով հարցովորձի ենթար-
կեց: Պոմինիկեան միաբանութեան գլխաւոր ին-
կվիզիթօր Ֆիգվերօան՝ լօպէցին թեթևակի քննե-
լուց լետոյ թողեց, բայց անպատուած ամուսիննե-
րի տուած բողոքի հիման վրայ նրան նորից ձեռ-
բալալելով բանտարկել տուաւ:

Վերոյիշեալ տիկիւնները, որ սուրբ էին հա-
մարում քարոզչին, նրան հասած ալդ վերջին դժ-
բաղդութիւնը աչնքան իրանց սրտին մօտ ընդու-
նեցին, որ փափաղ լալտնեցին իրանց երաշխաւո-
րութեամբ նրան ազատել բանտից. սակաչն ինկվի-
զիթօրը վճռապէս մերժեց ալդ առաջարկութիւնը:
Շատ կարելի է թէ ալդ խալտառակ գործը բարքե-
րի մաքրութիւն քարոզողին շատ թանդ նստէր,
եթէ որ խելքաղօռ ու թեթևօլիկ տիկիւնները
մի շարք պախարակելի արկածներից չետոյ, խելքի
գալով չվերադառնալին իրանց տները: Ահա միաչն
դրանից լետոյ լօպէցին ազատեցին բանտից՝ խոր-
հուրդ տալով որ զգուշ մնալ և ժողովրդի ընտանե-
կան խաղաղութեան վրդովման պատճառ չդառ-
նալ:

Ալդ վրդովեցուցիչ անցքից լետոյ թափառա-
կան հոգևոր ասպետի վարկը շատ ընկաւ. իսկ երբ
աշակերտներն էլ՝ ինկվիզիցիալի երկիւղից, նրան
թողին հեռացան, լօպէցը սաստիկ սրտեղած թո-

դեց Ալկալան ու գնաց Սալամանկա՝ շարունակելու իւր ուսումը։ Այստեղ իբրեւ ուսանող լաճախելով համալսարան, անհանգիստ Լօպէցը ազատ ժամերին կրկին ձեռք առաւ իւր քարոզութիւնը. հետեւապէս զարմանալու ոչինչ չկալ, որ այստեղ ևս շատերի խօսակցութեան առարկան էր։ Իսկ երբ նրա մօտ եկան զղջացած աշակերտները, այն ժամանակ նա դարձաւ ընդհանուրի ուշադրութեան առարկան։ Վերջին դէպքի առիթով Սալամանկայի հաւատաքննիչ ատեանը—ինկվիզիցիան իրար անցաւ, դոմինիկեանների փոխանորդ Ֆրիասը հրամայեց հնգին էլ կալանաւորել։ Այս անգամ Լօպէցը հարցուփորձի ժամանակ Ֆրիասին ներկայացրեց իւր «Հոգևոր վարժութիւններ» երկը։ Սրբազան փոխանորդը երեք կաթոլիկ աստուածաբան հրաւիրելով նրանց լանձնեց՝ քննել ուսանող Լօպէց-դէ-Ռեկալիդէի շարադրութիւնը։ Հրաւիրուած աստուածաբանները կարդալով գիրքը, չայտնեցին որ թէև նրանում կաթոլիկ դաւանութեան հակառակ ոչինչ չկալ, բայց երևում է որ հեղինակը դեռ համբաւ է գրադիտութեան մէջ։ Աստուածաբանների ալդ վճռի հիման վրայ Ֆրիասը չարաքաղդ ասպետին ազատ թողեց՝ խրատելով որ դեռ գնալ սովորի, որպէսզի հերետիկոսութեան մէջ չընկնի։ Մեծամիտ Լօպէցի խիստ զժուարն եկաւ սրբազանի քարի խրատը, ուստի զալրացած ալդ բանից, նա

չայտնեց իւր հետ միաժամանակ ազատուած աշակերտներին, թէ շատ զժուար է մի բան սովորել Սպանիայում, ուր չեն կարողանում ըմբռնել իւր գաղափարների մեծ նշանակութիւնը, ալ անհրաժեշտ է գնալ Փարիզ։ Սակայն աշակերտներն արդէն իսպառ ձանձրացած անորոշ ու անհանգիստ կեանքից ու ալժմ էլ համբերութիւնից դուրս դալով չուզեցին հետնել իրանց ուսուցչին, որի համար իրանք այնքան և այնքան անախորժութիւնների էին հանդիպել և զրկանքներ կրել։ Այդպէս ամենից լքուած ու չհասկացուած թափառական հոգևոր ասպետը դառն լոգուց հանեց ու բարձեւով իշի վրայ իւր գրքերն ու անհրաժեշտ իրեղէնները, Սալամանկայից ոտքով մենակ ճանապարհ ընկաւ դէպի Փարիզ, ուր նա նորանոր փորձանքների մէջ պիտի ընկնէր և զանազան խոչընդոտների հանդիպէր։

ԳԼՈՒԽ Գ.

ԼՈՅՅՈՒՆ ՔՆՐՈՋԻՉ

Իգնատիոս Լօպէցը երբ Փարիզ հասաւ, այնքան բան գիտէր, ինչքան որ իմանում էր Բարսեղօն եղած ժամանակ. վասնզի Սալամակայում խօսած քարոզները, իւր իսկ ասելով, շատ էին արգելք

եղել նրա անմիջական պարապմունքներին: Այդ-
տեղ ևս նա ստիպուած եղաւ նստել աշակերտական
սեղանի վրայ և նորից քերականութիւն սովորել,
որպէսզի հնար ունենար իւր փափագին հասնելու
— մտնել Փարիզի համալսարան:

Փարիզի այդ համալսարանը, որ աչն ժամա-
նակուալ եղածներից անդրանիկն էր, իւր սկզբնա-
ւորութեան օրից սկսած ընդարձակ արտօնութիւն-
ներ է վայելել և մասնակցել թէ Գրանսիայի
քաղաքական անցքերին և թէ իւր ներկայացու-
ցիչներն է ունեցել պետական բարձր խորհրդի մէջ:
Համալսարանի չորս ֆակուլտետներից (մասնագի-
տական բաժանմունք) գերակշիռ գեր խաղացողը
աստուածաբանական բաժինն էր, որ Ռօբերտ
Սօրբօն անունով պրօֆեսօրը 1250 թ. բարեփո-
խելով՝ իրօք մի բարձրագոյն հաստատութեան
կազմակերպութիւն տուաւ, որի համար և՛ ի պա-
տիւ և ի չարդանս նրա, աչն օրից այդ բաժինը
կոչվում է Սօրբօնեան դպրոց կամ միայն Սօրբօն:

Լոյօլայի՝ դէպի Փարիզ ուղևորութեան և թէ
ճանապարհին պատահած որեւէ աչքի ընկնող դէպ-
քի մասին ոչինչ չաչտնի չէ. չաչտնի է միայն, որ
երբ տեղ է հասնում, շատ բանի վերաբերմամբ նա
խիստ փոխուած է լինում: Այսպէս՝ իւրատեսակ
ըմբռնած քրիստոնէութեան և բարոյականութեան
նախկին նախանձախնդիրը միայնով հանդերձ, զօրծ-
նականութեան կողմից նա խելքի էր եկել. ամին:

կերպ աչխատում էր աչլես ծաղր ու ծանակի չեն-
թարկուել, ինչպէս որ անում էր Ալկալա և Սալա-
մանկա քաղաքներում. ձեռք էր վերցրել իւր խիստ
տարօրինակ ձեերից, նիստուկացից. մէկ խօսքով՝
նա աչլես նախկին անկիրթ լեռնցին չէր, աչլ մի
կրթուած անձնաւորութիւն: Եւ Լոյօլան՝ իւր բնա-
ծին լամառութեան ու հաստատականութեան հետ
միացնելով կրթութիւն, սկսեց շատ զգոյշ և նպա-
տակաւարմար միջոցներով զուլս բերել հոգևոր
եղբայրութիւն հիմնելու փաչփաչած զաղափարը:
Կարճ ասած՝ ասես թէ անհետ կորել էր թափա-
ռական հոգևոր ասպետը և նրա փոխարէն երևան
եկել մտաւոր ու ֆիզիքական բարոյականութեան
մի քարոզիչ, որ պիտի հիմնադիրը հանդիսանար
ապաղալում հիմնուելիք Յիսուսեան ընկերութեան:
Բայց թէ ո՞վ և թէն էր Լոյօլայի վրայ աչդպէս
ազդել, աչլ մասին նոչնպէս որեւէ տեղեկութիւն
չկալ, որովհետեւ նրա եղուիտ կենսագիրները կա-
տարեալ լռութիւն են պահպանում նրա՝ աչլ մի-
ջոցին վարած կեանքի մասին: Սակաչն մենք չենք
սխալուիլ, եթէ մատնացոյց անենք Լոյօլային
զաղտնապէս ոգևորող Էլէօնօրա Մասկարենիաս ա-
նունով կնոջ վրայ, որի հետ նա ծանօթացել էր
Ալկալա եղած միջոցին, կամ զուցէ աւելի ևս վաղ,
և որի հետ Լոյօլան նամակագրութիւն ունեցաւ
մինչև իւր կեանքի վերջը:

1528 թ. փետրուարի 1-ին Լոյօլան ոչ թէ

համալսարան մտաւ, որի համար եկել էր Փարիզ, ալ Մոնտեգիւ դպրոցը, ուր հանրօգուտ գիտութիւններ էին աւանդվում: Այդտեղ նա դասեր էր լսում, իսկ դպրոցից դուրս, ազատ ժամերին, շարունակում էր իւր քարոզները, որոնց պատճառով կարճ միջոցից չետոյ, կալանաւորուեց ինկվիզիցիայից: Սակայն Գոմինիկեան միաբանութեան մեծ ինկվիզիթօր Օրին երբ Լոյօլային բերել տալով իւր առաջ, անձամբ հարցութիորձի ենթարկեց, գոհ մնաց նրա տուած բացատրութիւններից և ազատ թողեց նրան: Սիրտ առած այդ չաջողակ ելքից, Լոյօլան առաջուանից աւելի եռանդով սկսեց իւր քարոզները և երեք աշակերտ գտաւ, որոնց հետ մի ընդհանուր կացարան վարձեց: Բայց որովհետեւ աշակերտները ևս իրան պէս դատարկ գրպաններով էին, այդ պատճառով շատ անգամ էին ծոմապահութեամբ օրեր անցկացնում: Այդ նեղ դրութիւնից դուրս գալու հոգսից զրդուած թէ ալ պատճառներից ստիպուած, Լոյօլան 1528 թ. գաղտնի կերպով գնաց Ֆլանդրիա և Անգլիա, ուր նա մուրացկանութեամբ թէ ուրիշ միջոցներով մեծ գումար հաւաքեց և բերաւ Փարիզ: Իւր ընկերներին ու իրան նիւթական կողմից այդպէս ապահովելով, Լոյօլան աւելի եռանդով սկսեց զբաղուել դասերով: Բայց որպէսզի կարողանայ ցանկալի լաւաջադիմութիւն անել, կրճատեց չափապէս աղօթքի համար սահմանած ժամերը, որոնք անագին ժամանակ էին խլում: Սակայն չնայելով մի մոլեռանդ

քարեպաշտ մարդու համար այդ տեսակ զոհողութեան, Մոնտեգիւ դպրոցում անցկացրած տասնութ ամսից միայն վեց ամիս նա կարողացաւ կանոնաւոր կերպով ուսման նուիրուել, իսկ տասներկու ամիսը գործ դրեց զանազան ճանապարհորդութեանց, ապրուստ ձեռք բերելու և քարոզների վրայ: Բայց և այնպէս Լոյօլան ինքն իրան բաւականին պատրաստուած զգալով, Մոնտեգիւ դպրոցից անցաւ ս. Վարվառէի վարժարանը՝ փիլիսոփայութեան դասեր լսելու: Այդ վարժարանը կառավարվում էր հոգեւորականներից բաղկացած առանձին խորհրդով, մինչդեռ Մոնտեգիւ դպրոցը կառավարվում էր միմիայն մի վերատեսչով և համարեա աշխարհիկ բնաւորութիւն ունէր:

Լոյօլայի գտած աշակերտները ակնկալած բաւականութիւնը չտուին նրան, ուստի վճռեց միաբանութեան թիւն աւելացնել: Այդ նպատակով նա սկսեց պրօպագանդա անել իւր դպրոցական ընկերների մէջ: Նրա հոգեւորական տաղանդը արդէն բաւական զարգացած լինելով, իւր ոգեւորուած քարոզներով նա բազմաթիւ ունկնդիրներ գտաւ: Մի անգամ այնպէս պատահեց, որ բոլոր ուսանողները թողնելով իրանց ձերուհի պրօֆեսօրին մենակ դահլիճում, խմբովին գնացին Լոյօլայի քարոզը լըսելու: Այդ վարմունքից վերաւորուած դասատուն գնաց գանգատուեց վարժարանի վերատեսչին, թէ Լոյօլան գրգռում է ուսանողներին: Վերատեսուչն

անմիջապէս դիմեց վարժարանի վարչութեան՝ պահանջելով որ բոլոր ուսանողների ներկայութեամբ ծեծի ենթարկուի չանցաւորը: Խորհրդին նախագահող Գովէան վարդապետը, որ Պորտուգալիայի աշխուականներից էր, պահանջեց իւր մօտ բերել քարոզչին: Սովորական հարցութիւնից չետոյ երբ Լոյօլան արտասանեց իւր սլաշտպանողական ճառը, նախագահը գթաշարժուելով լայ եղաւ և դիմելով իւր պաշտօնակիցներին, չալտնեց, թէ իրանց առջև կանգաժ անձնաւորութիւնը մի սուրբ է: Իրաւ է՝ Լոյօլան պատուով դուրս եկաւ խորհրդարանից, բայց և աչնպէս դպրոցական ընկերների աչքում նրա վարկը շատ ընկաւ: ամենքն էլ երես թեքեցին նրանից, ինչպէս հրասպարակական ծեծի դատապարտուածից, որ աչն ժամանակուայ դպրոցական կեանքում ամենածանր պատիժն էր և միայն բացառիկ հանդամանքներում էր գործադրվում: Լոյօլայի հետ միասին ապրող աշակերտները ևս թողին հեռացան նրանից: Չափազանց վրդովուելով այդ անլաջողութիւններից, նա աւելի եռանդով սկսեց պարապել, աչնպէս որ աւարտելով ս. Վարլառէի վարժարանում աւանդած ուսման դասընթացքը, արժանացաւ մագիստրոսութեան աստիճանի և 1532 թ. մտաւ Գոմինիկեան միաբանութեան վանք: Եւ ուրեմն Լոյօլան Փարիզ եղած միջոցին հարկ չհամարեց համալսարանական պրոֆեսորների դասախօսութիւնները լսելու:

Գոմինիկեան վարժարանում աստուածաբանական դասեր լսելու հետ միաժամանակ Լոյօլան աշխատում էր նաև ընկեր-աշակերտներ ձարել՝ մտադրած հոգևոր եղբայրութեան համար, և որովհետև նոյն միջոցին Լիւտէրի և Կալվինի վարդապետութիւնները դարմանալի արագութեամբ տարածվում էին Ֆրանսիայում և համալսարանի գիտնականներից մի քանիսը համակիր էին նրանց գաղափարներին, Լոյօլան մտքին դրաւ այդ հանդամանքից օգտուել և իւր հեղինակութիւնը բարձրացնել ինկվիզիցիայի աչքում: Այդ նպատակով նա մօտեցաւ չիչեալ գիտնականներին և խորամանկութեամբ իմանալով նրանց գաղտնիքը, ամենքին էլ մատնեց հաւատաքննիչ ատենին: Լոյօլան իւր այդ պախարակելի վարմունքից չետոյ սկսեց աւելի ազատ հետամուտ լինել իւր համար համախոհներ ձարելու, բայց ոչ թէ, առաջուայ պէս, աղքատ ու հասարակ դասակարգի մարդկանցից, այլ հարուստ, խելօք, ուսումնական և բարձր դասակարգի անձինքներից: Այս անգամ Լոյօլայի ընտրութիւնը աւելի չաջողակ եղաւ: Լոյօլայի հետ առաջինը միաբանուեց Լըֆէվր անուշով մի երիտասարդ քահանայ, որ քնաւորութեամբ շատ հանդարտ, վերին աստիճան հեղաբարոյ, բարեպաշտ և կրթուած անձն էր: Խիստ և զօրեղ կամքի տէր Լոյօլան շատ հեշտութեամբ կարողացաւ իւր հեղինակութեան ենթարկել Լըֆէվրին: Սակայն դրա հակառակ՝ մեծ դժուարու-

թիւն կրեց, մինչև կարողացաւ համոզել փիլիսոփայութեան դասատու Ֆրանցիսկոս Ասավիէ ազնուականին: Լայնէզըն ու Սալըմերօնը ինքեանք անձամբ ղիմեցին «Հոգևոր վարժութիւններին» հեղինակին. առաջինը, որ սկզբում դասախօսութիւններ էր լսել Ալկալալում, Լոյօլայի հետ միասին ուսել էր նաև Դոմինիկեան միաբանութեան վարժարանում: Դա մի շատ կարողացած, արտաքուստ խիստ համեստ, գրաւիչ ու մարդահաճ ձևերով, սաստիկ կեղծաւոր և հրապուրիչ էլ պերճաբան էր: Ամենից աւելի լաւ դա էր գնահատում հիմնելիք հոգևոր ընկերութեան արժէքը, այդ պատճառով էլ իւր ճարտար լեզուով քաշեց տարաւ հետը նաև՝ իւր դպրոցական ընկեր Սալըմերօնին: Ապա Լոյօլայի մասին տարածուած լուրերից հրապուրուելով եկան միացան նաև Ալֆօնսը, որ իւր ծնընդավայրի անունով Բօբադիլիա էր կոչվում, և Սիմոն Ռօդրիգէցը: Այդպիսով ուրեմն Լոյօլայի հետ միաբանուեցին վեց երիտասարդ, բոլորն էլ բարեպաշտ, իրանց մեծաւորի կամքին հնազանդ ու կեղեցուն անձնուէր: Նորակազմ ընկերութեան անդամները լաճախ հաւաքուելով ժամադիր եղած տեղերում, զրոյց էին անում ընկերաբար և դատում ալն մասին, թէ ինչպէս անեն, որ առանց գէնքի կարողանան ամբողջ Պաղեստինը նուաճել, որտեղից տասը տարի առաջ անպատուութեամբ վռնդուել էր ս. Աստուածածնի չարաբաղդ ասպետը:

Լոյօլան՝ որ անցեալի դառն փորձերից շատ էր խրատուել, ալլիս չկամենալով կրկին զրկուել իրան համախոհ ընկեր-աշակերտներից և ցանկանալով միանգամայն իսպառ հրաժարեցնել նրանց աշխարհից, վճռեց հանդիսաւոր երդումով կապուել հետները: Այդ նպատակով նա 1534 թ. օգոստոսի 15-ին ամենքին ևս հրաւիրեց ժողովուել Մօնմարտրի ստորերկրեայ մատուռներից մէկում: Ս. Աստուածածնի վերափոխման տօնի օրը Լըֆէվրը պատարագ մատուց լիշեալ մատուռում, որի վերջում ս. սեղանի առաջ ամենքն էլ երդմամբ ուխտեցին մշտապէս չքաւոր և ողջախոհ մնալ՝ միաժամանակ նաև խօսք տալով, որ իրանց ուսման ընթացքն աւարտելուց լետոյ քարոզչութեան համար գնան Պաղեստին, իսկ եթէ ինչ-ինչ պատճառներով այդ անկարելի լինի, լայնդէպս գնալ Հռոմ և անպալման հնազանդ լինելու երդումն տալ պապին և իրանց անձը բոլորանուէր նրա տրամադրութեան տակ գնել:

Մօնմարտրեան երդումից լետոյ Ասավիէն, Սալըմերօնը և Լայնէզը՝ լրջօրէն վերաբերուելով դէպի իրանց ստանձնած պարտականութիւնը, լայտնեցին որ անհրաժեշտ է Սպանիա գնալ՝ իրանց ունեցած-չունեցածի վերաբերմամբ վերջնական կարգադրութիւն անելու, վասնզի շատ դժուար է առաջուց իմանալ, թէ իրանցից ճշմ. և երբ կարող էր վերադառնալ Պաղեստինից և ալն էլ դեռ հարց

էր, թէ պիտի վերադառնար արդեօք: Սակայն նոր կաղմակերպուած ընկերութեան պետը երկիւղ կրելով թէ մի գուցէ հայրենիքում նրանք զիջանեն իրանց հարազատներին աղերսանքներին և ապագայ փառաւոր ու գրաւիչ լուսերից հրապուրուելով՝ զըրթեն տուած ուխտին, չթողեց որ նրանք գնան. ալլ խնդիրն ամեն կողմից քննելով և ծանր ու թեթեւ անելուց չեառ վճռեց, որ ամենքի փոխարէն ինքը գնայ Սպանիա, իսկ մինչի իւր վերադարձը հոգեւոր եղբայրութեան առաջնորդութիւնը պիտի ստանձնէր Լըֆէվրը, որին ամենից շատ էր հաւատ ընծայում Լոյօլան: Բացի դրանից ալլ և միաձայն հաւանութիւն տուին, որ իրանց մեծաւորի վերադարձին սպասեն ոչ թէ փարիզում, ալլ Վենետիկում: Անպետածգելի գործերը վերջացնելուց չետոյ Լոյօլան 1535 թ. լուսուարի 25-ին թողեց Գոմինիկեանների դպրոցը, ստացաւ ընկերներից կարեւոր համարուած թղթերն ու գնաց Սպանիա, ուր Լոյօլան մնաց ամբողջ երկու տարի: Սակայն հաստատապէս ոչինչ լալտնի չլինելով, թէ այդքան ժամանակ իսկապէս ինչ էր շինում ալետեղ, Լոյօլալի ճշմարտապատում կենսագիրների համար կըրկին մի բաց տեղ է մնում նրա կեանքի վերաբերմամբ:

Գլըխպուսկոյա ժամանելուն պէս Լոյօլան իւր եղբայրներին տես է գնում, որոնք, եղուխտ կենսագիրների ասելով, համարեա ծունկ չոքած թա-

խանձում են, որ նա ձեռք վերցնի իւր կեղծ բարեպաշտութիւնից: Սակայն Լոյօլան, նոյն կենսագիրների վկայութեամբ, անդրդուելի մնալով, վըրդովում է մինչ ալն աստիճան, որ չկամենալով մնալ հայրական չարկի տակ, թողնում գնում է և ժամանակաւորապէս բնակութիւն հաստատում աղքատների համար կառուցած ապաստանարանում: Այդտեղ նա ամենալն եռանդով սկսում է քարոզչութեամբ պարապել. չաշողութիւնը սպասածից անհամեմատ աւելի լինելով՝ Լոյօլան մեծ հռչակ է ստանում մանաւանդ ալն պատճառով, որ նա իւր ալլ կրակոտ քարոզներով մեծ դարկ է տալիս տեղացի թմրած հոգեւորականութեան և համարեա ստիպում նրանց աւելի նախանձախնդրութեամբ վերաբերուել իրանց ստանձնած պարտականութիւններին: Քարոզիչը՝ հետեւելով Աւետարանի ալն պատուէրին, թէ «խօսք առանց բարի գործոց մեռեալ են», կամենալով նաև գործով բաբօրինակ ցոյց տալ, հօր մահուանից չետոյ իրան բաժին ընկած ժառանգութիւնը երկու մասի է բաժանում, մի մասով միանուագ նպաստ է տալիս իրան դիմող աղքատներին, իսկ միւսով թոշակ է նշանակում նրանց, որոնք աշխատել անկարող էին, իսկ մուրալ ամաչում էին: Այդ բաներից զատ, աւելացնում են եղուխտ-կենսագիրները, նա կարգադրութիւն է անում «Angelus» աղօթքն ընթեռնուլ միշտ, որ և ապագայում ընդունվում է բոլոր

կաթուղիկ եկեղեցինում: Այդքան գործեր հայրենիքում կատարելուց լետոյ: Լոյսւան գնում է Պամպե-լունա, Ալմացան, Տօլեդօ և Սիզվենցա, ընկերների կալուածական գործերը վերջացնում և անմիջապէս ուղեորվում է դէպի Վենետիկ, ուր հասնում է 1536 թ. դեկտեմբերի վերջին:

Իսկ թէ եղուիտ-կենսագիրներինց առաջ բերուած պատմութեան մէջ սրբան ճշմարտութիւն և ինչքան ստույթիւն կայ, այդ դժուար է հաստատապէս ասել: Յամենայն դէպս աւելի քան զարմանալի է Լոյսւայի այդ վարմունքը, որ չնայելով նրա անհամբերութիւնից տոչորուելուն, որպէսզի օր առաջ իրագործած տեսնէ իւր փալփալած միտքը, այն է՝ եկեղեցու թշնամիների դէմ մարտնչելու համար մի հոգևոր եղբայրութիւն հիմնէ, նա տարիուկէսից աւելի քարշ է գալիս Գըւիպուսիօսպի գիւղերում. հետեապէս պարզ է, որ Սպանիա գնալու նպատակը աւելի ուրիշ բան է եղել, քան թէ այն՝ որ անպատճառ կամենում են հաւատացնել նրա եղուիտ-կենսագիրները:

Այդ ենթադրութեան ճշմարտութիւնը հաստատում են հէնց իրանք եղուիտ-կենսագիրները՝ լիշատակելով Լոյսւայի ստացած հայրական ժառանգութեան մասին: Լոյսւան սրբան էլ եռանդով քարոզելիս լինէր անշահասիրութեան ու մշտական աղքատ մնալու մասին, այնուամենայնիւ նրա այդ ժամանակուայ ամբողջ գործունէութիւնը, և աւելի ևս

ապագայինը, պարզ ցոյց է տալիս, թէ թափառական հոգևոր ասպետը շատ էլ անտարբեր չէր դէպի աշխարհային բարիքները: Եւ այդ աւելի հաւանական է մանաւանդ այն պատճառով, որ այժմ նա ազատ լինելով նախկին՝ մինչ հիւանդութեան աս, տիճանին հասած մոլեռանդութիւնից ու ֆանատիկոսութիւնից (թէպէտ ուղած ժամանակ միշտ էլ կրում էր թէ մէկի և թէ միւսի դիմակը), և գործնականապէս գնահատելով փողի նշանակութիւնը Լոյսւան միանգամայն անկարող էր իւր փալփալած դադափարի իրականանալու հէնց նախընթաց օրը աղքատ մնալ. հետեապէս աւելի քան հաւանական է, որ դեռ փարիզ եղած ժամանակ իմանալով իրան բաժին ընկած ժառանգութեան մասին, շտապեց անձամբ գնալ իւր մասն որոնելու: Այդ մէկը

Երկրորդ՝ Լոյսւան ականատեսն ու անձնական փորձերով լաւ տեղեակ լինելով թէ ինչ սոսկալի ոյժ և իշխանութիւն ունի ինկվիզիցիան և համոզուած լինելով որ վաղ թէ ոչ կարող են իրան մեղադրել հերետիկոսութեան մէջ թէ իտալիացում և թէ Պաղեստինում գործելիս, նա Ալկալալի և Սալամանկայի հաւատաքննիչ ատեանների անողոք ու դաժաղատաւորների հետ բանակցութեան մէջ մտնելով, կարողացաւ ձեռք բերել իրան արդարացնող հաւաստիքներ այնպիսի անձերից, որոնք մի ժամանակ դատել էին Լօպէց դէ-Ռըկալիդէ ուսանողին:

Երրորդ՝ հաստատապէս կարելի է ասել, թէ

ալդքան ուշանալու գլխաւոր պատճառը թափառական հոգեւոր ասպետին ոգեւորող խնամակալութիւն էր, որ ալդ ժամանակ ապրում էր Սպանիայում, և որի հետ ծանօթացել էր նա Սալամանկայից դէպի Փարիզ կատարած ճանապարհորդութեան միջոցին:

Ալդ միջոցին Փարիզում մնացած ընկերները՝ առանց ժամանակ կորցնելու, լուկ-մեջիկ գործում էին լոգուտ իրանց խմբակի: Արտաքուստ խիստ հեղաբարոյ ու համակրելի լըֆէվրը՝ իրան լատուկ պերճաբանութեամբ դէպի իրանց գրաւեց Կլօդ Լը-ժէ, ժան Կօդիւր, Պասկիէ Բրուէ և էլի ուրիշ մի քանի խելացի ու տաղանդաւոր մարդկանց և ալդպիսով ստուարացրեց իւր ընկերների թիւը: Նորակազմ փոքրիկ ընկերութեան ալդ անդամները երբ աւարտեցին իրանց ուսման ընթացքը, ինն էլ միասին, ըստ պայմանի, անմիջապէս ճանապարհ ընկան դէպի Վենետիկ, ուղին ընտրելով Գերմանիայի միջով: Գերմանիայով անցնելու բուն նպատակն այն էր, որ բողոքականների և առհասարակ կաթոլիկ եկեղեցուց անջատուածների հետ քերանացի վէճի բռնուելով՝ ոլթները փորձէին և գործնականապէս վարժուէին իրանց ապագայ ասպարէզի համար: Ահա ալդ միջոցներին էր որ բողոքական իշխանները Կարոլոս Ե-ին գէնքի ոլթով ստիպել էին նշանակութիւն չտալ իրանց անջատուելուն Հռոմից, և ճանաչել իրանց բոլոր քաղաքա-

ցիական իրաւունքները, և որից չափազանց շատացել ու մեծամտել էին թէ պապի և թէ կաթոլիկութեան թշնամիք: Գերմանիայի համարեա ամբողջ կէսը՝ տարած լաղթութիւնից արբեցած, սկըսել էր կրօնի ու հաւատի վարդապետութեան մասին խօսել ու դատել, թէպէտ և ալդ խօսող-դատողների մեծամասնութիւնը գլխաւորապէս բաղկացած լինելով համբալ մարդկանցից, որոշակի դադափար ու հասկացողութիւն չունէին քննութեան առարկայ դարձած խնդիրների վերաբերմամբ: Հետեապէս՝ դարմանալու ոչինչ չկալ, որ նորակազմ միարանութեան անդամները լըֆէվրի պէս ճարպիկ, պերճաբան անձի ղեկավարութեամբ, իրանց ուղեւորութեան միջոցին՝ կրօնական հարցերի մասին վիճաբանելիս, միշտ փառաւոր լաղթութիւններ էին տանում ի բնէ ծանրաւեցու և դանդաղաշարժ գերմանացիների վրայ, որոնք շատ էին չը փոթվում ճարպիկ հակառակորդների տրամաբանօրէն վիճաբանութիւնից: Հոգեւոր մարտիկների համբուր չուտով հասաւ կայսեր ականջին, որ երբ իմացաւ ուսանող ուխտաւորների խառլիա դնալու մտադրութիւնը, անմիջապէս իմաց տուաւ Պետրոս Օրտիցին, որ իւր լիազօրն էր Վատիկանում:

Ապագայ Զիսուսեան ընկերութեան կամ Եզուիտների կարգի սաղմն ու հիմնաքարեր կազմողներն անցնելով Բուրգունդիա, Բադէն, Վիւրտեմ-

քերզ, Բաւարիա, Զալլցբուրգ, Տիրօլ ու ալլ տեղերից, հասան վենետիկ 1537 թ. լուսնուարի 8-ին և չարգանքով հանդիպեցին իրանց մեծաւորին, որ արդէն եկած սպասում էր իրանց:

Գ Լ ՈՒՍ Գ.

ՊՕՂՈՍ Գ. ՊԵՊԸ ԵՒ ԻՐ ԿԵՐԻՆԵԱՆՆԵՐԸ

Խիստ նշանաւոր ժամանակամիջոցում տեղի ունեցաւ Լոյսլալի կրկին իւր ընկերների հետ միանալը վենետիկում: Մարտին Լիւտէրը բարոյական սարսափելի հարուածներ էր հասցրել Հռոմի քահանայապետի իշխանութեան, շատ պարզ կերպով ապացուցանելով, թէ կարելի է և լնւ քրիստոնեայ լինել և միևնույն ժամանակ չճանաչել պապին իբրեւ քացարձակ տէր իւրաքանչիւր կաթոլիկ մարդու հոգու և մարմնի վրայ. կարելի է բարեպաշտ կաթոլիկ լինել և սակայն իսպառ մերժել պապի անսխալ աւակահանութիւնը, որ կաթոլիկութիւն դաւանող տղէտ ժողովրդին բարոյական անուղղելի փեւսներ է հասցնում: Մ. Լիւտէրի այդ քարոզչութիւնից լեռն հազիւ քսան տարի էր անցել և սակայն նրա վարակիչ օրինակը պատճառ էր եղել հարիւրաւոր կրօնական վերանորոգիչների երևան

ալուէն, որոնց երեսից Հռոմի քահանայապետի մինչ այդ անոսասան համարուած զահը սկսել էր հիմքից խախտուել: Պապի ձեռքից հետզհետէ խուռեց Անգլիան, Զուիցերիան, Պալատինատը, Ֆրանկոնիան, Հեսէնը, Բրանդենբուրգը, Դանիան, Շվեդիան ու Նորվեգիան: Իբրեւ թէ այդքանը բաւական չէր, կաթոլիկութեան վերանորոգիչների գաղափարները մոռտ գործեցին նաև Պիէմօնտ, Սալոյա, Ալպեան լեռների դաշտավայրը, Ռէյնի ափերը, Ֆրանսիա և մինչև իսկ Լեհաստան: Անվեհեր լեղափոխիչները ցրուելով Ապենինեան թերակղզու վրայ ու օղակի նման հետզհետէ պարփակելով լաւիտենական քաղաքը—Հռոմը՝ ոտ դրին նոյն իսկ նրա եկեղեցիների մէջ: Ժողովուրդը սովոր չլինելով իւր սեպհական անկախ համոզմունքի համեմատ վարուելու, այդ հակակաթոլիկական շարժման միջոցին կուրօրէն ընթանում էր լեղափոխիչների ետևից, որոնք և գործեւեղանակ և ուղղութիւն էին տալիս պապի բացարձակ իշխանութեան դէմ չարուցած կռուին՝ պարզապէս ցոյց տալով Հռոմի հոգեւոր պետի մեղքերը: Պապի դրութիւնը օր օրի վրայ չափազանց ողբալի և աննախանձելի էր դառնում. էլ ոչ ոք չէր կամենում նրան անսխալական համարել, և նա քիչ-քիչ կորցնում էր իւր ոտի տակի հաստատուն հողը—իւր քարոյական հեղինակութիւնը, բաց և չէր իմանում, թէ ինչի վրայ լեռնէր, որպէսզի կարողա-

նար իւր գահը փրկել զոնէ խալառ կործանումից։ Նախկին անպարտելի ու անպայման լուսաւրի համարուած բոլոր միջոցները կրկին փորձեցին, բայց ցաւը դարմանել չկարողացան։

Նոյն միջոցի Հռոմի քահանայապետն էր՝ Ֆառնէզէ տոհմից Պօղոս Գ պապը, որ մտքին զբաւ համարձակ նալել ալն անդունդի մէջ, դէպի ուր սկսնէ էր գահավէժ գլորուել կաթոլիկութիւնը։ Պապը մի առանձին բարձրագոյն ժողով կարգեց լատկապէս այդ նպատակի համար և նրան լատինաց քննել ու խմանալ հաւատի այդպէս թուլանալու պատճառները և այդ մասին զեկուցանել իրան, ինչպէս նաև ալն միջոցների մասին՝ որոնք լատինաթողովի կարծիքով նպատակալարմար կհամարուին սպառնացող չարիքի առաջն առնելու։ Յանձնաժողովի անդամներն էին Կարաֆֆա, Կոնտարինի, Սանդօլէտ ու Պօլ կարդինալները և ուրիշ անձինք։ Բոլորն էլ շատ զարգացած ու լուսամիտ և Հռոմի գահին անձնուէր մարդիկ։ Գրանք իրանց ստանձնած խիստ փափուկ պաշտօնը կատարեցին վերին աստիճանի բարեխղճութեամբ և մի ընդարձակ զեկուցագրի մէջ պատկերացնելով աթոռանիստ քաղաքի իսկական դրութիւնը՝ ներկայացրին պապին։ Յանձնաժողովի գծադրած ճշգրիտ պատկերը իւր մօալ գոյներով տուաւ անցաւ ալն ամենը, ինչ որ երբեկցէ համարձակուել էին ասել կաթոլիկ եկեղեցու բոլոր թշնամիք միասին վերցրած։ Պօ-

ղոս պապը սարսափեց, երբ կարդաց քսանեութ ամենազլխաւոր չարիքների հէնց միալն վերնագրերը։ Աթոռանիստ քաղաքը դարձել էր սրիկաների, պորտաբոյժների, անառակ ու եղբրնագործ մարդկանց մի բանակատեղ։ Յանձնաժողովի կարծիքով՝ Պետրոս առաքեալի գահը կործանումից փրկելու համար, անհրաժեշտ դատուած միջոցների լոկ թուելն իսկ պարզ հասկացողութիւն էր տալիս ալն մասին, թէ ԺՁ-րդ դարի առաջին կիսում ինչ խալտառակ գործեր են կատարուելիս եղել անհեռատես կաթոլիկ հոգևորականութեան ձեռքով, որ դարձեալ մինչև վիզը թաղուած էր անբարոյակալութեան տղմի մէջ։ Հետեապէս անհրաժեշտ էր ամենախիստ և աչալուրջ հսկողութիւն նշանակել կուսակրօնների վրալ՝ դրանց անամօթ ու խալտառակ արարքների առաջն առնելու համար. անհրաժեշտ էր ալլես առանց լետաձգելու ամենաեռանդուն միջոցներով արմատախիլ անել՝ վանքերից պաշտպանութիւն գտած և օր օրի վրալ շատացող նախապաշարմունքները. պէտք էր խալառ վերջ տալ ամբողջ հոգևորականութեանն անբարոյականացնող կաշառակերութեան և խստիւ արգելել հոգևոր պաշտօնների վաճառումը անարժաններին. հարկաւոր էր ազատել հոգևորականներին՝ անպսակ մնալու համար տուած երգումից, վասնզի ապօրինի կենակցութիւնները ալնքան էին բաղմացել, որ սովորական երևութիւնների կարգն էին

անցել: Նոյն իսկ այնպիսի եպիսկոպոսներ կային, որոնց թէ հայրը և թէ պապը, իսկ երբեմն նաև մայրն ու տատը՝ եկեղեցու բարձրաստիճան պաշտօնեաների ու իշխանաւորների դերեր էին խաղում: Հարկաւոր էր հիմնական փոփոխութիւն մտցնել բարձրագոյն դպրոցների դասաւանդութեան ոգու և ուղղութեան մէջ, որոնց աննպատակաւորմար լինելը բոլորովին վայր էր ձգում եկեղեցու վարկը. մանաւանդ հարկ անհրաժեշտ էր խտրւարգելել «ինդուլգենցիա» կոչուած՝ ամօթաբեր թղթերի վաճառումը և մանաւանդ դրանց վաճառման միջոցին գործադրուող կամայական առևտուրը. մի առևտուր՝ որ իսկապէս նպաստում էր ժողովրդի մէջ ամեն տեսակ անբարոյական գործերի բազմանալուն, որովհետև ով ինչ չանցանք ասես գործում էր այն չուսով, թէ մի քանի սև փող տալով կըգնի այդ ինդուլգենցիաներից մի հատ և արած մեղքերից կըքաւուի: Պէտք էր թէ քահանաներին և թէ եկեղեցու միւս պաշտօնեաներին մշտական ռոճիկ նշանակել, որպէսզի գուցէ այդպիսով հնար լինէր նրանց շահասիրական տենչը պակասացնել:

Պօղոս Գ պապը լրջօրէն վերահասու լինելով լանձնաժողովի ներկայացրած զեկուցագրի բովանդակութեան, վախեցաւ անհրաժեշտ համարուած վերանորոգութիւնների շատութիւնից և իւր նախորդների նման նա էլ գործը «փափուջի տակ» դրաւ ու լանձնաժողովին վերադարձնելով այդ պատմա-

վան հաւաստիքները՝ հրամայեց վատիկանի դիւանատան մէջ դնել, ուր և մնում են մինչև հիմա էլ:

Կաթոլիկ եկեղեցու համար ահա այդպիսի շփոթ ու խառնակ ժամանակ էր, երբ Լոյօլան Սպանիայից վերադառնալով կրկին ոտք դրաւ վենետիկ: Հասարակապետական և վաճառաշահ քաղաքի տեսքը լիչեցրեց Լոյօլային անցած-գնացած տարիները, երբ ինքը գնում էր Նրուսադէմ, և նրա դժուարն եկաւ խիստ, որ նորից պէտք է գնար Սուրբ Նրկիրը, ուր՝ շատ կարելի է, կրկին ստորացման և վիրաւորանքների հանդիպէր: Եւ Լոյօլան իւր մէջ վճռեց ալլես չերթալ Նրուսադէմ. միայն պէտք էր մի լաջող դիպուած, որպէսզի հնար ունենար պատուաւոր կերպով ետ կենալ իւր նախկին մտադրութիւնից և կարողանար ընկերակիցներին էլ համոզել այդ բանում:

Լըֆէվրը երբ ընկերներով ժամանեց վենետիկ, Լոյօլան ներկայացրեց նրանց իւր գտած երեք նոր անդամներին. դրանք էին՝ սպանիական նաւարրացի Էստեբան ու Հալիմ-Էդվիա եղբայրները և տաղանդաւոր աստուածաբան Գոսէցը: Ընկերաշակերտների հարցին, թէ իրանք երբ են ուղևորուելու դէպի Պաղեստին՝ սուրբ տեղերին երկըրպագելու, Լոյօլան անորոշ պատասխան տուաւ, առարկելով թէ այժմ ձմեռ է, ճանապարհորդութիւնը չափազանց ծանր կըլինի. աւելի լաւ է սպասել մինչև գարուն: Լոյօլայի բաղդից նոյն միջոցին

Վենետիկի և Պորտուգալիայի միջև պատերազմ ծագելով, ծովային ճանապարհորդութիւնն աւելի ևս վտանգաւոր դարձաւ։ Այդ չաջողակ հանգամանքից օգտուելու նպատակով Լոյօլան իւր շուրջը հաւաքեց բոլոր ընկերներին և լալտնեց՝ թէ Աստուած Լինքն է բորբոքել այս պատերազմը, որպէս զի այդ միջոցով թէ իրանց նախկին մտադրութիւնը—Երուսաղէմ գնալը խափանուի և թէ իրանք՝ Աստուծոյ կամքի համաձայն, սկսեն ձեռք դարկել հոգեւոր եղբայրութեան նոր նպատակին, այն է՝ պաշտպան հանդիսանան պապական իշխանութեան, որ ահուգողի և ալեկոծութեան մէջ է ընկել Լիւտէրի վերանորոգութիւնից։ Բոլոր ժողովականները միաձայն հաւանութիւն տուին իրանց մեծաւորի լալտնած կարծիքին։ Սակայն որպէսզի պարապստարապ մնալով իդուր ժամանակ չկորցնեն, Լոյօլան առաջարկեց ընկերութեան անդամներին՝ մըտնել ս. Յովհաննէսի, ս. Պօղոսի և միւս՝ անբուժելի ախտերի համար կառուցուած հիւանդանոցները և խնամք տանել այդ տեղերք ապաստանուածներին։ Լոյօլայի այդ առաջարկը ևս ընդունուեց միաձայն և անտրտունջ և նրանք եռանդով գործի կացան։ Իսկ ինքը Լոյօլան միայնակ սկսեց քարոզել ու խրատել մի ժամանակ իրան տնազ անող Վենետիկցիներին։ Բայց մի սոսկ աշխարհական անձն, ինչպէս որ էր Լոյօլան, չէր կարող անպատիժ կերպով քարոզչութեամբ պարապել, որպիսի իրաւունք մի-

միայն հոգեւորականներին էր վերապահուած։ Եւ իրաւի Վենետիկի քահանաները իրար անցան— մէջները վրդովմունք ընկաւ՝ որ մի եկուոր օտարական, այն էլ աշխարհական մարդ, համարձակվում է իրանց հովուութեան լանձնած ժողովրդին քարոզելով դէպի իրան գրաւել, և ամենքը միասին զինուեցին անկոչ քարոզչի դէմ։ Սակայն նորակազմ միաբանութեան առաջնորդը այլևս նախկին միամիտ ու թափառական հոգեւոր ասպետը չէր, որ իւր տարօրինակ վարմունքներով թոյլ տար դատաւորներին ծաղրելու իրան։ Խորամանկ Լոյօլան իսկոյն գլխի ընկնելով թէ ինչ եւք կարող է ունենալ այդ վէճը իւր համար, անյապաղ գաղտնի բանակցութեան մէջ մտաւ Տէատինի արքեպիսկոպոս Վարաֆիլայի հետ։ Թէ ինչի մասին էր իսկապէս այդ բանագնացութիւնը, ընդմիջտ գաղտնիք մնաց, միայն թէ լուսամիտ և տաղանդաւոր Վարաֆիլան ոչ միայն նրան պաշտպանեց Վենետիկի քահանաների դէմ, այլ զեռ այդ—մտքով էլ ներդործեց նաև Վենետիկի պապական ղեսպան և դաքարանի նախագահ Վերալլի վրայ։ Դատաւարութեան օրը քահանաները միաբերան խնդրեցին, որ Լոյօլային բոլորովին արգելուի իրանց ծխականների մէջ քարոզելու, որովհետև նա ոչ միայն հոգեւոր կոչումն չունի, այլ և լալտնի հերձուածող է, որին խալտառակութեամբ վռնդել են ինչպէս Ֆրանսիայից, այնպէս էլ Սպանիայից։

Լոյօլան իւր բացատրութիւնները դատարանին ներկայացրեց դրաւոր կերպով, որ վաղօրօք վաւերացրել էր պաշտօնապէս Կարաֆֆան, որի հիման վրայ և դատարանի նախագահը արդարացրեց մեղադրեալին: Լոյօլան դուրս եկաւ դատարանից հրպարտ և գլուխը բարձր բռնած:

Կարաֆֆա արքեպիսկոպոսը՝ որ ծխատէր հոգեորականներին բարոյապէս ուղղելու նպատակով Տէատիններ ի կամ «Ճշմարտ հոգեոր պաշտօնեաների միաբանութեան» հիմնադիրն էր, Լոյօլայի լաջողակ դատից մի քիչ լետոյ աշխատեց համոզել նրան, որ իւր բոլոր ընկերակիցներով չի շեղ միաբանութեան անդամ դրուեն, քանի որ երկու միաբանութեան նպատակը եւ նոյնն է: Սակայն Լոյօլան ցանկանալով անպատճառ ինքը լինել մի նոր միաբանութեան հիմնադիրը, որպէսզի կարողանար ինքնիշխան հրամայել և ուղած ուղութիւնը տալ, կտրական կերպով մերժեց Կարաֆֆայի առաջարկութիւնը:

Նրբ գարուն եղաւ և խմբակի անդամները նորից խօսք բացին Պաղեստին ուղևորուելու մասին, Լոյօլան՝ Կարաֆֆայի միջոցով տեղեակ լինելով թէ ծովային լուրջ պատերազմ պիտի բացուի մահմեդականների դէմ և ուրեմն Նրուսագէմ ուխտ գնալը միանգամայն անհնարին է լինելու, չընդդիմացաւ նրանց, բայց ընդհանուր ժողովում բացատրեց, թէ առանց քահանայապետի օրհնու-

թեան միանգամայն անկարելի է գլուխ բերել իրանց ձեռնարկութիւնը, վասնզի առանց պապի օրհնութեան եթէ գնան Պաղեստին, աչտեղ իւրաքանչիւր քաջափոխին խոչընդոտների կը հանդիպեն: Ամենին ևս հաւանելի եղաւ իրանց մեծաւորի ալդառաջարկութիւնը և միաձայն վճռեցին Լըֆէվրին ու Կսավիէին ուղարկել Հռոմ, որպէսզի նրանք պապի օրհնութիւնը հալցելուց լետոյ նաեւ հրաման բերեն նրանից իրանց խմբակի աշխարհական անդամների ձեռնադրութեան համար:

Լոյօլան երկիւղ էր կրում անձամբ Հռոմ գնալուց, վասնզի որոշ ոչինչ չգիտէր, թէ ալժմ դէպի իրան ինչպէս կը վերաբերուէր կարգինալ դարձած Կարաֆֆան, որի առաջարկութիւնը մերժել էր:

Նորակազմ ընկերութեան պատգամաւորները պապական աշխարհի մալրաքաղաք հասնելուն պէս ամենից առաջ գնացին Լըֆէվրի անձնական ծանօթ և կալսերական լիազօր Օրտիցի մօտ՝ նրա աջակցութիւնը խնդրելու: Օրտիցը նրանց սիրալիր ընդունելուց լետոյ նաեւ խոստացաւ պապին ներկայանալու իրաւունք ձեռք բերել նրանց համար, որ և ստացաւ շուտով: Փահանջապետը շատ բարեհաճ ընդունելութիւն արաւ Լըֆէվրին ու Կսավիէին, օրհնեց նրանց, վաթսուն դուկատ ընծայեց իբրեւ ճանապարհածախս և մի հրամանագիր էլ տուաւ խմբակի աշխարհական անդամների ձեռնա-

դրութեան համար՝ որ եպիսկոպոսից էլ որ կամե-
նան: Դրանից լետոյ պատգամաւորները Հռոմում
ապրող սպանիացի վաճառականներից ևս 150 դու-
կատ հանդանակելով, գո՛հ և ուրախ սրտով վերա-
դարձան Վենետիկ: Ձեռնադրութեան հրամանագի-
րըն ստանալուն պէս ժողով արին, ուր վճռեցին,
առանց լապաղելու, քահանայական կոչումն ընդու-
նեն բոլոր աշխարհական անդամները: Սակաւն
կասկածամիտ Լոյօլան չկամենալով Կարաֆֆայի
իրաւասութեան ենթակալ եպիսկոպոսներից ձեռ-
նադրուել, օգտուեց Գալմացիայից եկած մի ե-
պիսկոպոսի Վենետիկ լինելուց և դիմեց նրան, որ
անմիջապէս իւր համաձայնութիւնը տուաւ և 1537
թ. յունիսի 24-ին հանդիսաբար քահանայական
կոչումն ստացան՝ ինքը Լոյօլան, Կսավիէն, Սալը-
մերօնը, Բօբադիլիան, Ռօդրիգէցը, Լը-ժէն, Կօ-
դիլը, Բրուէն, Գոսէցը և Էզվիա եղբայրները: Բո-
լոր տասներեքն էլ, որ Մօնմարտրի ստորերկրեայ
մատուռում հանդիսաւոր երգմամբ արգէն կապուած
էին իրար հետ, այժմ պատրաստ էին Աւետեաց
երկիրը գնալ՝ Քրիստոսի վարդապետութիւնը քա-
րողելու սարակինոսներին. բայց հէնց այդ իսկ
միջոցին պապի, Վենետիկի զօթի ու Կարդոս
Եւրդի միջև պաշտօնապէս կալացած լարձակո-
ղական զաշնակցութիւնը պատերազմ լալտնեց
տաճկաց սուլթանին: Այդպիսով Լոյօլայի խորա-
մանկութիւնը յաջողուեց, որովհետեւ ուղեւորների

համար Ասիայի հետ հաղորդակցութիւնը բոլորովին
կտրուեց և ուրեմն անորոշ ժամանակով լետաձգուեց
իւր չփափաղած ճանապարհորդութիւնը: Աչքի ա-
ռաջ ունենալով այդ անորոշութիւնը, Լոյօլան ըն-
կերներին առաջարկեց՝ ցրուել ամբողջ Խտալիա և
գեւա աշխատել նոր համախոհներ ձարել, իսկ չե-
տոյ, հէնց որ լարմար ժամանակ լինի, գնալ Հռոմ
և Մօնմարտրեան ուխտադրութեան երկրորդ մասն
ի կատար ածել, այն է՝ իրանց անձը բոլորանուէր
պապի տրամադրութեան տակ դնել: Հնազանդ ի-
րանց մեծաւորին՝ նրանք անմիջապէս գնացին ամեն
կողմերի վրայ:

Այդ իսկ միջոցին Լոյօլան իւր գաղտնի նպա-
տակների համար բնակութեան տեղ է ընտրում
Ալլըբանէտտը, և հէնց այդ ժամանակից էլ՝ նախ-
կին հաւասար ընկերը դառնում է լիազօր իշխան
և սկսում է ընկերութեան անդամների հետ այն-
պէս վարուել, ինչպէս որ կը վալելէր ապագայ համ-
աշխարհային կարգի գեներալին. նա իւր ձեռքի
տակ եղած բոլոր միջոցներով աշխատում է նախ-
կին ընկերներին թելադրել, որ միմիայն ինքն է
ի վերուստ ընտրեալ և ողորմածութեան արժանա-
ցած, որ Նախախնամութեան շնորհը միայն իրան
է տուած և որ Աստուած միմիայն իրան է լալտ-
նում իւր գաղտնի մտադրութիւնները: Իսկ մի օր
էլ երբ մեղամաղձոտ Ռօդրիգէցը մտքին դնում է
զուրս գալ ընկերութեան անդամութիւնից ու հե-

ռանալ, Լոյօլան, դէպքի բերմամբ՝ զեռ Վենետիկ
եղած միջոցին, տեղեկանում է նրա մտադրու-
թեան մասին։ Ռօդրիգէցը արդէն պատրաստուած
երբ պիտի վերջնականապէս թողնէր Վենետիկը,
հեռանալու նախընթաց գիշերուայ մէջ մի անծա-
նօթ լաղթանդամ մարդ՝ սուրը ձեռքին, գալիս է
նրա մօտ և լանուռն Աստուծոյ հրամայում չհամար-
ձակուել հեռանալ Լոյօլայի կազմակերպած ըն-
կերութիւնից։ Գիշերալին ալ անսպասելի ալցե-
լութիւնը տգէտ ու նախապաշարուած Ռօդրիգէցին
աչնպէս է սարսափեցնում, որ նա հնազանդվում է
և իսպառ թողնում իւր մտադրութիւնը։ Լոյօլան
խսկոյն շտապում է ալդ սարքովի պատահարի մա-
սին հաղորդել ընկերութեան միւս անդամներին։

Եւ առհասարակ զանազան պատահական երե-
ւոյթներով ու հնարներով Լոյօլան ճիգ էր թա-
փում ներգործել ընկերութեան կրօնատէր և սնա-
հաւատ անդամների վրայ, որպէսզի նրանց աչն
համոզման մէջ պահէ, թէ իւր ձեռնարկութիւնը
Յիսուս Քրիստոսի և Սուրբ Կոյս Մարիամի անմի-
ջական հովանաւորութեան տակ է գտանվում։

«Հոգևոր պատերազմի զինակիցները», ինչպէս
որ Լոյօլան անուանում էր իրանց, 1537 թ. երկ-
րորդ կէսը և 1538 թ. մեծ մասը հերձուածների դէմ
քարոզելով անցկացրին. նրանք ամենքին և ամեն
տեղ բարձրաձայն ասում էին. «Մենք միացել ենք
Փրկչի դրօշակի տակ՝ հերձուածների և մոլորու-

թիւնների (իմա կաթոլիկութիւն չդաւանողների)
դէմ մաքառելու, հետևապէս մեր ընկերութիւնը
Յիսուսեան է։

Ահա ալ միջոցին էր, որ ընկերութեան մա-
հացած անդամի—Գոսէցի փոխարէն նրանց հետ
միացաւ տաղանդաւոր հռետոր Ստրադան, ազդով
խտալացի, որ իւր ազգակիցների մէջ առաջին
քալին անողն եղաւ ալդ անփառունակ ճանապարհի
վրայ։ Իսկ թէ նոյն միջոցին ընկերութեան մեծա-
ւորը ինչով էր պարապած, ալդ մասին թէպէտ
ոչ ոքի ոչինչ չալանի չէ և մինչև օրս էլ զաղանիք
է մնացած, բայց, ինչ ասել կուզէ, նա մեծ աչա-
լըջութեամբ հսկում ու հետեւում էր իւր հիմնած
ընկերութեան անդամների գործունէութեան ըն-
թացքին, այս կամ այն ուղղութիւնը տալիս նրան
և առաջնորդում ամեն մէկին. մէկ խօսքով՝ ընկե-
րութեան անդամներից նա հետզհետէ արժանաւոր
ներկայացուցիչներ էր կազմակերպում ապագայ
եզդիտական կարգի համար։ Իսկ աչնանը, երբ
Լոյօլան չարմար դատեց ուղեորուել Հռոմ, հետն
առաւ Լըֆէվրին ու Լալնէզին՝ միւսներին հրաման
ղրկելով որ մի քիչ ժամանակից լետոյ իրանք ևս
գան Հռոմ։ Եւ որովհետև Լըֆէվրն ու Լալնէզը
Հռոմ գնալուց շատ քիչ լոյս ունէին իրանց գործի
լաջողութեան համար, ուստի որքան աւելի էին
մօտենում լաւիտեանական քաղաքին, աչնքան էր
աւելանում էր նրանց վհատութիւնը։ Լոյօլան՝ իւր

ամենամօտ աշխատակիցներին հարկաւոր եռանդ ու քաջութիւնն ներշնչելու նպատակով, կրկին ձեռք է առնում իւր հնարները: Հռոմ հասնելուն միայն երկու մղոն էր մնացել, երբ երեք ուղևորները կանգ են առնում Վա-Ստօրտա փոքրիկ գիւղում, որի մօտքի մօտ մի կիսաւերակ մատուռ կար: Լոյօլան մտնում է մատուռը աղօթելու՝ իւր և նոքալիզմ ընկերութեան յաջողութեան համար: Սակաւն նրա աղօթքն աչնքան է երկարում, որ ուղեկիցներն սկսում են անհանգստանալ. իսկ երբ նրանց անհամբերութիւնը զազաթնակէտին է հասնում և նրանք կամենում են ներս մտնել, նոյն րոպէին Լոյօլան ուրախ և զուարթ դէմքով դուրս է վազում մատուռից ու մօտենալով ընկերներին, հրճուանքով խոսնում է, թէ մատուռում աղօթելիս երանութիւն ունեցաւ Աստծու հետ խօսելու, թէ Հայր Աստուած Իւր Միածին Որդու հետ երեւացին իրան և թէ ինքը Վերջինի հովանաւորութեան լանձնեց իրանց նորակազմ հոգևոր ընկերութիւնը ու նրա զլխաւորին: Փրկիչ՝ Լոյօլայի ասութեամբ, խաչափալտի ծանրութեան տակ կորացած, հեղութեամբ ընդունում է նրա կողմից ցոյց տուած անձնուիրութիւնը և մեղմութեամբ արտասանում. «Romae tibi propitius ego» — Հռոմում կըպաշտպանեմ քեզ: Լոյօլայի խորամանկութիւնը այդ անգամ ևս յաջողւում է. գիւրահաւան ուղեկիցները իրանց մեծաւորի ասածները հալած

իւղի տեղ ընդունելով, խրախուսուած ոտք են դնում Հռոմ՝ լիովին հաւատացած իրանց ձեռնարկելիք գործի յաջողութեան համար: Այդտեղ Լոյօլան շատ եռանդով գործի է կենում. կարճ միջոցում նա կարողանում է իւր նախկին թշնամու—Օրտիցի հաւատարմութիւնը շահել, որ կատարեալ առհաւատչեալ էր իրանց գործի յաջողութեան համար. վասնզի նոյն միջոցին Օրտիցը՝ իբրև Կարդուս Ե-րդի լիազօր, շատ ազդեցիկ դեր էր խաղում Վատիկանում: Օրտիցն անձամբ ներկայացրեց երեք ընկերներին նորին սրբութեան, որ շատ սիրով ընդունեց նրանց՝ շողոքորթուած աչն բանից, որ արդէն բաւական հռչակ ստացած մարդիկ աչդպէս խոնարհ հպատակութիւն են խոստում իրան: Լոյօլան՝ պապի աչդպիսի սիրալիր ընդունելութիւնից սիրտ առած, աչդտեղ իսկ փափագ է խոսնում մի հոգևոր կարգ հիմնելու: Պապը խոստանում է դեռ մտածել աչդ մասին, վասնզի սկզբունքով ինքը դէմ էր հոգևոր նոր կարգեր հաստատելու մտքին, համոզուած լինելով՝ որ թէ նոր հաստատելիքները և թէ արդէն գոյութիւն ունեցածների մեծ մասը ոչ միայն անօգուտ են, ալև ուղղակի վնասակար եկեղեցու համար:

Անուամենայնիւ պապի աչդ տեսակ բարեհաճ վերաբերութիւնից խիստ բաւական մնալով, Լոյօլան գոհ սրտով դուրս գալով Վատիկանից, ընկերների հետ միասին գնում իջնում է սպանիացի

աղնուական Գարցոնիոյի մօտ: Լոյօլան սկսում է անխոնջ կերպով չաճախել Հռոմի եկեղեցիները, իսկ աւելի չաճախ՝ Մօնտեսերատի ու Աստուածածին եկեղեցին, ուր կանտիլական բարբառով սկըսում է քարոզել ժողովրդին: Խտալիայի դանազան քաղաքներից հետզհետէ սկսում են Հռոմ հաւաքուել ընկերութեան միւս անդամները, և երբ ամենքն էլ գալիս են, Լոյօլան նրանց բաժանում է քաղաքի թաղերի վրայ, որոնց սահմաններում նըրանք պէտք է քարոզէին բնակիչներին: Ամբողջ Հռոմն սկսում է խօսել դրանց մասին և խօսել մեծ չարդանքով՝ որպէս անպարսաւ մարդկանց մասին: Լոյօլան աւելի ևս սիրտ առած այս երկրորդ չաջողութիւնից, իւր «Հոգևոր վարժութիւնները» օգնութեամբ նորանոր համախոհներ ու կուսակիցներ է գտնում: Վերջինների թւումն էին կաշսերական լիազօր Օրտիցը և կարդինալ Աօնտարինին, երկուսըն էլ՝ իբրև աղբիւրիկ մարդիկ, շատ պէտքական նրա գաղտնի նպատակների համար:

ԳԼՈՒԽ Ե.

ՅԻՍՈՒՍԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՆՈՒԻԼ

«Հոգևոր պատերազմի զինուորները»՝ արդէն 1539 թ. մեծ պատից սկսած հաւաքուելով վերջիլեալ Գարցոնիօ աղնուականի տանը, կանոնաւոր

ժողովներ էին ունենում: Առաջին իսկ նիստը բանալիս Լոյօլան այս խօսքերով է դիմում ներկայ ժողովներին».

Երկինքը փակել է մեր առաջ Աւետեաց երկիրը գնալու ճանապարհը, որպէսզի դրա փոխարէն ամբողջ աշխարհը մեզ տայ: Հարկաւ այդ գործի համար մեր թիւը դեռ փոքր է, սակայն նա աճում է օր օրի վրայ այնպէս արագ, որ շուտով մենք մի հոգևոր գումարտակ կրկազմակերպենք: Բայց չնայելով դրան, մեղնից ամեն միւր բաւականաչափ զօրեղ չի զգալ իրան, եթէ որ մեր մէջ մի ընդհանուր կապ-միաբանութիւն չլինի, ուստի և անհրաժեշտ է որ Աստուծո անունով այստեղ ի մի խմբուած ընտանիքի համար մի կանոնադրութիւն կազմուի, որպէսզի կարելի լինի ոչ միայն կեանք տալ մեր նորածին ընկերութեան, այլև մշտնջենականութիւն: Ուրեմն աղօթենք ամենքս միասին, ինչպէս նաև առանձին-առանձին, որ Տիրոջ կամքը կատարուի:

Իսկ հետեալ նիստերից մէկում Լոյօլան՝ իբրև հաստատութիւն իւր գոռող խօսքերին, նորից դիմելով ժողովականներին ասում է.

«Աստուած ինքն է կանչել մեզ, իբրև հոգևոր ասպետների, որպէսզի հոգեպէս տիրենք ամբողջ աշխարհին. այդ պատճառով մեր ընկերութեան համար անհրաժեշտ հարկաւոր է մի այնպիսի ռազմիկ գունդ կազմակերպել, որ ընդունակ լինի չա-

րատեւել մինչեւ աշխարհիս վերջը: Իսկ տարակուսիլ մեր ընկերութեան յարատեւութեան մասին՝ մենք իրաւունք չունինք, քանի որ հովանաւորութիւն են խոստացել մեզ Ինքը Հայր Աստուած և Իւր Միածին Որդին՝ Յիսուս Քրիստոսը»:

Այդ ժողովում միաձայն վճռում են հարկադրել պտպին, որ շուտով իւր համաձայնութիւնը տալ իրանց ընկերութիւնը հիմնելու համար: Այդտեղ երբ խօսք է բացվում նաև, թէ ինչ անուն պէտք է տալ ընկերութեան և ժողովականներին ոմանք փափագ են յայտնում, թէ հիմնադրի անունով «Իգնատիոսեան» լինի, Լոյսլան գիմում է ժողովականներին հետեւալ խօսքերով.

«Եթէ վստահութիւն ունիք ինձ վրայ, ապա ես կասէի, որ մեր այս ընկերութիւնն անուանենք Յիսուսեան Ընկերութիւն (Societas Jesu). վասնզի այս անունը ամենից վեհ է, որի համար նոյն իսկ երկու անգամ ներշնչուած եմ եղել ի վերուստ— առաջին անգամ Մանրէզի մօտ եղած քարայրում ձգնութեանս ժամանակ, երկրորդ անգամ՝ դեռ Հռոմին չհասած, վերջին տեսիլքիս միջոցին, երբ Ինքը՝ Յաւիտեանական Հայր Աստուած ինձ Իւր Միածին Որդու ընկերը դարձրեց. ուրեմն, պատուական եղբայրներ, այլևս ուրիշ անուն մի որոնէք»:

Խորամանկ Լոյսլայի այդ ճառերից լսող պարզ երեւում է, որ Ալբրանէտտ առանձնացած միջոցին

առանց շտապելու և լաւ կշռադատելով, նա արդէն մի լիակատար ծրագիր էր մշակել իւր ապագայ գործունէութեան համար:

Նոյն 1539 թ. մի խիստ և սարսափելի ձմեռ եղաւ, որին հետեւեց մի սոսկալի սով. տասնեակ աղքատներ ցրտից ու քաղցածութիւնից վայր էին թափվում փողոցներում ու հրապարակներում անչնչացած: Ժողովրդին հասած այս գժբաղդութեան միջոցին կրկին ասպարէզ իջաւ աղքատ քարողիչ Լոյսլան, որ Աօստինօ քարողչի հետ ունեցած դատի պատճառով խալտառակուելով, համարեա ամենքն էլ երես էին թեքել նրանից: Լոյսլան իսկոյն գլխի ընկաւ, որ չարմար ըսպէն հասել է՝ կրկին վերադարձնելու դէպի իրան Հռոմի ընակիչների անհրաժեշտ համակրութիւնը, և նա չխնայեց՝ չատկապէս այդ իսկ նպատակի համար, ընկերովի հանդանակած դրամները: Նրա համախոհները՝ չըջելով քաղաքի փողոցները, ցրտից նոր փետացածներին վերցնում տանում էին Վարցօնիոյի տունը, ուր այդպիսիների համար ժամանակաւոր ապաստարան էին պատրաստել. այդտեղ տաքացնում էին նրանց, ուտացնում, խմացնում և հարկաւոր շորեղէն ու մի քիչ էլ դրամական նպատտ տալով արձակում, իսկ ազատ միջոցներին գիմելով հարուստներին՝ սովեալների համար նուիրաբերութիւններ էին ժողովում: Ուրեմն զարմանալու չէ, որ երբ բոլոր տառապանքները վերջա-

ցան, ժողովրդի երախտագիտութիւնը դէպի Լոյս-
լան ու նրա ընկերները անսահման եղաւ, իսկ այն
կասկածները, որ Աօստինօն զարթեցրել էր Լոյս-
լալի մասին, բոլորովին չքացան:

Եւ որովհետեւ նոյն միջոցին ծաղած քաղա-
քական դժուարութիւնների պատճառով Պօղոս Գ.
պապը Նիցցա էր գտանվում, ուստի ալլեա անօ-
գուտ ժամանակ չվատնելու համար Լոյսլան ի-
քանց ընկերութեան կանոնադրութեան համառօտ
ծրագիրը կալմեց և ուղարկեց կարգինալ Կօնտա-
րինին՝ պապին ներկայացնելու: Ապագայ սոսկա-
լի ընկերութեան կանոնադրութեան ալդ համառօ-
տութիւնը այնպէս հմտօրէն ու խեղացի կերպով,
այնպէս խորին խմաստով և նոյն ժամանակի քա-
ղաքական բոլոր պահանջների համեմատ էր կաղ-
մուած, որ Պօղոս Գ. պապը երբ ընթերցումն ա-
ւարտեց, ուրախութիւնից բացազանչեց. «Spiritus
Dei est hic» — Հոգի Աստուծոյ է այստեղ: Պապի
ալդպէս հիացման պատճառն այն էր, որ ներկայա-
ցրած ամիտի ծրագրի մէջ բացի արեղալական սո-
վորական երեք խոստումներից, կար նաև չորրոր-
դը, այն է՝ «Մեր կեանքը նուիրել Քրիստոսի և
պապի մշտական ծառայութեան, խաչի զրօշի տակ
անմուռնչ կատարել հոգևոր զինուորի բոլոր պար-
տականութիւնները. ծառայել միմիայն Յիսուսին և
Նրա երկրաւոր փոխանորդ Հռոմի քահանայապե-
տին, և ուրեմն հոգիների փրկութեան և քրիստո-

նէական հաւատի տարածման վերաբերեալ գործե-
րում միմիայն դահի վրայ բաղմած պապն ու նրա
չաջորդները կարող են հրամաններ տալ կարգին,
որի անդամներին պապը ինչ երկիր էլ կամենայ
ուղարկել, նրանք պարտաւոր են՝ առանց ամենա-
փոքր լապաղման, առանց որեւէ պատճառաբանու-
թեան, ըստ հնարաւորութեան, անմիջապէս կա-
տարել հոգևոր պետի հրամանը»:

Պօղոս Գ. պապը հասկացաւ, որ իւր դահի
թշնամիների դէմ կռիւ մղելու գործում ալդ նոր
կարգը մի զօրեղ դաշնակից է լինելու իրան: Սա-
կայն չկամենալով ալդպիսի մի նշանաւոր խնդիր
անձամբ մենակ վճռել, նա ալդ ծրագիրն ուղար-
կեց հմուտ աստուածաբան և եկեղեցական օրէնք-
ներին քաջ տեղեակ Բարթոլոմէոս Գվիդիչչիօնի
կարգինալի վերահայեցողութեան. իսկ ինքը՝ մինչև
կարգինալից զեկուցումն ստանալը, նոր ընկերու-
թեան անդամների բարոյական ոյժը գործնականու-
թեան մէջ փորձելու համար, զանազան երկիրներ
է ուղարկում նրանց:

Սակայն Լոյսլալի կալմած ծրագիրը խոչըն-
դոտների հանդիպեց. Բարթոլոմէոս Գվիդիչչիօնի
կարգինալը, որ վերին աստիճանի մանրակրկիտ
օրինապահ էր՝ հիմնուելով Խննդկենտիոս Գ. և Գը-
րիգոր Ժ. պապերի զահակալութեան ժամանակ
ձառնարանում և Լիօնում կալացած եկեղեցական
ժողովների վճիռների վրայ, որոնք ուղղակի

արգելում էին հոգևոր նոր միաբանութիւններ կազմելը, — պապի ուղարկած ծրագրի վրայ նախել անգամ չուզեց. վասնզի բազմիցս ապացուցուել էր բոլոր արեղակալան կարգերի ոչ միայն անօգտակարութիւնը, այլ ուղղակի վնասակար և քարգայթակղութեան լինելը թէ պապի իշխանութեան և թէ առհասարակ մարդկութեան ու նոյն խօքրիոտոնէութեան համար Աստուածաբան և օրէնսդէտ կարգինալը չկամեցաւ եղած բազմութիւն չարիքների վրայ մի նորը ևս աւելացնել, որ գուցէ վերջը չարագոյնը ևս դառնայ, ինչպէս և եղաւ էլ Բայց չնայելով խստապահանջ կարգինալի ալդ կըտրական վճռին, Լոյօլան չվհատուեց, այլ ամենայն համբերութեամբ սկսեց սպասել, մանաւանդ որ իւր կողմնակիցների միջոցով, որոնք ամեն տեղ ևս կային, նա միշտ տեղեկութիւններ էր ստանում ժամանակին, թէ ինչ է կատարվում ի վնաս կամ յօգուտ իւր: Այս գործի չաջողութեան համար Լոյօլան բացալալտ կերպով ոչ մի բանի չէ ձեռնարկել, այլ աւերես սկսել է աղօթել, որ Աստուած դարձի բերէ կարգինալ Գլիդիչիօնուն: Եւ երբ մի օր էլ Լոյօլան երեք հազար պատարագ անելու հանդիսաւոր խոստումն է տալիս, մէկ էլ, իբրև թէ Սուրբ Հոգու շնորհքը լանկարծ իջնում է ի վերուստ աւանդապահ կարգինալի վրայ, որ և՛ բոլորովին անսպասելի կերպով, ամենայն ուշադրութեամբ կարգում է ծրագիրը և շատ հաւանում:

Աստուածաբան կարգինալի հետ իսկոյն համաձայնում են նաև նրա միւս ընկերները և երեքով միասին իրանց հաւանութիւնն են տալիս ծրագրի հաստատութեան համար: Այդպիսով վճռվում է նաև Լոյօլայի ձախտագիրը:

Պօղոս Գ պապը շատ գոհ է մնում, երբ լըսում է կարգինալական լանձնաժողովի միաձայն հաւանութիւնը Լոյօլայի ծրագրի հաստատութեան համար:

Վերջապէս 1540 թ. սեպտեմբերի 27-ին Լոյօլան հասնում է իւր ցանկալի նպատակին, դէպի որը նա այնպէս եռանդով ձգտում էր և զիշեր ու ցերեկ անդադար աշխատում: Պապը մի կոնդակ ստորագրեց, որով հաստատվում էր «Յիսուսեան ընկերութիւնը» կամ «Յղութիւնների կարգը»: Հռոմի քահանայապետի ալդ հաստատութեան ընդարձակ կոնդակի մէջ ի միջի ալլոց նաև հետևեալն էր ասուած. «Յիսուսեան ընկերութիւնը բաղկացած կըլինի այն անձերից, որոնք Աստուծոյ փառքի համար փափագում են հոգևոր զինուոր գրուել խաչի դրօշի տակ և ծառայել միակ Աստծուն և Նրա երկրալին փոխանորդ Հռոմի քահանայապետին: Այս հոգևոր ընկերութեան անդամ գրուել ցանկացողները պարտաւոր են ողջախոհութիւն, աղքատութիւն, կարգի գեներալին հնազանդութիւն և գահակալող պապին հպատակութիւն ուխտել: Թէև անսահման է կարգի գեներալի իշխանութիւնը,

բայց և այնպէս նա պարտաւոր է անդամների մեծամասնութեան համաձայնութեամբ կազմել ընկերութեան կանոնադրութիւնը, իսկ ընկերութեան միւս բոլոր գործերում լիակատար ազատութիւն է տրվում նրան՝ ուղածին պէս կառավարելու: Ընկերութեան անդամների թիւը 60 հոգուց աւելի չպէտք է լինի»:

Կոնդակի սկզբում նաև ասուած էր, թէ Լոյսլան և իւր ընկերները Փարիզի համալսարանն աւարտած են, մինչդեռ, ինչպէս տեսանք, Լոյսլան ոչ միայն չլաւախեց համալսարան, այլ նոյն իսկ Դոմինիկեան միաբանութեան աստուածաբանական վարժարանում աւանդուող դասընթացքն անգամ չաւարտած հեռացաւ: Արդեօք կոնդակի մէջ՝ Լոյսլայի համալսարանական լինելու մասին դարձուածը նրան աւելի մեծ նշանակութիւն տալու համար էր լիշատակուած, թէ խորամանկ հիդալգօն կեղծ վկայաթուղթ էր ներկայացրել—այդ մասին որոշ ոչինչ չախտնի չէ թէև, բայց շատ հաւանական է:

Բացակայ եղութիւնները՝ այսուհետև Լոյսլայի համալսարաններին այդպէս պիտի անուանենք, աւարտելով իրանց ստանձնած բոլոր լանձնարարութիւնները, շտապեցին Հռոմ, որպէսզի թէ խնդակից լինին իրանց մեծաւորի ուրախութեանը, և թէ կարգի համար գեներալ ընտրեն: Չեկան միայն երկու հոգի—Ռօդրիգէցը, որ աշխատում էր Լիսաբօնում և Կսավիէն, որ իբրև առաքելական պա-

տուիրակ գնացել էր Արեւելեան-Հնդկաստան: Այսպէս ուրեմն՝ բացի Ռօդրիգէցից և Կսավիէից, որոնք իրանց ձայնը գրաւոր կերպով էին ուղարկել, միւս բոլոր եղութիւնները՝ Լոյսլայի ցանկութեամբ հաւաքուեցին սպանիական ազնուական Գարցօնիոյի տանը: Ժողովականները՝ առաջ ու առաջ, խմբովին աղօթեցին և ապա թէ ձեռնարկեցին տոմսակներով ընտրութեան: Եւ որովհետև ամենքն էլ Լոյսլային էին կամենում, ուստի և նրան ընտրեցին միաձայն: Սակայն Լոյսլան՝ առանց որևէ պատճառի, սկսեց չեմուշում անելով հրաժարուել այդ բարձր պատուից, հաւատացնելով որ իւր ոյժից վեր է այդ պաշտօնը: Հեռատես հիդալգօն իւր մերժումներով ժողովականներին ստիպեց երկու անգամ նորից քուէարկութիւն կատարել, և միայն զրանից լետոյ իւր համաձայնութիւնը տուաւ Յիսուսեան կարգի գեներալութեան պատին: ու իշխանութիւնն ստանձնելու, երբ տեսաւ իւր նախկին ընկեր-աշակերտների միահոգութիւնն ու միաբանութիւնը: Այդ ընտրութիւնը հաստատութիւն գտաւ Պօղոս Գ պապի կողմից 1541 թ. ապրիլի 17-ին, որից լետոյ մնում էր միայն մի ձեականութիւն ևս կատարել:

Նոյն 1541 թ. ապրիլի 22-ին Հռոմում եղած բոլոր եղութիւնները հաւաքուեցին քաղաքից դուրս գտնուած ս. Պօղոս եկեղեցին՝ պատարագին ներկայ լինելու: Ժամաբարն էր կարգի գեներալը, որ

իւր անդրանիկ պատարագն էր մատուցանում. այդտեղ ներկայ էին ի թիւս շատերի նաև Հռոմի բոլոր կարգինալները: Սուրբ հաղորդութիւնից առաջ պատարագիչը բարձրաձայն կարդաց պապի աջն բուլլան — կոնդակը, որով հաստատուել էր իրանց ընկերութիւնը: Ապա կարգինալների ներկայութեամբ բոլոր եղուխոնները իրանց գեներալի հետ հրապարակով և հանդիսաւորութեամբ իրանց ուխտն արտասանեցին, ինչպէս որ ցոյց էր տուած կոնդակում: Իսկ պատարագի վերջում եղուխոնները առանձնապէս հնազանդութիւն երդուեցին իրանց գեներալին և՛ իբրև խոնարհութեան նշան, ամենքն էլ համբուրեցին պատարագչի ձեռքը:

Եղուխոնների կարգը՝ որ պաշտօնապէս գոլութիւն ունեցաւ այդ օրից, հէնց սկզբից դրժեց մըշտապէս աղքատ մնալու համար տուած հանդիսաւոր խոստմանը, որովհետև հռովմայեցի հարուստ ազնուական Պիեդրօ Կօզաչէն, Լոյօլայի խոնարհ երկրպագուն լինելով, իւր ահագին կարողութիւնը եղուխոններին ընծայեց ու ինքն էլ մտաւ նրանց կարգը:

Այդ ժամանակ Լոյօլան արդէն չիտուն տարեկան էր և ալլես նմանութիւն չունէր նախկին Լօպէց-դէ-Ռըկալիդէ քաջ և գեղատեսիլ ասպետին. նա այժմ միջնասակ էր, մի քիչ կաղլիկ, գլուխը ձաղաւ, երեսը դժգոյն, ալտերը փոս ընկած, ձաւատը մեծ ու լայն, աչքերը ներս ընկած ու պըլ-

պլուն. իսկ դէմքի ընդհանուր արտայայտութիւնը մի տեսակ տարօրինակ էր և անբացատրելի, որի համար Լոյօլայի բարեկամներն ասում էին՝ թէ այդ սրբութեան չափարար կնիք է, մինչդեռ դրանց հակառակ՝ ոչ-բարեկամները պնդում էին, թէ Լոյօլայի դէմքը կատարեալ խելագարուածի տպաւորութիւն է թողնում տեսնողի վրայ: Բայց իսկն ասած՝ դրանցից ոչ մէկն էլ չէր, ալլ նա մի չամառ և իւրասածի լեռնցի էր, որ անխոնջ աշխատանք ու եռանդ գործ դնելով կաթոլիկ կրօնի պահպանութեան և պաշտպանութեան համար հիմնեց այն սարսափելի ընկերութիւնը, որ իւր ծագման օրից դարձաւ և մնաց միշտ խաւարամտութեան ու կրօնական փարիսեցիութեան երդուեալ պաշտպան, որ ուր միայն կարողացաւ ոտք դնել, ամեն տեղ ևս դժգոհութիւն չարուցեց և խռովութիւն սերմանելով բարոյական աւերակների թիւը շատացրեց. մի ընկերութիւն՝ որ իւր եղուխտական զգուշի սկզբունքներով ամբողջ ժողովուրդներ ու հասարակութիւններ անբարոյականացրեց՝ ամեն վատ բան խրախուսելով, անարժան մարդկանց առաջ քաշելով, անազնիւներին օգնելով՝ դիրք ու իշխանութիւն ձեռք բերելու, որպէսզի այդպիսիների միջոցով ամեն մի գործի իւր ցանկացած ուղղութիւնը տալ. ուղղութիւն՝ որ հակառակ է, ինչ որ ազնիւ է, ինչ որ արժանաւոր է: Եւ ինչ հոյակապ մտքեր ասէք որ չկործանեց, ինչ

մեասներ ասէք որ չհասցրեց Լոյօլալի հիմնած ալդ-
եզուխտական կարգը, որ իւր հաստատման օրից-
մինչև այսօր էլ մի սև բիծ է մնացել Հռոմի աթո-
ռի համար:

ԳԼՈՒԽ Զ.

ԵԶՈՒՑԵԿԸՆ ԿԼԵՐԳԻ ԿԼԵՆՈՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ:

Եւրոպական պետութիւններից ոչ մէկի սահ-
մանադրութիւնը այնքան ընդարձակ գրուածքների
և խօսակցութիւնների նիւթ ու առարկայ չէ դարձել,
ինչքան որ եզուխտական կարգի կանոնադրութիւնը:
Ամենայն ուշադրութեամբ մաս առ մաս վերլուծու-
թեան ենթարկեցին այդ կանոնադրութիւնը, քննե-
ցին ու քննադատեցին նրա ամեն մի պարբերու-
թիւնը, բաղմաղան ու բաղմատեսակ դատողութիւն-
ներ տուին նրա ունեցած թէ արժանաւորութիւնների
և թէ թերութիւնների մասին, որոնց հիման վրայ
այս կամ այն եզրակացութիւնն արին հեղինակի—
նիզնատիոս Լոյօլալի անձնաւորութեան մասին: Այդ
քննադատներից մի քանիսը համաշխարհային հան-
ճար են համարում հեղինակին, որ կարողացել է
ալդպիտի կանոնադրութիւն կազմել, որից լաւ-
զրանց ասելով, ոչ եղել է և ոչ էլ կըլինի մարդկա-
լին հասարակութեան մէջ. իսկ միւսներն էլ այն-

կարծիքի են, թէ այդ կանոնադրութիւնը զանազան
ժամանակ զանազան մարդկանց շարադրած կտոր-
ներից շաղկապած մի ամբողջութիւն է, որից մի
շատ աննշան մասն է միայն Լոյօլալին բաժին
ընկնում: Բայց այդ բոլոր տարածայնութիւնների
իսկական պատճառը պէտք է որոնած այն բանի
մէջ, որ Պօղոս Գ պապը թուլատրեց հիմնելու մի
ընկերութիւն, որի կանոնադրութեան հետ ծանօթ
չէր. վասնզի երբ պապը իւր համաձայնութիւնը
տուաւ, այդ ժամանակ դեռ ևս կանոնադրութիւնը
չայտնի չէր, այլ միայն 1541 թ. կիսից սկսած Լո-
յօլան իբրև թէ ձեռք զարկեց իրանց ընկերու-
թեան կանոնադրութիւնը կազմելուն՝ աջակցու-
թեամբ Լայնէզի և իւր քարտուղար Պալանկիի,
որ և կաստիլական բարբառից լատիներէնի վե-
րածեց: Իսկ թէ այդ աշխատանքը վերջնականա-
պէս երբ է աւարտել, չայտնի չէ, այլ միայն այս-
քանը գիտենք, որ տպագրուած կանոնադրու-
թիւնը լոյս է տեսել Լոյօլալի մահից չետոյ՝ մի
քանիսների ասելով՝ 1558 թ., իսկ ուրիշների ասե-
լով՝ 1584 թուականին. հետեապէս առանց կաս-
տիլական բարբառով գրուած սկզբնական բնագրի
անկարելի է ճշդիւ որոշել, թէ որ մասն է իսկապէս
Լոյօլալի շարադրածը և որը նրա լատիներէնից,
որոնք իբրև կարգի գեներալներ, զանազան ժամա-
նակ անշուշտ փոփոխութիւններ ու լուելուած-
ներ պիտի արած լինին իրանց ընկերութեան ոգո-

թեւադրութեան համեմատութեամբ ուրեմն միայն գուշակութիւն անելն է մնում մեզ, այն էլ շօշափմամբ՝ չարմարութեամբ Լոյսլայի բնաւորութեան հետ, որքան որ այդ մասին հասած է մեզ հակասական ցուցումներէրից: Իսկն ասած՝ զանազան ժամանակ կանոնադրութեան մէջ մտած լաւելուածներին մեծ մասը միայն գեներալի իրաւունքներին ու պարտականութիւններին է վերաբերում, մնացածը հաւանական է թէ ամբողջապէս Լոյսլայի գրածը լինի: Բանն այն է որ, ինչպէս երևում է, Լոյսլան խորամանկութիւն է արել՝ հաւատացնելով պապին, թէ ինքը կը ձեռնարկի կանոնադրութեան կազմելուն միմիայն իրանց ընկերութեան հաստատութիւնից չեռուցելն ինչ նա սկսել էր այդ աշխատութեամբ զբաղուել զեռ 1537 թ. կիսից՝ Ալլըքանէտտ առանձնացած ժամանակ: Բայց խորամանկ վեստգոտը երբ աւարտեց, ոչ ոքի ցոյց չտուաւ, այլ քանի մի տարի շարունակ ուշի ուշով սրբագրեց, աւելացրեց, պակասացրեց, ուղղեց, նորից սրբագրեց և իւր աշխատանքի լաւ ու թուլ կողմերը փորձեց գործնականութեան մէջ: Ահա միայն դրանով կարելի է մեկնել այն ամբողջական կատարելութիւնը, այն ներդաշնակ կազմակերպութիւնն ու կենսունակութիւնը, որոնց շնորհիւ եղբորական կարգը մի ժամանակ համարեա համաշխարհային ինքնակալութիւն ձեռք բերաւ և եկաւ հասաւ մեր օրերը:

Լոյսլան տեսնում էր կաթոլիկ եկեղեցու

տխուր և աննախանձելի դրութիւնը, թէ ինչպէս միլիօնաւոր մարդիկ համարեա միաժամանակ անջատվում են իրանց մալքերի եկեղեցուց, իսկ Հռոմի քահանայապետները միանգամայն մնացել էին ապշած և չգիտէին թէ ինչ միջոցով կարելի է առնել իրանց եկեղեցուն սպառնացող դժբաղդութեան առաջ, որ հետզհետէ աւելի և աւելի մեծ ծաւալ էր ստանում՝ վտանգի ենթարկելով իրանց գոյութիւնը: Եւ Լոյսլան կամ ինքնաբերաբար ըմբռնեց և կամ գուցէ 1537 թ. պապի հրամանով կազմուած կարդինալների բարձրագոյն լանձնաժողովի պատրաստած զեկուցագրից հասկացաւ, թէ սրտեղ պէտք է որոնած չարիքի արմատը և թէ ինչ է դրա դարմանը:

Պօղոս Գ պապը, ինչպէս տեսանք, սոսկաց և չետ նահանջեց այդ հսկայական խնդրի առաջ, վասնզի լանձնաժողովի զեկուցագրից այն էր դուրս գալիս, թէ անհրաժեշտ է ամբողջ կաթոլիկ աշխարհը նորից կրթել. մի բան՝ որ պապը իւր ուժից վեր էր համարում: Բայց պապի վրայ սոսկումն բերող դժուարին խնդրի լուծումը համարձակ և վստահօրէն իւր վրայ առաւ ինքնասէր վեստգոտը և անմիջապէս ձեռք զարկեց գլուխ բերելու՝ այնպէս հմտօրէն և այնպէս խիստ հետեղականութեամբ, որ եթէ Ֆրանսիայում, հիւսիսային Գերմանիայում և Ռուսաստանում եղբորները չամառ զիմադրութեան չհանդիպէին, շատ կարելի է թէ ամ-

բողջ Եւրոպան կաթողիկոսութիւն ընդունէր: Այս էլ պէտք է ասած՝ որ Լոյօլայի գործելու եղանակը շատ էլ բարդ չէր. բայց հէնց այդ պարզութեան մէջ էր կայանում նրա լաջողութեան գաղտնիքը: Գալով այն հաստատ համոզման, թէ բանաւոր հօտի ստացած կրթութիւնն ու դաստիարակութիւնը՝ որ հոգևոր հովուի անմիջական վերահսկողութեամբ չէ կատարվում, դէպի ազատամտութիւն, անհաւատութիւն և անհնազանդութիւն են տանում, Լոյօլան իւր մէջ վճռեց, թէ անհրաժեշտ է որ մատաղ սերնդի կրթութիւնն ու դաստիարակութիւնը անպատճառ մէկի ձեռքում լինին, սակայն վստահելի ձեռքում: Եւ որպէսզի իւր հիմնած եզուիտական կարգը այդ «վստահելի ձեռքը» լինէր, Լոյօլան օրինակելի կազմակերպութիւն տուաւ նրաներքին կազմին. ու այդ բոլորից եզուիտների կէտ նպատակն եղաւ՝ բոլոր ստորին, միջին և բարձրագոյն դպրոցների դասաւանդութիւնն իրանց ձեռքը ձգել, որպէսզի մատաղ սերնդի կրթութեան և դաստիարակութեան ուղղութիւն տուողը միմիայն իրանք լինին: Կարճ ասած՝ այդ զգուշի մարդկանց միտքն այն էր, որ ամբողջ քրիստոնեայ աշխարհի մտաւոր կազմը իրանց ուղածի պէս նորինորոյ ձեւակերպեն. այդ պատճառով ամեն տեսակ բարեգործութիւն, ալաղաւանների քրիստոնէութիւն քարոզելը և կամ եկեղեցու բեմից աստուածաբանական ճշմարտութիւններ բացատրելը եզուիտների

համար երկրորդական խնդիրներ դարձան, ուստի և շատ քիչ ուշադրութիւն էին դարձնում դրանց վրայ: Եւ որովհետեւ Հռոմի քահանայապետը՝ հանգամանքների ազդեցութեամբ, ընդհանուրի հսկողութեան տակ էր գտանվում, ուստի մատաղ սերնդի կրթութեան և դաստիարակութեան պէս նշանաւոր խնդիրը չհաւատալով պապին, Լոյօլան ստեղծեց մի ուրիշ՝ նրանից բոլորովին անկախ հովուապետ—«սեպակ», որ կանոնադրութեան զօրութեամբ պէտք է անկախօրէն իրանց կարգի մտադրած նպատակին դիմէր: Հանգամանքների այդ լաջողական ընթացքի բերմամբ եթէ պապերը լանկարծ իրանց կախուած զգացին եզուիտներից, իսկ այս վերջինները՝ ընդհակառակը, գիտակցաբար ամենայն հնարներ գործդնելով սկսեցին քալ առ քալ ձգտել մի համաշխարհային պետութիւն կազմելուն, դրա համար չի կարելի մեղադրել Լոյօլային, ինչպէս որ չի կարելի մեղադրել կրակին, որ այրում է բոլոր օրգանական մարմինները և մոխիր դարձնում: Իւրատեսակ խնդիրը նաև իւրատեսակի վճիռ էր պահանջում:

Յիսուսեան ընկերութիւնը կամ եզուիտական կարգը բազկացած է հետեւեալ վեց աստիճանակարգերից.—Ա. նորընծաներ կամ ունկնդիրներ, Բ. աշակերտներ, Գ. աշխարհական թեկնածուներ, Դ. հոգևոր թեկնածուներ, Ե. երեք ուխտի խոստովա-

նողներ և Զ. չորս ուխտի խոստովանողներ: Սակայն չնայելով այդ աստիճանակարգութեան, դրանցից ոչ մէկը անջատուած դասակարգ չէ ներկայացնում, վասնզի մէկ կարգից միւսն անցնելը կախուած է միմիայն քննողի ընդունակութիւնից և զարգացման աստիճանից: Նորընծաներից կամ ունկնդիրներից կազմուած ստորին դասակարգը բաժանվում է երեք զուգահեռական մասերի—աշխարհականների, հոգևորականների և անորոշների: Ընկերութեան իսկական անդամներն իշխում են դրանց ամենի վրայ, որոնք պարտաւոր են խոստովանուել ու պատմել նրանց այն ամենը՝ ինչ որ միանգամայն անցնում է իրանց գլխով: Այդ միջոցը հնար է տալիս անդամներին քննել և լաւ ճանաչել դրանցից իւրաքանչիւրի բնաւորութիւնը և դրա համեմատ էլ պարտականութիւններ դնել վրաները. բայց եթէ մէկն ու մէկը անընդունակ է հանդիսանում սրնէ գործի համար, ալդպիսին՝ իբրև անօգուտ անդամ, անմիջապէս հեռացվում է կարգից:

Ընկերութեան ներքին կանոնների զօրութեամբ քանի մի մահացու մեղք գործողը թէև զրկվում է անդամ մնալու իրաւունքից, սակայն գեներալն ազատ է ուշք չդարձնել այդ բանին, եթէ որ լանցագործը ընդունակութիւնների տէր է և ճարպիկ և ուրեմն կարող է ընկերութեանն օգտակար հանդիսանալ:

Աշխարհականները պատրաստվում են ուսու-

ցիչ, աստիճանաւոր, հաշուապահ, թղթակից և այլ պաշտօնեայ լինելու համար, հոգևորականները՝ քահանայ, քարոզիչ և արեղայ դառնալու, իսկ անորոշներ կոչվում են նրանք, որոնց հակումներն ու ընդունակութիւնները՝ թէ ինչ բանի են պէտքական, դեռ ևս որոշուած չեն. դրանք մեծ մասամբ եզուրտական հոգով և ուղղութեամբ դաստիարակուած երեսնաներ ու պատանիներ են: Ուրիշ միաբանութեան անդամ եղողներից զատ ամեն կողմնակի մարդ էլ կարող է եզուրտական կարգը մտնել, միայն թէ ալդպիսին պարտաւոր է բոլորովին հրաժարուել այլևս սեպական կամք ու համոզմունք ունենալուց, պէտք է հրաժարուի իւր ընտանիքից և առհասարակ այն ամենից, ինչ որ անպալման թանգ է անհատի համար, որպէսզի թէ հլու և անմեռնչ հպատակի կարգին և թէ իւր անձը բոլորանուէր միմիայն կարգի շահերին նուիրէ:

Այդ սկզբնական երեք մասը կազմողների առօրեայ կեանքի կանոնները, հազուստը, ուտելիք-խմելիքը, կացարանը ամենի համար էլ անպալման միատեսակ պէտք է լինի: Ունկնդիրների լիակատար պատրաստութեան համար պահանջած քննութիւնը գլխաւորապէս կատարվում է 15-ից մինչև 18 տարեկան հասակը: Այն անդամները՝ որոնք շարժական կամ անշարժ ստացուածք ունին, կարող են օգտուել նրանցից միմիայն իրանց անձնական անհրաժեշտ կարիքների համար, բայց իրա-

ւունք չունին ոչ ծախելու և ոչ էլ ուրիշին ընծա-
լելու, վասնզի միմիայն կարգի գլխաւոր կառավա-
րիչները կարող են կարգադրութիւններ անել այդ
ստացուածքների վերաբերմամբ: Բայց ունկնդիրը
եթէ զգաց որ ինքն անկարող է դիմանալ այդ
տեսակ շրջանակի մէջ պարփակուած կենցա-
ղավարութեան, այդ մասին կարող է խոսնել գլխա-
ւորներից մէկին, որ և կ'արձակէ նրան առանց
որեւէ ձեականութեան կամ նեղութիւն պատճառելու:

Նրկորորդ դասակարգը—աշակերտները, շատ
չեն. զանազանվում առաջիններից, միայն թէ սրանց
ուսման պարապմունքները թէ աւելի շատ են և
թէ դիսցիպլինան — կարգապահութիւնն աւելի
խիտ, և դրանք արդէն պատրաստվում են իրանց
ուխտն ու երդումն աւելի հանդիսաւորաբար անե-
լու. բայց եթէ դրանք ևս զգան, որ իրանց վրայ
դրած լուծը ծանր է և ուժներից վեր, նոյնպէս կա-
րող են թողնել հեռանալ: Այն ինչ՝ թէ երրորդ
դասակարգի—աշխարհական թեկնածուների և թէ
չորրորդի—հոգևոր թեկնածուների համար ալլես
վերադարձ չկայ դէպի աշխարհային կեանքը: Վեր-
ջին երկու դասակարգի անդամները՝ իրանց ունե-
ցած ընդունակութեան համեմատ, ենթարկվում են
ամեն տեսակ փորձութեան. դրանց տարիքը 30-ից
պակաս չպէտք է լինի: Այդպիսիները տասը տա-
րուց աւելի քաշած փորձութիւններից չետոյ միայն
իրաւունք են ստանում՝ գլխաւորների ներկայու-

թեամբ, հանդիսաւորաբար իրանց ուխտն արտա-
սանելու: Փորձութիւնների միջոցին՝ իշխանաւոր-
ների թուլութեամբ, հոգևոր թեկնածուները կա-
րող են թէ քահանաներ լինել, որոնք խոստովա-
նեցնում են կողմնակի անձանց, թէ քարոզիչներ,
որոնք գործողութեան մեծ ազատութիւն են վայե-
լում, և թէ եղուիտական վարժարանների կառա-
վարիչներ. իսկ հարկաւոր ժամանակ և կարիքը
պահանջած դէպքում աշխարհական թեկնածուները
նոյնպէս՝ մօտիկ իշխանաւորի ցուցումով, կա-
րող են թէ մեծ և թէ փոքր պատասխանատու
պաշտօններ վարել:

Բայց այն թեկնածուները՝ որոնք հանդիսա-
ւոր կերպով իրանց ուխտն անելուց չետոյ, անց-
նում են հինգերորդ—երեք ուխտի խոստովանող-
ների աստիճանակարգը, ալլես չեն ենթարկվում
փորձութեան և դրանցից իւրաքանչիւրն արդէն
գիտակցաբար է ծառայում լօգուտ կարգի և նրա
բարգաւաճման համար: Միայն թէ այս դասակարգը
մտնողի տարիքը 33-ից պակաս չպէտք է լինի,
վասնզի միայն այդ ժամանակից է մարդու կամքն
ու բնաւորութիւնը հաստատուն և անշողող դառ-
նում, և ուրեմն կարելի է այդպիսի մարդու վրայ
ամենայն կերպ վստահիլ: Սակայն չնայելով այդ
վերջին հանգամանքին, երեք ուխտի խոստովա-
նողները՝ համաձայն իրանց մեծաւորների տուած
հրահանգների, ինչքան էլ կրկնակի եռանդով աշ-

խատեն, որքան էլ կատարելապէս պատրաստուած լինին ստանձնած գործի համար, անուամենայնիւ չաճախ բոլորովին չեն իմանում, թէ իսկապէս ինչ է այս կամ այն կարգադրութեան բուն շարժառիթը: Կարգի ճակատագրի վրայ հսկողների բոլոր գաղտնի մտադրութիւններին գիտակ լինելու համար անհրաժեշտ է որ անդամը ընկերութեան գեներալի լիակատար վստահութիւնը վաշելէ և արժանի համարուի վերջին—չորս ուխտի խոստովանողների դասակարգի անդամ դառնալու: Բայց միայն նա ունի իրաւունք չորրորդ ուխտն անելու, այսինքն Հռոմի քահանայապետին հնազանդութեան երդումն տալու, ո՞վ որ թէ գեներալին և թէ կարգին արդէն ցոյց է տուել իւր ինչ լինելը, այսինքն այնպիսի անձն, որ ոչ միայն ըստ ամենայնի չի հնազանդուիլ Հռոմի պապին՝ եթէ որ այդ բանից վնաս գալու լինի կարգին, այլև՝ նեղն ընկած միջոցին, կրկարողանալ այնպէս վարպետօրէն ազատուել իւր փափուկ դրութիւնից, որ իրանց կարգը չտուժէ ոչ մի բանով: Եւ իսկն ասած՝ միմիայն այդ վեցերորդ դասակարգի—չորս ուխտն անող անդամներին իրաւամբ կարելի է եզուիտ կոչել, որովհետեւ կարգի ամբողջ ճակատագիրը դրանց ձեռքին է, միայն դրանք են, որ առանց վերահսկողութեան գործի են դնում ստորին կարգերի անդամներին, կարգի մեծաւորները միայն դրանցից են ընտրվում և միմիայն դրանց է չախտն ընկե-

րութեան բոլոր գաղտնիքները: հետևապէս հասկանալի է թէ ինչո՞ւ բաւական սահմանափակ է ալդ չորս ուխտն անողների թիւը, որ ընկերութեան նոյն իսկ ամենաբարդաւաճ միջոցին 50 հոգուց չէ անցել: հասկանալի է նոյնպէս, որ ընկերութեան մէջ այդպիսի պատուաւոր դիրքի միայն նրանք կարող են արժանանալ, ո՞վքեր որ երկար ու ձիգ տարիներ փորձութիւնների բովից անցնելով՝ ամեն կերպ աշխատել են չօգուտ կարգի շահերի:

Բացի վերոյիշեալ վեց աստիճանակարգից, որոնք և կաղմում են իսկապէս ընկերութիւնը, ամեն ժամանակ իսկական եզուիտների տրամադրութեան տակ են եղել և են՝ «համակրող կամ աշխարհական» անուանուած եզուիտները, որոնց թիւը անչափ մեծ լինելով հանդերձ, չեն պատկանում ընկերութիւնը կաղմող վեց աստիճանակարգից և ոչ մէկին, այլ եզուիտական կարգի հետ միացած են առանց մի շօշափելի կապի և ինչ տեսակ գործով ասէք պարապում են հասարակութեան մէջ: Այդ աշխարհական եզուիտների մէջ կան ստորին և բարձր պաշտօն վարողներ, քահանաներ, ղինուորականներ, պրօֆեսօրներ, փաստաբաններ, բժիշկներ, իրաւաբաններ, թեթիւ ու ազատ վարքի տէր կանայք, դիւանագէտներ, կալուածատէրեր, ծովակալներ, բարձր դասակարգի տիկիւններ, պալատականներ, թղթակիցներ, հաշուա-

պահներ, գրագիրներ, մուրացկաններ, ոստիկանական ծառաողներ, կար անող կանաչք, պարբերական թերթերի աշխատակիցներ ու լրատուներ, վաճառականներ, նկարիչներ, դերասանուհիներ, մատենագիրներ, զանազան արհեստի վարպետներ և ուրիշ շատ ու շատ տեսակ մարդիկ, որոնց մեծամասնությունը եզոլիտական դպրոցների ու վարժարանների նախկին սաներն են՝ ամենքն էլ դաստիարակուած այն հոգով և ուղղութեամբ, որ միանգամայն շահաւէտ և ձեռնտու է ընկերութեան գոլութեան ու բարգաւաճման և նպաստաւոր նրա չարատեղութեան համար։ Եզոլիտական կրթարանների ալդ սաները մտնելով կեանքի մէջ՝ համարեա ամենքն էլ կապ են պահպանում իրանց նախկին ուսուցիչների ու դաստիարակիչների հետ։ Աշխարհական կոչուող եզոլիտների միւս—փոքրագոյն մասը եզոլիտների համախոհներն են դառնում կամ կաշառքով, կամ ուղած պաշտօնը և կամ ալ բան ստանալու լուսով, որ սովորական ճանապարհով չեն կարողանում ձեռք բերել։ Ալդ տեսակ կուսակիցների մեծ մասը որեւէ բանով կախումն ունի կարգից, իսկ վերջինս ոչ մի բանով կապուած չէ նրանց հետ, այնպէս որ միշտ էլ՝ հէնց որ մի սխալանք և կամ խալտառակութիւն պատահելու երկիւղ լինի, կարող է հրաժարուել նրանցից։ Բայց այս էլ պէտք է ասած՝ որ ալդ տեսակ համախոհ եզոլիտների տուած օգուտն ու մատուցած ծա-

ռալութիւնը՝ համեմատած սխալների հետ, չափազանց մեծ է։ Հետեապէս ցերեկուալ լուսի պէտք պարզ է, որ հասարակութեան համար ամենից վնասակարը և ամենից վտանգաւորը այդ աշխարհական եզոլիտներն են, որոնցից պէտք է զգուշ լինել և միշտ կասկածանքով վերաբերուել դրանց ասածներին ու տուած խորհուրդներին։

Իսկ ինչ վերաբերում է եզոլիտական կարգի ներքին կառավարութեան, նրան զուրկ է կանգնած գեներալը, որին ընտրում է «կօնգրեգացիան» (բարձրագոյն հոգեւոր խորհուրդ) ցմա՛ն և հաստատում է պապը։ Թէպէտեւ ալդ հաստատութիւնն էլ ալժմ մի դատարկ ձեականութիւն է դարձել։ Կարգի բոլոր անդամներն անխտիր կոչը և հլու հնազանդութիւն պիտի ցուց տան գեներալին, լուռ ու մունջ կատարեն նրա հրամանները՝ ոչ մի ժամանակ չհամարձակուելով դատողութիւն տալ, որեւէ կարծիք չալտնել նրա ալս կամ այն կարգադրութիւնների վերաբերմամբ՝ որ կարող է լինել լաւ կամ վատ, բարոյական թէ անբարոյական։ Եւ ուրեմն հասկանալի է թէ՛ մինչ որ աստիճան վնասակար է այն ուսումն ու դաստիարակութիւնը, որ աւանդում են եզոլիտական դպրոցներում։

Ընկերութեան անդամների թէ՛ ընդունելութիւնը և թէ՛ արձակումը միանգամայն գեներալի կամքից է կախուած. գեներալն է նոյնպէս կոնգրեգացիա հրաւիրողը, որի մշտական նախագահն է երկու ձախի իրաւունքով։ Եզոլիտական կարգի

մէջ ոչ մէկ բան չի կարող կատարուել առանց գեներալի գիտութեան և համաձայնութեան. գեներալից է կախուած նաև բոլոր պաշտօնական մարմինների նշանակելը կամ լուծելը, և միայն գեներալի օգնական-խորհրդականին և նրա օգնականներին կօնգրեգացիան է՝ նշանակում՝ գեներալի ընտրութիւնը կատարելուց յետոյ: Կարևոր գործերի պատճառով գեներալը եթէ բացակայելու լինի՝ չուի՞նք և կամ ալ պատճառով անկարող գտանուի իւր պաշտօնը վարելու, ալիպիսի դէպքերում նա իւր կողմից փոխ-գեներալ կամ տեղապահ է նշանակում: Կանոնադրութեան զօրութեամբ գեներալը պարտաւոր է դեռ իւր կենդանութեան միջոցին իրան չաջորդ նշանակել. իսկ եթէ նա ալի բանն անելու անկարող գտանուի և վախճանուի, ալն ժամանակ չորս ուխտի խոստովանողները անշաղկապ ժողով գումարելով՝ իրանց միջից մէկին գեներալ են ընտրում, որպէսզի կարգը մի րոպէ անգամ առանց մեծաւորի չմնայ, և հէնց դրա համար էլ ալս ժողովում ընտրուողն իրաւունք չունի ալի պատասխանատու պաշտօնից հրաժարուելու: Գեներալը թէպէտև անսահման իշխանութիւն ունի, բայց և ալնպէս ալն գումարը, որ իբրև ռոճիկ նրան է տրվում, պէտք է՝ ըստ Լոյօլալի թելադրած մտքի, ծախսէ բարձրագոյն հոգևոր խորհուրդը, որ կարող է նոյն իսկ գահընկէց անել գեներալին՝ սրա վատնողութեան կամ ալ գալթա-

Վիդեցուցիչ ընթացքի համար: Կարգի մեծաւորի գործունէութիւնը կախնում է՝ ընկերութեան բոլոր անդամների գործերին անընդհատ ուղղութիւն տալու և վրաները աչալրջութեամբ հսկելու մէջ, որի համար էլ գեներալը լարատև գրադրութիւն ունի բոլոր եղուխտների հետ, որոնցից իւրաքանչիւրը՝ Կարգի վերաբերեալ գործերի համար, կարող է ուղղակի գեներալին դիմել թէ՛ բերանացի և թէ՛ զրաւոր կերպով: Գեներալի միակ հոգսը իւր համաշխարհային ընկերութեան—պետութիւնների մէջ պետութեան զարգացումն ու բարգաւաճումը պիտի լինի, ուստի և դա կարող է բարձր զարգացման տէր լինել կամ ոչ, սակայն իւր ունեցած անհրաժեշտ լատկութիւններից ամենագլխաւորները մարդկային թուլութիւններ ճանաչելը, անխոնջ աշխատանքը, համարձակ վճռողականութիւնն ու իմաստուն զգուշաւորութիւնը պէտք է լինի, ալլև պէտք է լինի երկաթի կամքի տէր, որպէսզի մտադրուած նպատակին անպատճառ հասնել կարողանալ: Գեներալը հինգ անդամից բաղկացած գաղտնի խորհուրդ ունի, որոնք նրա համար նախարարների դեր են կատարում և կոչվում են ալն գաւառների անունով, որոնց ներկայացուցիչներն են: Գաղտնի խորհուրդը ոչ միայն գեներալին օգնելու, ալլև նրա վրայ հսկողութիւն ունենալու համար է, ուստի և եթէ հարկը պահանջէ, դրա անդամները կարող են անմիջապէս բարձրագոյն հոգևոր ժողով—

կօնգրեգացիա հրաւիրել՝ նոյն իսկ հակառակ գե-
ներալի կամքի, և գահընկէց անել նրան: Վերջին
դէպքում անհրաժեշտ է, որ գաւառականների գրա-
ւոր համաձայնութիւնը ևս ստացուի:

Այդ գաղտնի խորհրդի վեցերորդ անդամը, որ
ադմօնիտօր է կոչվում, «յարգական ձևով»
գաղտնաբար խորհուրդներ է տալիս գեներալին,
եթէ վերջինս սխալներ է անում ի վնաս
կարգի: Լրտեսութեան այս եղանակը, որ գործա-
դրվում է կարգի գեներալի վերաբերմամբ, սա էլ
իւր կողմից է գործ դնում իրան ենթակալ ընկե-
րութեան բոլոր անդամների վերաբերմամբ: Գեներ-
ալը՝ թէ՛ այդ անդամների և թէ՛ ուշադրութեան
արժանի աշխարհական եզուիտների ու կուսակից-
ների օգնութեամբ, միշտ էլ կարողանում է խմանալ
թէ ինչ ու ինչ է կատարվում աշխարհիս երեսին, և
շնորհիւ այդ բանի՝ գեներալը հիանալի կերպով
տեղեակ է լինում եւրոպական արքունիքների
բոլոր գաղտնիքներին, զիտէ ամեն մի պետութեան
ներքին վիճակը և ունեցած ուժը, նրան չափնի
է պետութիւնների բռնած կամ բռնելիք ուղղու-
թիւնը, ուստի և նա շատ աւելի ճիշդ և հիմնաւորապէս
զիտէ այդ բաների մասին, քան թէ՛ այդ պետու-
թիւնների թաղաւորներն ու իրանց նախարարները:
Սպասելով անհաւաստ կարևոր տեղեկութիւն-
ներից, գեներալը դրանց գործողութեան եղանակին
է չարմարեցնում նաև իւր ստորադրեալների գոր-

ծունէութիւնը. ապա ուրեմն պարզ է թէ՛ զգուելի
լրտեսութիւնն ու անպատուաբեր ստրկական կոյր
հնազանդութիւնը այդ համաշխարհային սոսկալի
ընկերութեան ուղն ու ծուծն են կաղմում:

Հարկաւոր է նաև նկատել, որ գեներալը լի-
նելով անսահման իշխանութեան տէր, նրա վար-
մունքների վերաբերմամբ նշանակուած լրտեսու-
թիւնը շատ էլ չի կարող մեռնել նրան. վասնզի
ամբողջ գաղտնի խորհուրդը նրա ձեռքին է, ուստի
երբ էլ կամենայ, կարող է նրա անդամներին բան-
տարկել, պատժել և նոյն իսկ՝ շնորհիւ 1543 թ.
մարտի 14-ին տրուած բուլւալի — պապական կոն-
դակի, նա կարող է ընկերութեան կանոնադրու-
թեան չօղուածները ինքնագլուխ կերպով փոփոխել
և իւր կարգադրութիւնները գործադրել տալ այդ
գաղտնի խորհրդի անդամների ձեռքով: Լոյօլայի
չաջորդներից այդպիսի ընդարձակ իրաւունքներ
են վայելել՝ Լալնէզ, Բորջիա և Ակվավիլա գեներալ-
ները:

Գիւրին կերպով կառավարելու համար եզուի-
տական պետութիւնը բաժանուած է դաւառների, ու-
րոնց թիւը Լոյօլայի ժամանակ արդէն քսանի էր հա-
սած: Իւրաքանչիւր դաւառի գլխաւորն է «դաւառա-
կան կառավարիչը» կամ նահանգապետը, որ հոգում է
իրան լանձնուած շրջանի մասին՝ անհրաժեշտ հրա-
մաններն ստանալով ու զղակի գեներալից: «Ունկըն-
դիրներն» ու «աշակերտներն» համար դասատուներ,

գաւառի կալուածական գործերը վարող հոգաբարձու-
ներ, հոգևոր պաշտօնեաներ, աշխարհական կառա-
վարիչներ, խորհրդատու անդամներ, վարժարան-
ների համար «խնամակալներ», պրօֆեսորներ և
խորհրդի անդամներ նշանակողը ևս գաւառական
կառավարիչն է։ Իսկ գաւառական փոխ-կառավա-
րիչներ, «ունկնդիրներ» և «խոստովանողներ»
տնիւրի աւագներ, վարժարանների վերատեսուչներ
ու գլխաւոր կառավարիչներ նշանակելը վերապա-
հուած է միմիայն գեներալին։ Թէև ալգ պաշտօնեա-
ներին ևս կարող է գաւառական կառավարիչը
նշանակել, սակայն ալգ դէպքում անհրաժեշտ է
ընտրութիւնների համար նաև գեներալի հաւա-
նութիւնն ու հաստատութիւնը։ Եւ որպէսզի գեներ-
ալը աւելի լաւ իմանայ, թէ իւր ընտրութիւնը
հրին տայ, գաւառական կառավարիչը պարտաւոր
է երեք տարէնը մի անգամ գեներալին ուղարկել
իւր ստորագրեալների լիակատար ցուցակը՝ մէջը
մանրամասն նկարագրուած իւրաքանչիւրի բնաւո-
րութեան, ընդունակութիւնների, հակումների և
հասարակութեան մէջ ունեցած կապերի մասին։
Գաւառական կառավարչին օգնում է իւր գաղտնի
խորհուրդը, որ բաղկացած է երեք տեղապահից և
մի ազմօնիտօրից։ Համապատասխան պալմանների
մէջ են գտնւում նաև աւագները կամ երեք ուխտի
խոստովանողների տները «վանահայրերն» ու վե-
րատեսուչները աչն վարժարանների, որ պապի

վճռի զօրութեամբ հաւասար են բոլոր կաթողիկա-
կան համալսարաններին։

Եզուիտական կարգի մէջ տիրող ընդհանուր
գաղտնի լրտեսութիւնից զատ, գեներալը՝ վերա-
դննութեան համար, ժամանակ առ ժամանակ «չան-
ձնակատարներ» ու քննիչներ է ուղարկում գա-
ւառները, որպէսզի եղած վնասներն ուղղեն, գան-
գատներ ընդունեն և գործերի իսկական գրութեան
մասին մանրամասն տեղեկութիւններ հաւաքելով
իրան ներկայացնեն։ Աւագներն ու վերատեսուչնե-
րը ամեն շաբաթ պէտք է գրաւոր զեկուցումն
տան, իսկ լուսնուարին տարեկան հաշիւ ներկայա-
ցնեն գաւառական կառավարչին։ Տեղական կա-
րիքների մասին խորհելու համար «խոստովանող-
ները» երեք տարէնը մէկ անգամ գաւառական
կօնգրեգացիա են գումարում, որի նիստերի լիա-
կատար արձանագրութիւնները ուղարկվում են
գեներալին մի առանձին պատգամաւորի ձեռքով,
որպէսզի վերջինս՝ բերանացի զեկուցանէ նրան
աչն բաների մասին, ինչ որ խիստ կարևոր լինե-
լու պատճառով, զգուշութեան համար, մտցրած
չեն լինում արձանագրութեան մէջ։

Եզուիտների ընդհանուր պաշտօնական հա-
գուստը, որ շատ նման է վեստգոտների տարազին,
բաղկացած է լաչնեզր գլխարկից (սօմբրէթօ) և հին
ձևի սև լօդիկից և դրա տակ հագնելու նոցպէս
սև կաբայից։ Սակայն ամեն մի եզուիտ կարող է՝

հարկը պահանջած դէպքում, ուզած տեղը գնալ թէ կաթուղիկ եպիսկոպոսի եմիփորոնով, թէ կարդինալի մանտիալով, թէ սպայի նշանազգեստով, թէ մասնաւոր մարդկանց սովորական հագուստով և թէ պճնասէրի ֆրակով, այսինքն ճիշդ այնպէս, ինչպէս որ անում են խաբեբաները, գողերն ու սրիկաները, երբ աւարի ու կողոպուտի դուրս գալով՝ ցանկանում են անձանաչ մնալ:

Եզուխի արտաքինի մասին Լոյսլան հետեւալ խորհուրդներն է տուել.

«Վրուխը պէտք է մի քիչ դէպի առաջ թեքած պահել, սակայն առանց ծռելու դէպի աջ կամ ձախ կողմիւլլալ. աչքերը միայն աչնքան պէտք է խոնարհած լինին, որ ուղղակի չնայեն խօսակցի երեսին, այլ շեղ կերպով դիտեն. ոչ դէմքը խոժոռել և ոչ լոնքերը կիտել, այլ միշտ էլ անվրդով մնալով հանդերձ՝ լինել աւելի ժպտերես ու գոհ, քան թէ տխուր դէմքով. բերանը ոչ բաց պահել և ոչ շրթունքները սեղմել. ըստ կարելոյն միշտ էլ հանդարտ ու ծանր քայլերով ման գալ»: Ուրիշ խօսքով՝ միամիտ, հացի կարօտ ու տգէտ ժողովրդին հեշտութեամբ խաբելու, իրանց ծուղակը գցելու համար միշտ էլ սուտ-քրիստոս ձևանալ:

Ք Լ Ո Ւ Ս Է.

Գ Ե Ն Ե Ր Ե Լ Ի Գ Ն Ե Տ Ի Ո Ս Լ Ո Յ Օ Լ Ե

Լոյսլան՝ երեք անգամ քուէարկութիւնից լեռնոյ գիջանելով իւր խոստովանահայր հ. Թէոդոսիոյի կրկին և կրկին թախանձանքներին, ընդունեց ընկերութեան գեներալի պաշտօնը, բայց որպէսզի հրապարակապէս խոնարհութեան օրինակ ցոյց տալ, նա երեք օր շարունակ փոքրիկ սպասաւորի ծառայութիւններ կատարեց խոհանոցում և ապա թէ նորից վերադարձաւ իւր սովորական զբաղմունքներին իւր հիմնարկած դպրոցում, ուր ուսուցանում էր մանուկներին մեծ լաջողութեամբ, չնայելով որ լաւ չէր տիրապետում իտալերէնին ու լատիներէնին: Նախկին սպան իւր մանկավարժական ընդունակութիւններով այնպիսի հռչակ ստացաւ, որ շատ հարուստ ծնողներ ուրախութեամբ նրա դպրոցն էին տալիս իրանց որդոց: Այդ միջոցին, լալտնի չէ՝ թէ ինչ պատճառով, Լոյսլան շատ սիրեց հրէաներին ու խիստ եռանդով սկսեց նրանց քրիստոնեայ դարձնելու, որ և լաջողվում էր նրան: Այդ լաջողութիւնը քարոզչին դրդեց աւելի հեռու գնալ և իւր համար մի բոլորովին նոր պարապմունք գտաւ. նա ուշադրութեան առնելով բարոյապէս ընկած կանանց դրութիւնը, հաւաքեց նրանց

մի տան մէջ, որ յատկապէս այդ նպատակի համար էր պատրաստել, և սկսեց ապաշխարութիւն քարոզելով դարձի բերել նրանց: Համարեա ամենօր շրջում էր հրապարակները, շուկաները, անառականոցները և լաւիտենական քաղաքի ալն լիտընկած անկիւնները, ուր բարոյապէս փչացածներն էին միայն լաճախում: Լոյօլայի ոգնորում ու կրակոտ քարոզները լսելի էին լինում ամեն տեղ և քարոզչին շատ անգամ էր ջաջողվում հետն առնել տանել զղջացող կանանց և տեղաւորել իւր հիմնած առանձին ապաստանարանում: Բացի այդ առաջին ապաստանարանից մի երկրորդը ևս հիմնեց, ուր օթեան էին գտնում մենակ մնացած պատուաւոր օրիորդներ ու երիտասարդ կանաչք՝ ազատուելով հազար ու մի դալթակղութիւններից, գուցէ նաև աղքատութիւնից, որ անմեղ ու անփորձ արարածների համար չարիքների մալը է դառնում և դժբաղդացնում ընդմիջ:

Լոյօլայի հիմնած այդ երկու ապաստանարանում օթեան գտածներից շատերը մտնելով կուսանոցները՝ իրանց վրա առան մանուկներին ուսուցանելու գործը: Այդ «գրաւուածները»՝ դրդուած երախտագիտութեան զգացմունքից, մեծ եռանդով սկսեցին ծառայել ալն ընկերութեան, որ նեղ օրերին օգնութեան ձեռք էր մեկնել իրանց: Սակայն երկրորդ ապաստանարանում պատահած մի անախորժ դէպք, որի պատճառը ամուսնու մօտից փախած

մի արամբի էր, առիթ տուաւ եղուիտական կարգի դէմ լարձակուելու. այդ անխոհեմ կնոջ ազգականներն ու բարեկամները լուր տարածեցին Հռոմի մէջ, թէ այդ կինը սիրային լարաբերութիւններ ունի Լոյօլայի և նրա ընկերների հետ: Ամբողջ Հռոմի միակ խօսակցութեան առարկան այդ խալտառակ իրողութիւնն էր, որից ամօթահարուած զեներալը ստիպուած եղաւ պապի պաշտպանութիւնը խնդրել, որի կոնդակով մի կերպ խաղաղուեց հասարակութեան վրդովուած մտքերը:

Վերոյիշեալ գործերի հետ միաժամանակ Լոյօլան իւր հիմնած կարգի կանոնադրութիւնն էր կազմում կաստիլական բարբառով: Եթէ մարդ կարդայ՝ Լոյօլայի կոյր երկրպագուների ասութեամբ, այդ աստուածալին աջակցութիւնով կազմած կանոնադրութիւնը, պարզ կընկատի, որ եթէ եղուիտական կարգը միւս հոգևոր միաբանութիւնների վիճակը չունեցաւ—չանհետացաւ աշխարհիս երեսից, դրա իսկական պատճառը պէտք է որոնած կանոնադրութեան աւանդապահական յօդուածների մէջ, որտեղ փոխադարձ լրտեսութեան եղանակը վերին աստիճանի կատարելութեան է հասցրած, և մէկ էլ ալն բանի մէջ, որ պաշտօնապէս խստիւ արգելվում է անդամներին պաշտօններ ու կոչումներ ընդունել իրանց ընկերութիւնից դուրս: Պակաս չէ նպատակ եղուիտական կարգի լարատեութեան և ալն երեք հոգուց բաղկացած գրաքննական մասնաժողով

դովը, առանց որի հաւանութեան ոչ մի եզուրիտ չի համարձակվում որեւէ գիրք տպագրել: Ան ալդ հիմնական կանոնների շնորհիւ եզուրիտների ընկերութիւնը՝ չնայելով իւր անդամների անհատական բազմաթիւ սխալանքներին, մինչև հիմա ևս պահպանում է իւր գոյութիւնը: Ճիշդ է, շատերը տեսականապէս չեն ընդունում ալդ գոյութիւնը, սակայն թնչ արած որ ի մեծ դժբաղդութիւն մարդկութեան, նա գործնականապէս տէր է ահագին հարստութեան, իշխանութեան, ոգիի և՛ որ ամենացաւալին է, դեռ ևս մեծ ազդեցութիւն ունի:

Լոյսլան բացի իւր առանձնակի զբաղումներից, ամենայն աշարջութեամբ հետևում էր նաև ստորագրեալ-ընկերակիցների առաջին քայլերին կեանքի մէջ՝ ոմանց քաջալերելով ու խրախուսելով, ոմանց պահպանելով սխալներ անելուց, ոմանց էլ արդէն արած սխալանքներն ուղղելով:

Պօղոս Գ պապը տեսնելով Լոյսլայի ջանքն ու ձգտումը՝ ստանձնած պարտականութիւնները ճշգրտեամբ ի կատար ածելու, նկատելով նրա եռանդուն ընդդիմութիւնը կաթոլիկ եկեղեցու և պապի աթոռի թշնամիների դէմ, մի ալ կոնդակով իրաւունք տուաւ կարգին ուղած քանակութեամբ անդամակիցներ ունենալ: Իսկ իբրև լիակատար վստահութեան նշան, գեներալին արտօնութիւն տուաւ՝ նոյն իսկ առանց պապի գլխութեան, ընկերութեան կանոնադրութիւնը՝ ըստ ժամանակի

ու հանգամանքների, փոփոխել: Ի՛նչ ասել կ'ուզէ՝ որ Լոյսլան շտապեց օգտուել այդպիսի՞ ընդարձակ լիազօրութիւնից և մի քանի անհրաժեշտ փոփոխութիւններ արաւ կարգի ներքին կազմակերպութեան մէջ: Այսպէս օրինակ՝ մինչ ալդ ընկերութեան անդամները երկու դասակարգի էին բաժանվում— չորս ուխտի ունկնդիրներ և խոստովանողներ, սակայն ալդ բանը անհամապատասխան էր ոչ թէ օրով, ալ ժամով աճող կարգի իսկական պահանջներին, ուստի Լոյսլան հետզհետէ ուրիշ երկու դասակարգ ևս աւելացրեց— հոգևոր և աշխարհական թեկնածուներ:

Պորտուգալիայի թագաւոր Խուան Գ-րդը Հռոմի իւր դեսպանի միջոցով երբ դիմելով պապին, խնդրեց՝ պորտուգալացոց հաւատը վերականգնելու և վարք ու բարքերն ուղղելու համար եզուրիտներ ուղարկել, պապի հրամանով Լոյսլան անձամբ ընտրեց ալդ նպատակի համար Ռօդրիգէցին ու Կսավիէին և ուղարկեց Լիսաբօն: Այդտեղ նրանք երկուսով միասին սկսեցին աշխատել՝ Թոլլ խելքի ու բնաւորութեան տէր Խուան Գ-րդի վստահութիւնը գրաւել, որից լիտոյ Կսավիէն, որպէս պապական պատուիրակ, զնաց Արևելեան-Հնդկաստան, որտեղ և վախճանուեց՝ իրան միայն չատուկ եղանակով, այսինքն քաղցրեղէն ու ընծաներ բաժանելով, 200000 հոգու քրիստոնեայ դարձնելուց լիտոյ:

Իսկ բուցելլցի խարազի տղա Ռօդրիգէցը մենակ մնալով Լիսաբօնի արքունիքում, իւր վա-

րած իշխանական կեանքից ալնքան ամբարտաւանացաւ՝ որ ստորին դասակարգի մարդկանց լատուկ անամօթ չանդգնութեամբ սկսեց եզուխտականութիւն քարոզել արքունիքի մէջ։ Օգտուելով թագաւորի հովանաւորութիւնից՝ համաձայն Լոյօլալի պատուէրի, որպէսզի կարողանայ աշխարհական դասատուների հետ մրցել, Կոլիմբրա համալսարանական քաղաքում եզուխտական առաջին վարժարանը հիմնեց։ Յետոյ էլ երկրորդը հիմնեց Օպորտոյում։ Ապա նա սկսեց Լոյօլալի երկրորդ պատուէրը կատարել—նշանաւոր գերդաստանների անփորձ պատանիներին դէպի եզուխտականութիւն գրաւել ամեն տեսակ ներելի ու աններելի միջոցներով։ Եւ Ռօդրիգէցը՝ առանց քաշուելու, եզուխտին չատուկ պնդերեսութեամբ, Խուան Գ-րդի մօտիկ ազգական Բրազանցալին բռնութեամբ տանելով «խոստովանողների» տուն, ալնտեղ զօռով ձեռնադրեց նրան։ Անամօթ եզուխտի թէ՛ ալդ և թէ՛ ուրիշ շատ տմարդի արարքներից վիրաւորուած աղնուականները համարեա միաբան ոտքի ելան և բողոքեցին թագաւորին։ Վերջինս երբ խստութեամբ լանդիմանեց չանդուզն եզուխտին, որ իրան ալդպիսի տգեղ արարքներ է թուլ տալիս, Ռօդրիգէցը չտեսնուած լրբութեամբ հայհոյեց թագաւորին և սպառնաց, որ եթէ թագաւորը համարձակուի պնդել իւր պահանջի վրայ, ալն ժամանակ ինքն անմիջապէս կըհեռանայ Պորտուգալիայից՝ տանելով իւր

հետ նաև բոլոր եզուխտներին։ Թուլամորթ Խուան Գ-րդը վախեցաւ անպիտան եզուխտի սպառնալիքից և ակամայ տեղի տուաւ և հետզհետէ սկսեց աւելի ու աւելի նուաստանալ, այսպէս՝ երբ Ռօդրիգէցը հիւանդ պառկած էր, թագաւորը իւր բոլոր պալատականներով մի քանի անգամ այցելեց նրան, ապա Ռօդրիգէցի պահանջմամբ բանտարկել տուաւ եզուխտներից դժգոհ բոլոր պորտուգալացիներին։ Իսկ որ աւելի ստորութիւն էր թագաւորի կողմից, ալդ ալն էր՝ որ նա իւր զահաժառանգի դաստիարակութիւնն ևս չանձնելով Ռօդրիգէցին, միջոց տուաւ մի երրորդ վարժարան էլ հիմնելու։ Եւ եզուխտների զզուելի ազդեցութիւնը հետզհետէ ալնքան մեծացաւ, որ 1543 թ. լետոյ Պորտուգալիայի բարձր դասակարգի մեծամասնութեան խոստովանահայրերի տեղը եզուխտները բռնեցին, որոնք կատարեալ դժբաղդութիւն դարձան ալդ երկրի համար։ Մի կարճ ժամանակից լետոյ եզուխտներն ալդտեղից էլ գնացին Բրազիլիա և հաստատուեցին ալնտեղ, ալնպէս որ Լոյօլան ստիպուած եղաւ զաւառական մի նոր կառավարիչ ևս ալդտեղի համար նշանակել։ Բայց ալդ բոլոր չաջողութիւններից ալնքան ամբարտաւանացաւ Ռօդրիգէցը, որ սկսեց իւր անմիջական պարտականութիւնները քամահարել մինչ ալն աստիճան, որ Կոլիմբրի եզուխտական վարժարանը համալսարանի հետ մըրցելու փոխարէն երեսի վրայ մնալով՝ համարեա

աւերակ դարձաւ: Լոյօլան շատ համբերեց, երկար ժամանակ չտեսնելու դրաւ իւր սիրելիի արարքները, բայց վարժարանի այդ աստիճան լքումը գեներալին հանեց համբերութիւնից և Ռօդրիգէցը իւր պաշտօնից հեռացուեց: Սակայն Խուան Գ. փոխանակ ուրախանալու, որ այդպէսով ազատուած է Ռօդրիգէցի նման լիրբ ու ամեն կողմով վնասակար մարդու ներկայութիւնից, լիմարաբար ոչ միայն վշտացաւ, այլև Ռօդրիգէցի դրդմամբ կռուեց Լոյօլայի հետ. բայց վերջինս իրան չատուկ ճարակութեամբ կարող եղաւ դէպի իրան վստահութիւն ներշնչել տալ և հաշտ մնալ հետը:

Սալըմբրօնն ու Բրուէն՝ իբրև պապական լիազօրներ, գնալով Իրլանդիա, աջնտեղ իրանց դիրքն ի չարը գործ դնելով, առանց քաշուելու սկսեցին աջնալէս լրբաբար վարուել ազատասէր իրլանդացոց հետ, որ ժողովուրդը համբերութիւնից դուրս գալով՝ ուղեց շանսատակ անել անամօթ եղուիտներին, և գուցէ իրլանդացիք իրանց այդ մտադրութիւնը գլուխ բերէին, եթէ որ պապականութեան արժանի լիազօրները՝ իրանց կեանքը փրկելու համար գաղտնի կերպով չփախչէին Գուլիինից դէպի Իտալիա, ուր՝ ըստ առաջնույն, ընկերութեան գործերը աջնալէս չաջող էին ընթանում, որ կարճ միջոցում հետդհետէ իրար հետից տանուամէկից աւելի եղուիտական վարժարաններ հիմնուեցին Իտալիայի զանազան քաղաքներում: Շնոր-

հիւ այդպիսի չաջողութեան՝ Լոյօլան անհրաժեշտ համարեց Իտալիան բաժանել երեք գաւառների. իսկ պապը ևս իւր կողմից իրաւունք տուաւ կարգին, որ նա իւր կարիքների համար մի ահագին շինութիւն կառուցանէ Հռոմում, և ուրախանում էր՝ տեսնելով այդ հսկայական ձեռնարկութեան չաջողութիւնը: Ապա 1545 թ. «Cum inter» ասուած կոնդակով պապը թոյլատրեց եղուիտներին՝ պատարագ մատուցանել ոչ միայն բոլոր կաթոլիկ եկեղեցիներում անխտիր, այլ նոյն իսկ ճանապարհների ու հրապարակների վրայ՝ առանց տեղական հոգևորականութեան թոյլտուութեան, միաժամանակ նաև իրաւունք տալով նրանց՝ քարոզել, ուսուցանել, խոստովանացնել, թողութիւն տալ մեղքերին՝ բացի առանձին ցուցակով մատնացոյց արուածներից, այլև մասնաւոր անձանց տուած երգման էութիւնը փոխել և առանց այլևայլութեան պատժի ենթարկել մեղաւոր համարուած հոգևորականներին:

Գերմանիան բողոքականութեան գլխաւոր օջաղը լինելով, այդտեղ եղուիտների քարոզչութեան գործը շատ դանդաղ էր առաջ գնում: Առաջին անգամ Գերմանիա դնացին Լը-ժէն և Բօբադիլիան, որոնց հետ լետոյ միացաւ՝ նաև Լը-ֆէվրը և երեքով միասին մասնակցեցին Ռեգէնսբուրգի և Վօրմսի ազգային ժողովների վիճաբանութիւններին: Յիշեալ քաղաքների հասարակ

ժողովուրդը մինչ այն աստիճան զայրացաւ Լը-ժէ-ի դէմ, որ քիչ մնաց Դանուբ գետում խեղդէին:

Լոյօլայի հիմնած ընկերութեան գործերը ամենից շատ կաղում էին Ֆրանսիայում, ուր, ի պատիւ այդ երկրի, պէտք է ասած՝ բաղդը ոչ մէկ անգամ չչափողեց դրանց: Եւ որովհետեւ եզուխտներն իրանց կարգի մէջ Ֆրանսիացի անդամակիցներ չունէին, այդ պատճառով ամեն անգամ, երբ ոտք էին դնում Ֆրանսիա, առանց ալկալուութեան անմիջապէս խուլվում էին Ֆրանսիայից, իբրեւ սպանիական հպատակներ: Վերջապէս շնորհիւ երկու նոր անդամակիցներին—Վիօլէ և Պելլետիէ Ֆրանսիացիների պաշտպանութեան, եզուխտները ներս սպրդեցին նաև Ֆրանսիա: Յիշեալ Ֆրանսիացիք Տրիդէնտում ծանօթացել էին Կլեմենտի եպիսկոպոս Գիլիօմ Գիւպրայի հետ, որ և Վիօլէին էր ընծայել իրան պատկանեալ Փարիզի Սէն-ժե-նեստան միաբանութեան շէնքը. անա հէնց այդտեղ բացին եզուխտներն իրանց վարժարանը: Սակայն Փարիզի համալսարանը, ազգային ժողովն ու քաղաքի եպիսկոպոսը բողոքեցին այդ ապօրինի չափըշտակութեան դէմ: Ազգային ժողովն ուղղակի դատապարտեց Լոյօլայի հետևողներին՝ անուանելով նրանց «անբարոյական և փչացած մարդկանցից բաղկացած խմբակ, որի անդամների մեծամասնութիւնը անպիտաններից, լալտնի սրիկաններից ու ապօրինի զաւակներից է»: Վիօլէն ստիպուած եղաւ

զնալ Հռոմ: Եզուխտներն այնտեղ զաղտնի ժողով արին, որպէսզի Փարիզում հանդիպած այդ անչափողութեան համար մի ելք գտնեն: Ժողովի մէջ գեներալի կարծիքը չաղթող հանդիսացաւ. նա առաջարկեց մի առ ժամանակ ետ քաշուել և ծածկուած մնալ, մինչև որ խիստ չուգմունքն անցնի և հասարակութեան վրդովուած կարծիքը խաղաղուի: Լոյօլայի հաշիւը շատ ճիշդ դուրս եկաւ. 1547 թ.—վախճանուեց Ֆրանցիսկ Ա-ը, որին չափողեց իւր որդին՝ Հենրիկոս Բ-րդը—հռչակաւոր Եկատերինէ Մեդիչիի ամուսինը: Իտալական արքայազուտեր շնորհիւ եզուխտները՝ քաղցած գալլերի նման ներս խուժեցին Ֆրանսիա:

Լոյօլան առաջուան պէս էլի ապրում էր Հռոմում և եռանդագին պաշտպանութիւն ցոյց տալիս իւր հոգեզաւակին—եզուխտական կարգին ամեն տեսակ իրական թէ պատահական դժբաղդութիւններից, թէպէտև արդէն ծերացել էր բոլորովին:

1549 թ. վախճանուեց Պօղոս Գ պապը, որի փոխարէն գահի վրայ բաղմեց Գիօչչին՝ Յուլիոս Գ անունով: Դա էլ իւր նախորդի նման եզուխտական կարգին հովանաւորութիւն ցոյց տալուց զատ, ալլ և քանի մի նոր արտօնութիւններ շնորհեց: Յուլիոս Գ-րդից լիտոյ 1555 թ. պապական գահ բարձրացաւ Մարցէլլ Բ և ապրեց միայն 23 օր: Դրան չափողեց Լոյօլայի թշնամի Կարաֆֆա կարդինալը՝ Պօղոս Գ անունով: Նորընտիր պապը շատ սառն էր

վերաբերվում և իրան խիստ զսպած էր պահում դէպի եզուլիտական կարգը:

Կեսնքի մէջ պատահած տարօրինակ անցքերը, իւր հիմնած ընկերութեան անվտանգ պահպանութեան, նրան ընդարձակելու և ամենուրեք տարածելու համար ունեցած անընդհատ հոգսն ու անխոնջ աշխատութիւնները՝ սակաւ առ սակաւ ազդելով Լոյօլայի վրայ, արդէն թուլացրել էին նրա ի բնէ առողջ կազմուածքը և ձգել մահի՞ն: Իսկ նոր պապի ալգայիսի սառն և չափազանց զգոյշ վարմունքը խոր չնոցեց հիւանդ գեներալի սիրտը և նա սկսեց աւելի զգալի կերպով նուազել: Նոյն միջոցին երեցած տարափոխիկ հիւանդութիւնը կատարելապէս հնձում էր Հռոմի բնակիչներին: Այդ սնրստիւնի ախտից հիւանդ գեներալին աղատ պահելու նպատակով տեղափոխեցին իւր կառուցած նոր շինութեան մէջ, ուր և վախճանուեց նա իւր քարտուղար Պալանկայի գրկում 1556 թ. Յուլիոյ 31-ին, առանց իրան չաջորդ նշանակելու:

Ընկերութեան մեծաւորի պաշտօնին թեկնածուներ էին համարվում Պալանկան, Բօբադիլիան և Լայնէզը. սակայն վերջինս՝ լինելով ամենից խոքամանկն ու նենգամիտը, գեներալ ընտրուեց 1558 թ. Յուլիոյ 2-ին և հաստատուեց Պօղոս Դ պապից իբրև եզուլիտների երկրորդ գեներալ:

Ինչ ասել կ'ուզէ որ Պօղոս Դ պապի չաջորդները հրամանով (1622 թ.) Լոյօլան սրբերի կարգը

դասուեց. իսկ չետոյ էլ Նիդերլանդիայի եզուլիտները՝ իրանց կողմից հետեւալ ուշադրութեան արժանի խօսքերը փորագրել տուին Լոյօլայի լուշարձանի վրայ: «Որի հոգու համար չէր բաւականանում ամբողջ աշխարհը՝ նրա մարմինը պահվում է այս նեղ ու անշուք բլրի տակ: Եթէ դու մեծ ես համարում Պոմպէսին, կամ Կեսարին և կամ Աղէքսանդր Մակեդոնացուն, ապա ուրեմն աչքդ բաց արա ճշմարտութեան հանդէպ և կըտեսնես, որ դրանց ամենքից ևս մեծ է Իգնատիոսը»:

Շատերը ենթադրում են որ Լօրէնցօ Ռիչչի գեներալի մահուանից չետոյ եզուլիտներն սկսել են երկու գեներալ ընտրել—մինը իսկական, միւսը կեղծ: Իսկականը իւր գաղտնի խորհրդի հետ ապրում է Ամերիկայում, իսկ կեղծը նստում է Հռոմում, որպէսզի շանթարգելի նման թէ ընկերութեան գլխից հեռացնէ որեւէ վտանգ և թէ ուղղութիւն տալ պապի դիւանագիտութեան: Իսկ թէ որքան ճիշտ է երկու գեներալ ընտրելու իրողութիւնը, ի հարկէ այդ զօռւար է ասել, սակայն եզուլիտների գործերն աւելի մօտիկից դիտող ու քննողը քանի մի անձանց լուրջ դիտողութիւնները հաստատում են այդ ենթադրութիւնը, մանաւանդ որ եզուլիտներից ամեն բան կարելի է հաւատալ, քանի որ այդ անիծածների նշանաբանն է այն անբարոյական սկզբունքը, թէ «նպատակը սրբում է միջոցները»:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ը.

ԵԶՈՒԻՏՆԵՐԸ ՌՈՒՍԸՍՏՆՈՒՄ՝.

Լոյօլայի մահուանից յետոյ արդէն 12 եզուիտական դաւառ կար և 35 «չորս ուխտի խոստովանողներ»։ Խելացի կերպով և մեծ վարպետութեամբ սարքած մեքենան սկսեց բանել, առանց մի րոպէ կանգ առնելու, չնայելով հանդիպած բազմաթիւ խոչընդոտներին։ Եզուիտական կարգը օր օրի վրայ սկսեց ծաղկել, բարգաւաճել ու հարստանալ՝ աշխարհիս բոլոր ծալրերից ձեռք բերած անթիւ գանձերով։ Ո՞վ կարող է ասել, թէ ինչ սոսկալի ոյժի տէր պիտի դառնար մի ժամանակ, եթէ որ ժողովրդի միահողի և արդար ցասումը՝ ամբողջ Եւրոպայի մէջ, չբռնադատէր Կլիմէնտ ԺԴ պապին ոչնչացնել այդ խաւարի թագաւորութիւնը—վատաբարոյ խարդաւանողների այդ երիցս նզովեալ խմբակը։

1773 թ. յուլիսի 21-ին¹ Կլիմէնտ ԺԴ պապի հրատարակած «Dominus ac Redemptor noster» անուն կոնդակը՝ որով պաշտօնապէս դադարած էր հռչակում եզուիտական զգուելի կարգը, օրհնութեամբ ընդունուեց ամենքից և բոլորի սիրտը լքցրեց անսահման բերկրութեամբը Սակայն պապի այդ երախտադիտութեան արժանի և գովելի վարմունքը

շատ թանգ նստեց իրան—նա վախճանուեց 1774 թ. սեպտեմբերի 22-ին անբնական մահով. եզուիտները՝ իբրեւ վրէժ, թունաւորեցին նրան։

Եւ թէպէտ աշնունհետեւ եզուիտական կարգը պաշտօնապէս ալլես չէր ճանաչվում, բայց նա շարունակում էր իւր գոյութիւնը, որովհետեւ նա աշնապիսի ներքին ներդաշնակութիւն ունէր, աշնապիսի կատարելութեան էր հասած, որ վաղուց էր ինչ պապից կախումն ունեւալը մի դատարկ հնչիւն էր դարձել. նա ալլես կարօտութիւն չունէր ոչ թոյլատրութեան ու խրախուսանքների և ոչ էլ արգելքների ու հրամանների, վասնզի դրանցից ոչ մէկն էլ ալլես որեւէ իրական ազդեցութիւն ունենալ չէր կարող նրա լաւաջընթացութեան վրայ։ Եւ «աս պապը»—եզուիտների գեներալը իրօք շատ աւելի հզօր է «սպիտակ պապից»—Հռոմի քահանայապետից, որովհետեւ «աս պապի» իշխանութեան տակ կալ խիստ վարպետօրէն կրթութեամբ հոգևոր պատերազմիկ գնդեր, որոնք տիրուած են բովանդակ աշխարհիս երեսին՝ ղեմակաւորուած ամեն տեսակ հազուստի ու սկզբունքի տակ։

1800 թ. օգոստոսի 17-ին պապական գահի վրայ բազմեց Չիարամօնտի կարդինալը Պիոս Է անունով։ Նորընտիր պապը՝ որպէս «աս պապի» խոնարհ ծառայ, անմիջապէս թոյլ տուաւ եզուիտական կարգին նորից պաշտօնապէս գոյութիւն ունենալ, թէպէտեւ սկզբում նա այդ տմարդի

քալլն արաւ գաղտնի, որովհետեւ երկիւղ էր կրում Նապօլէօն Ա-ից, սակայն վերջը տեսնելով Ներոպալում տիրող քաղաքական խառնակ դրութիւնը, նա աւելի համարձակ կերպով, 1814 թ. օգոստոսի 17-ին, հրատարակեց «Sollicitudo omnium ecclesiarum» անուն կոնդակը, որով վերականգնում էր եզուիտական կարգը իւր նախկին բոլոր իրաւունքներով ու արտօնութիւններով:

Կլիմէնտ ԺԴ-ըդի հռչակաւոր կոնդակից լետոյ միայն երկու պետութիւն—Պրուսիան և Ռուսաստանը թող տուին, որ եզուիտական կարգը պաշտօնապէս գոյութիւն ունենայ:

Ռուսաստանում եզուիտներն առանձնապէս զօրեղացան Նկատերինէ Բ կալսրուհու և Աղէքսանդ Ա կայսեր օրերով, բայց երբ եզուիտները, ըստ իրանց չատուկ սովորութեան, առանց քաջութեւ դէպի չարք գործ դրին իրանց հիւրընկալող կառավարութեան վստահութիւնը և իրանց անամօթ լանդգնութիւնը ամեն չափ ու սահման անցաւ, հատաւ նաև Աղէքսանդր Ա կայսեր համբերութիւնը: 1815 թ. դեկտեմբերի 20-ին Սենատի անունով տուած կայսերական հրովարտակը հրամայում էր՝ բոլոր եզուիտներին, իբրև անպալման վտանգաւոր ու վնասակար մարդկանց՝ դուրս վճռել Ռուսաստանի սահմաններից: Բայց որովհետեւ «խաւարի թագաւորութեան» անդամների բերանին համ էր տուել իրանց հիւրընկալող

երկիրը, ուստի պնդեցին մարդկանց չամառութեամբ չկամեցան հեռանալ: Այնժամանակ հարկ եղաւ 1817 թ. կրկնել առաջին հրովարտակը: Գուցէ այդ երկրորդ հրովարտակը ևս չազդէր անպիտանների վրայ, եթէ չլինէր հոգևոր գործերի և ժողովրդական կրթութեան նախարարի եռանդը: 1820 թ. մարտի 13-ին բարձրագոյն հաստատութիւն գտաւ նախարարի ներկայացրած ղեկուցումը, որի հիման վրայ և չաջողուեց պաշտօնապէս մաքրել Ռուսաստանը խաւարի թագաւորութեան անամօթ անդամներից:

Այնուհետեւ Ռուսաստանի սահմաններում եզուիտների համար սկսուեց մի նոր շրջան—գաղտնի պրօպագանդայի շրջան, որ հետզհետէ տարածուելով նաև ուրիշ շատ տեղեր՝ անդարմանելի չաբիքներ հասցրեց ամենքին ևս անխտիր:

Նրբ պաշտօնապէս արգելուեց եզուիտներին մուտքն Ռուսաստան, այն ժամանակ նրանք սկսեցին Գալիցիայից, Վիեննայից, Փարիզից և ուրիշ տեղերից ներս թափուել Ռուսաստան ամեն տեսակ կերպարանքի տակ, կեղծ անցած թղթերով, և զալուն պէս կրկին սկսեցին իրանց քիթը կոխել ամեն տեղ և ամեն բանի մէջ. այնպէս որ՝ չնայելով պաշտօնական խիստ արգելումներին, եզուիտները հոտը ոչ միայն չկտրուեց Ռուսաստանից, այլ ընդհակառակը աւելի ևս տարածուեց՝ զանա-

զան կոչումների տակ փռուելով ամեն կողմի վրայ:

Եզուիտները՝ վերին աստիճանի զգուշութեան պատճառով, անճանաչ են մնում կողմնակի մարդկանց համար, բայց իրար ճանաչում են ձեռք տալիս մատների պալմանական ծռելովը:

Այստեղ վերջացնում ենք Լոյսլայի կենսագրականը, որ նոյն էր թէ նրա հիմնած Յիսուսեան կարգի համառօտ պատմութիւնը. մի կարգի որ իւր կատարած բաղմաթիւ ոչ-քրիստոնաւայել գործերով ու արարքներով իրաւամբ արժանի է խաւարի թաղաւորութիւն կամ ոչ-կրիստեան անուանուելու: Վասնզի, ինչպէս պատմութեանս ընթացքում էլ ասուեց, դա իւր սկզբնաւորութեան օրից մինչև հիմա՝ ուր միայն կարողացել է ոտք դնել, ամենքի համար էլ դարձել ու մնացել է քար գալթակողութեան՝ ամեն տեղ ևս տարածելով ստութիւն, կեղծիք, դաւաճանութիւն, ազգադաւութիւն և ալլն և ալլն, իսկ ոչնչացրել է ինչ որ լաւ է և գաղափարական:

Եզուիտական կարգը՝ որ հաստատուած է կոյր և անպատուաբեր հնազանդութեան վրայ, իւր ալս կամ աչն նպատակին հասնելու համար միջոցների մէջ խտրութիւն դնել չգիտէ. ալդ կարգի միակ ձգտումն է՝ հարստանալ, միակ տենչանքն

է՝ բոլոր ազգերի սիրտը պղտորելով մալրենի եկեղեցիները կործանել և նրանց աւերակների վրայ Հռոմի անազգ և ամենապիտի եկեղեցին հաստատել: Ուրեմն զարմանալի չէ, որ եզուիտների խմբակի հետ միացողները դադարում են ալլես անկախ մտքի ու ազատ կամքի տէր մարդիկ լինելուց, դառնում են անշունչ մեքենաներ, անարգ գործիքներ ալդ ընկերութեան շահերի համար. մի ընկերութեան, որի եզուիտ անդամների համար չկալ ոչ ազգ՝ իւր իսկական իմաստով, ոչ մալրենի լեզու, ոչ հայրենիքի գաղափար, ոչ ազգային եկեղեցի, ոչ ինչ, ոչ ինչ սեպհական՝ ինչ որ թանգ է և նուիրական ամեն մի ազգի իւրաքանչիւր անհատի համար: Ապա ուրեմն՝ ըստ հանրական կարծիքի, եթէ եզուիտանման մարդկանցից պէտք է հեռու լինել ինչպէս քօլերայից, ասել է թէ՛ բուն—իսկական եզուիտներից պիտի մարդ հեռու փախչի, ինչպէս քոսից ու ժանտախտից:

ՎԼՈՒՆՆԵՐԻ ՑԱՆԿԸ

Երես

ա. Լօպէց ղէ Ռեկալիդէ աղնուականը . . .	3
բ. Հօգևոր թափառական ասպետը	16
դ. Լոյսլան քարոզիչ	39
դ. Պօղոս Գ պապը և իւր կարգինալները . .	54
ե. Յիսուսեան ընկերութեան հիմնուիլը . . .	70
զ. Եզուիտեան կարգի կանոնադրութիւնը . .	82
է. Գեներալ Իգնատիոս Լոյսլա	103
ը. Եզուիտները Ռուսաստանում	116

Թիֆլիզի Հայոց Հրատարակչական Ընկերութիւն
նից մերժուած:

3n 604

3123

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԳԼԽԱՎՈՐ

Գրքեր

1. Հայկական գրականության պատմություն	1
2. Հայկական գրականության մասին	16
3. Հայկական գրականություն	30
4. Հայկական գրականության հիմնական հարցեր	54
5. Հայկական գրականության պատմություն	70
6. Հայկական գրականության հիմնական հարցեր	82
7. Հայկական գրականության հիմնական հարցեր	100
8. Հայկական գրականության հիմնական հարցեր	110

<< Ազգային գրադարան

NL0029914

